

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

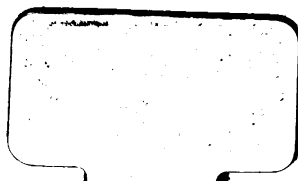
About Google Book Search

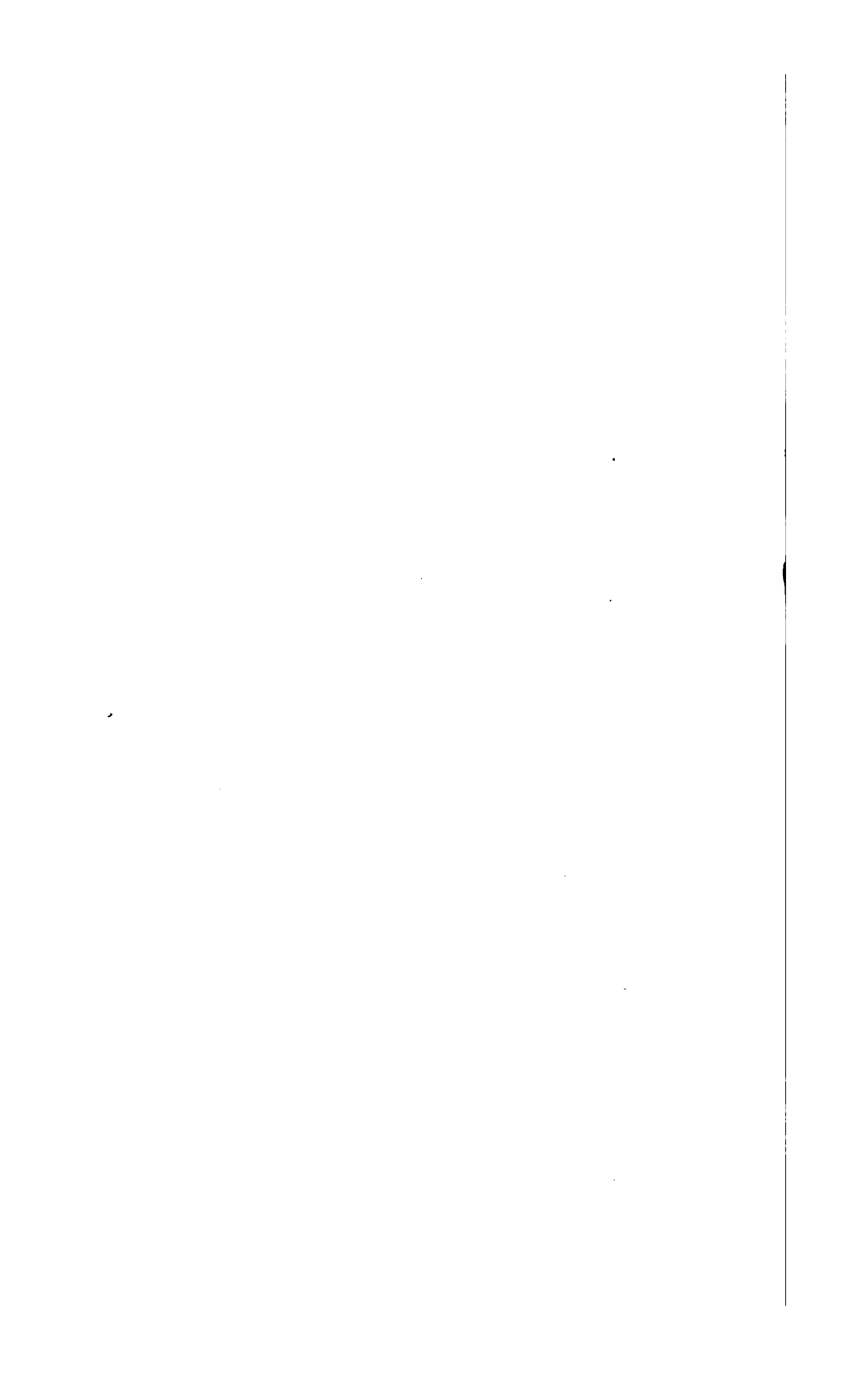
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PG5659

P48

1862

Hornjołužiska

SERBSKA RYČNICA

na přirunowacym stejišću.

Spisał

Dr. Pful.

Zešiwk I.

W BUDYŠINJE 1862.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

W kommissii J. E. Smolerja.

—

—

Horňjołužiska

SERBSKA RYČNICA

na přirunowacym stejišću.

Spisał

Dr. Pful.

W Budysinje 1862.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

W kommissii J. E. Smolerja.

Ἀριστιππος ἐρωτηθεὶς, τίνα ἐστίν, ἃ δεῖ τοὺς
παῖδας μανθάνειν, ἔφη· οἷς ἄνδρες γενόμενοι
χρήσονται.

Z a w o d.

1. Ryč. Člowska ryč je tón stwar waraznych zynkow člowječeho hlósu, w kotrymž člowski duch swoje mysle slyšome čini. Khmanosć k ryčenju, jena člowskich wosebnosćow, je přinarodženy dar boži: a wšě ludy cyleje zamje ryča, dokelž wšitke bójskeho ducha we sebi noša.

Ryče ludow su rozdžélne a jara wšelake. Móžno, zo so přirunowacym prócowanjam ryčespyta poradzi, so janu za jenej přénjotnej ryču doslědžić, z kotrejež wšitke kaž rěčki z hlowneho žórła wukhadžuju: móžno a k wěrje podobne, hdyž wopomnimy, kak daloko je dobywafska móc člowskeho ducha w našim stoteku tež na tutym polu wjedžeństwa pokročila. Tu khwilu pak dyrbimy so hišće z tym zhonjenjom spokojeć, zo ryče we swojej wšelakosći na wěste pra-ryče (ur-sprachen) abo ryčne splahi (sprachstämme) wróčno pokazuja, kiž su w běhu časa do naryčow (dialektow) a potom do sotrowskich ryčow zrozstupowale a přez to mnohotu wětko znajomych ryčow wupłodžile. Tudy jeno štyri 'praryče' pomjenujemy, kotrež su za naše zaměry najwadžniše.

Přenje zakhowane počatki člowječeho ryčtworjenja widžimy w tupych korjenjach jenožylbných ryčow, kajkež krótkoranišej Asii pola Činjanow atd. knježa. Grammatiski postup pokazuje hižom mongolsko-

tatarska ryčoswójba w ranišej a poľnócej Asii. Wjele wyše steja potom sotrowske ryče Semitow wokoľo srjedźnjomorja (hebrejska, fœniciska, arabiska atd.), kotrež su do svojich słowow (wosebje do słowjesow) hižom rjanu grammatisko-logisku wěstosć položiť wje-džale. Najwjetšu dospołnosć pak w ryčnicy a słowniku ma ariska abo indo-europiska ryčoswójba, kotraž, přez wulki džěl Asie a nimale cyľu Europu rozšěrjena, ryče starych Indow (sanskrit), Persow (zend), Grichow, Romjanow, Litow, Słowjanow, Germanow a Keltow wohsaha. Někotre tych ryčow steja sebi bjez sobu bliže, druhe su mjenje na sebje podobne. [Ze změšjenja germaniskich splahow ze starymi Romjanami nastachu we srjedźnjowěku romaniske ludy: Wľochojo abo Italianojo, Francowzojo, Španjenjo a Portugalčenjo. Z Romjanow a Słowjanow wuńdžechu Rumanujo abo Wallachoj (t. j. Wľochojo), ze starych Grichow a Słowjanow a druhich wobstawkow nětčiji Grichojo abo Nowogrichoj. Keltojo su so ... hać na male powostanki we francowskej Bretagni, w Hornej Šótskej, w Irskej a Wales'skej ... pomaľu w druhich ludach zezhubjeli. — Za tři hľowne narody nowšich časow (słowjanski, germaniski a romaniski) ma słowjanščina domjace mjena: Słowjan (abo Serb), Němć a Wľoch.]

Zastarske ryče stejachu za mnohotu grammatiskich twórbow a su sebi z džěla spodźiwanjahódné boħastwo na nich wudobyľe. Příkladny teho poskićeju so nam na semitiskich ryčach, na sanskriće, grichiskim, łacanskim, gothiskim (ze 4. stoteka po Khryšće) a na starodawnej słowjanščinje. Ludy nowšeho časa pak wšelakosć twórbow, kaž by njewužitna byla, bóle a bóle ze svojich ryčow pušćeju; jeno słowjanske ryče chcedža, kaž so zda, při wšěm zetkowanju z nětčijej nawjedžitoseu boħastwo zastarskich twórbow tež přichodnje njezujensene zakhować.

Najbohatše twórby podáva słowjeso, kotrež je zakładne abo hłowne słowo čłowskeje ryče, a kotrež so runje tehodla słowjeso (ῥῆμα, verbum) mjenuje. We přirunanju je mało druhich słowow tak stare, kaž słowjesa su: jeno te maja runu starobu z nimi, kiž běchu pornjo nim nuzne (n. př. μάτηρ μήτηρ, mater, **MATĚ** mać maćeř); najnowšeho pokhoda (abo nastaća) pak su, wěsće naměstniki (pronomina), kotrež přez swoje wobpřijeće* a hižom přez swoje skłonjowanie na druhe hrono (abo druhu periodu) nastaća pokazuja. Z cyla pak můžeme, kaž so nam zda, za wutworjowanie ryče tři hłowne hrona přiwzać: w přěnim rozwiwaše so słowjeso (trjebane wěcniki [substantiva] so tehdy hišće njepräměnjowachu); w druhim počínachu wěcniki rozrostować (semitiske ryče běchu tehdy hižom woslaěle a swoju staru plódžefsku móc zhubile); w třěćim přiidže nowa plódność na ariske ryče, a cyle nowy štom wurosće z hinašim lišćom. Štó nam powje, kajka ličba lět je w šěrej starodawnosći zašla, prjedy hač so naměstnik wěcnikej abo słowjesej přizankny? a prjedy hač so naměstniki potom zaso jako wukóncy ze słowjesom zjednočichu? — Wot słowjesow wukhadža někotryžkuli wěcnik abo přidawnik, kiž so na přěni napohlad přěnjotny być zda: n. př. ml-ě-ć — ml-y-n, muka; deb-i-ć (decere, ziereņ, geziemen) — dob-r-y (přir. mok-a-ć: mok-r-y), bonus, derje (za ,debrje‘, kaž je w starych knihach hišće pisane), bene.

Při mnohich wotkhiłowanjach, kotrež we připadnych wěcach jenu ryč grammatiscy wot drugeje džěla, dyrbja so wěste zakładne zakonje jako nuzne we wšitkich ryčach zaso namakać. Tak je na přikład njemóžno, zo by ryč byla, kiž njeby z hlósniwow a suhlósniwow so zestajowala, runjež někotre ryče (kaž semitiske)

* Hl-ě-tež-ć je naměstnik hnydóm nawoprawski naměstnik by? abo što je najprjedy woznamjenjal? Hdy-tež-to su čłowjekoj přěnjaju a druhu wosobu wot třěćeje rozdžěleć počínali?

hlásnikam na přeni napohlad njejsu runeho prawa popřale; njemóžno, zo by kotražkuli ryč za słowjesa, kiž su po swojím wobpřijeću teho khmane, třoch hłownych časow njeměta, byraje so nam zwonkowna twórba za to hišće dziwniša zdała; njemóžno, zo by kajražkuli ryč wobstawkow jednoreje sady (einfach. satz) njerozdžělała*, hdy by tež wuraz za to najjedospolaiši byl: njemóžno, dokelž je wšudže při ryčtworjenju ta sama plodžěfska móc, tón samy duch skutkował. —

Ryč pak pokazuje so nic jeno jako ryčana, ale tež jako pisana (čišćana). Při zachodnosći wurjeknjeneje mysle začuchu mjenujcy hižom zahe tu potřeba, zo bychy ju přez widome a wostawace znamjenja z dlěšej trajnosću a krutej wobstajnosću wuhotowali. Najstarše pomniki z tamnych časow su ægyptiske hieroglyfy abo wobraznicy, kiž skutki ægyptowskich kralow zawěčnjeju.

Jako wunamakarjo nawoprawskeho pisma su wot Grichow Fœničenjo mjenowani. Ale twórba pismikow wopokazuje, zo te same z hłowneho sydla zastarskeje madrosće, z Ægyptowskeje, wukhadžeju; přetož tamne pismiki, kiž so přeměnjowane přez Grichisku do cyleje Europy rozšěrichy, su po swojich zakładnych wobstawkach krótke znamjenja čělnych předmjetow. (Tak je A wobročena howjaza hłowa, ∇ : η η η howjado, α α α , z krótka 'a'.)

W najstaršich časach pisachu na skory, na kamjenje a mjedz, pozdžišo na ægyptowski papyrus a na kože, hač bu naposledku płatowa papjera wunamakana. —

Hdyž so ryč wot ludu ryči, mjenuje so žiwa; hdyž pak je so jeno w pismach zakhowała abó so cyle zhubila, réka wotemrjeta. K poslednišim slůša — kaž ryče zastarskich Indow, Persow; Grichow, Romjanow atd. — tež starosłowjanščina, na kotraž delka zaso spomnimy (III).

* Může n. př. podmjety hdy něšto druhe być, hač — po myslí — mjenowak?

II. Ryčnica abo grammatika je wučba wo zakonjach, kotrež w ryči knježa*. Wona přepytuje ryč hač do najdrobnišeho, rozkladoje słowa do jich wobstawkow, mjenuje a zestajuje zynki po wěstych poznawadłach, rjaduje słowa po jich poznamach (poznámjenjenjach) a po jich přeměnjowanjach, a podawa kóněnje prawidła, po kotrychž so jenotliwe słowa do sadow (sätze) a do zwisowaceje ryče zjednoćeja.

Ryčnica je, kaž kóždy sam widzi, po ryči¹ pomjenowana (přirun. ,rjee — ryč-eč [za: rječ-eč] — ryč — ryčnica²). Słowo ,grammatika³ wukhadža z grichiskeho (γραμματική [ρίχη]). Z woprědka pak wobjimaže η γραμματική wustojnosć we wšěch džělach tehdawnišije wučenosće (γράμματω); na wjedženstwo ryče, štož grammatika nětko je, bu tón wuraz hakle pomalu wobmjezowany.

Kóždy ryč sebi swoju samsnu ryčnicu žada, dokelž je sebi kóždy swoje wěste zakony wutworila. Ryčnica maćefšćiny nam hłubše póznaće tych ryčnych zakonjew wotewrja, po kotrychž so wot mladosće bjez wjedženja zložujemy. Grammatika cuzeje ryče nam te njeznajome zakony pokazuje, po kotrychž so słowa teje ryče, kotrež nam słownik podawa, bjez soba zjednoćeja.

Wuknjenje grammaticy derje wutworjenych ryčow, do kotrychž pódla zastarskich tež słowjanska słuša, je rozwiwanju a zwučowanju duchownych mocow wosebje spomožne. Polóžamy pak sebi wuknjenje přez to, hdyž casu ryč ze swojej maćefšćinu přirunujemy, přeco za tym hladaje, što je we wobimaj wotkhilae abo přez-jene (n. př. mare — mo rjo, maria — ma rja, vente — wětřo; ἄγγελος ἄγγελε — posol pósle, κόπη-τ-α(μι) — kop-am, κόπτε-τον — kop-a-taj, κόπτο-μεν, κόπτε-τε — kop-a-my, kopa-će [zastarsku: kopa-tie], δύο χεῖρα — dwě rucey, χεῖρες — ruki). Zhromadnje pak maja słowjanske ludy

* Kniha, kiž ryčne zakony wukhaduje, so we wšědnym žiwjenju tež ryčnica mjenuje.

wulku pokhílnosć a khmanosć k zapříjeću cuzych ryčow, starych a nětčích.

III. Serbska ryč. Serbska ryč ryči so w Hornich a Delnich Łužicach a słuša do słowjanskich narýčow. Serbski narod woběju krajinow, kotrejuž hłownej měsće stej Budyšin (Budissin, Bautzen) a Khoćebuz (Cottbus), rěka sebi Sərbjo (Serbowje, Serbja), dł. Serske abo Sarske (za: Serb-ske, Sarb-ske); druzy mjenuja jón Wenden, Venedi, Vindi, Sorabi, Serbi, Σπόροι atd. Stare sasko-pruske mjezy džělachu splahaj hornjo- a delnjołužiskich Serbow; z létom 1815 pak připadže wulki džěl Hornjołužičanow pruskej krónje. W saskim kralestwje liči so tu khwilu 53,829 Serbow, w pruskim 39,276 hornjołužiskich a 76,528 delnjołužiskich: z cyła 115,804; hornjołužiskich we woběmaj kralestwomaj je potajkim 93,105: a ličba wšěch Serbow do hromady wunoša 169,633 abo kulojće 170,000 [„Łužičan“ 1860 č. 6 str. 91, 92 a 1861 č. 1 str. 13, 14]. Sərbjo bydla w 739 sydlišćach (wsach a někotrych městach). Po wěruwuznaću słušeja k ewangelsko-lutherskej cyrkwi (w Prusach k unii); bjez sasko-pruskimi Hornjołužičanami je 12,000 podjanskich křesćanow. Serbski přěduje so w 95 cyrkwjach wot 114 fararjow (a kapłanow); wučerjow stej 200 z 220 wučerjemi. Serbski kraj wobjima 70 štyrihranskich mil.

Něhdy je serbska ryč wjele dale klinčala. Při kóncu pjateho stoteka dosahaše serbski narod wot Wódry a Bobra přez Łobjo hač do Sale, do derinskeho lěsa, k fichtelskim a rudnym horam; wón potajkim tehdy wobsahaše wulki džěl Slezskeje, cyłe Hornje a Delnje Łužicy, cyłu staru Sasku hač do blizkosće Harca, nimale cyłe ernestinako-saske krajowstwo a susodne strony. Tudy knježachu tři hłowne ludy, kiž so Łužičenjo, Milčenjo a Sərbjo mjenowachu: Łužičenjo w Delnich Łužicach, wokoło Wódry a hač do Barlina; Milčenjo w Hornich Łužicach a wulkim džělu Mišniskeje;

Serbjo (saliscey Serbjo) na lěwym brjohu Łobja a při Sali, wokolo Lipska, Starohrodu atd.*. Ale tež dale k poľnocy, po woběmaj bokomaj Łobja hač dele do Holsteina, rozprěscěrachu so mlótné halozy serbskeho naroda. Wšitke te serbske splahi pak wot Wódry hač přez Łobjo so z mjenom połobskich Słowjanow wobjimaju a džěla so to třoch hłownych ludow: do Wjeletow (wokolo Wódry) w Pomorskej a wulkim džělu Branibórskeje, do Bódrieow (wokolo Łobja) w Hanowerskej, Mecklenburgu a Holsteineje, a do Serbow, wot kotrychž jeno Milčenjo a Łužičenjo (Lužiscey Serbjo) swoju narodnosć zakhowachu. Wot dwanateho stoteka mjenujcy so z mocu na to džělaše, zo by so serbska ryč zhubila, a serbske splahi so pomału zněmčichu; najposlednja běše (we 18. stoteku) drjewjanska naryč lüneburgskich abo limborskich Serbow. [Přirun. „Słowanske starožitnosti, sepsal Pawel Josef Šafařík“ (w Praze), abo: „Paul Joseph Schafariks slawische Alterthümer, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, heratsgegeben von Heinrich Wuttke“ (Leipzig 1844); „Powjesć wo serbskich kralach“, wot K. A. Jenča, w časopisu towarstwa Macicy Serbskeje 1849—1850 str. 16; „Stawizny serbskeje ryče a narodnosće“, wot K. A. Jenča, tam 1849—1850 str. 61 a 117, 1851—1852 str. 49, 1853—1854 str. 76.] —

Zo bychmy pak čím dospołnišo póznałi, kajka naša serbsčina je, dyrbymy sebi sobu na zbytné słowjanske ryče pohladać.

W šěrej starodawnosći — wo kotrejež žane pjero njepowjeda, a do kotrejež tola dźiwopoľna móc našeho ducha dosaha: snadž tehdy, jako serbscy wótcjo hišće

* Podmjeno Łužičanow je nětko na Milčanow sobu přenjesene (Hornjo- a Delnjołužičenjo): tola mjenuje milčanski lud delnjołužisku ryč druhdy hišće „lužisku“ (swoju pak „serbsku“); tež praji so: „Lužičach“. Serbjo na lěwym brjohu Łobja žaneho podmjena nimaju; k rozdźelenju smy jim saliscey Serbjo narjekli.

pod mílým njebjom połodnišeje Asie přebywachu — běše jeno jena słowjanska ryč, hižom samostatna džowka ariskeje mačerje, wot kotrejež wšitke indo-europiske džowki wukhadžeju. Hdy pak a kak dołbi je tón čas był, w kotrymž ariska mać sama knježeše? Abo zaso kak dołho prjedy je ariska mać ze semitiskej sotru a druhini; bjez kotrymž nimalé žanych přiwuznych čahow wjacj njewidzimy, zjednočena byč dyrbjala? Stawiznowskeje (abo historiskeje) wotmłowy nam nihtó njeda; naš duch pak poznawa, zo je so tak mělo, a čehodla je tak bylo. Jako so mjenujcy ludžo přisporjachu a do dalšich stronow rozpřěsčerachu, poča so pod zaplěwom (einfluss) nowych krajow pornjo jich zwonkownosći (twarej a barbje) tež jich ryč přeměnjec: wona so rozeždže do naryčow a podryčow, kotrež so w běhu časa samostatne sćinichu a potom zaso dále tworjachu, hač naposledk te ryčoswójby wustupichu, kiž su nam nětko jako najstarše znajome (ariska, semitiska atd.).

Hdyž prawótcojo Słowjanow přenjatne wuzke sydlišća wopušćowachu, dyrbješe jich ariska naryč — kiž běše so bjezтым hižom k samostatnej ryči pozběhnyła — zaso wšelake přeměny přeběhować, kotrež čím bóle přibywachu, čím bóle so Słowjenjo rozmnožachu.

Słowjanske naryče stawiznowskeho časa steja sebi z džěla bliže, z džěla su mjenje jena na druhu podobne. Hdyž je jako džowki tamneje předstawiznowskeje słowjanščiny wobhladujemy, rěkamy jim naryče; hdyž pak na jich nětčišu samostatnosć a rozdžělnosć džiwamy, mjenujemy je ryče. Rozdžěle słowjanskich (na)ryčow su nic jeno grammatiske, ale počahuja so tež na słownik.

Po wěstych póznawadłach pak, na kotrež je Čech Dobrowský najprěni pokazal, rozkláduje so zhromadna słowjanščina do dweju hłowneju wotnohow abo rjadownjow: *a.* do južno-ranišeje a *b.* do wječorneje. [Přirun. rozdžěl we słowach *a.* земля земля (ze

zasunjenym ,l^c) — b. zemja; крило крило — křídlo (ze zasunjenym ,d^c), вель — wjedł (wot ,wjedu^c, ze zakhowanym korjeńskim ,d^c), мощь мочь — mós, пт-ица пт-ица — pt-ak.]

Při swojim wobhladowanju pódzemy tu samu drohu, kotruž sú něhdy wšě ludy čahale: wot ranja k wječoru.

Słowjenjo połodnišo-ranišich stronow Europy su Rus, Bołhať a Ilir. Do Ilirow liči so južny Serb (Срб), Khorwat a Słowjenc. Słowjency rěkaju wobydlerjo Štyrskeje (Steiermarki), z kotrymiž tudy tež Krajincow a Korutancow zjednočamy. Južni Serbjo, z Khorwatami tón samy lud, so jeno přez wěruwuznače wot poslednišich rozdžěleja: tamni słušeju k prawosławnej abo ruskej, Khorwaći (a Słowjency) k podjanskej cyrkwi. — Zastupnicy wječorneho słowjanstwa su Polak, Čech a lužiski Serb. Polacy a Češi pónawaju so k podjanskej wěrje: tola je bjez Polakami a bjez čěskimi wobydlerjemi Hornjeje Wuheřskeje tež wjele přiwisowarjow reformowaneje a lutherskeje cyrkwe; na Serbow Smy hižom přjedy spomnili (str. 8). — Štož ludnosć słowjanskich krajow nastupa, dha liči so w južnoranišej rjadowni 52 millionow Rusow, 7 mill. Bołharjow a na 5 mill. Ilirow, we wječornej něšto přez 10 mill. Polakow, nimale 7 mill. Čechow a (kaž hižom prajachmy) 170,000 lužiskich Serbow. Słowjanow je potajkim wjacy hač 80,000,000.

Přispomnjenje. Něhdy sebi wšě słowjanske ludy Serbjo abo Słowjenjo rěkach (str. 4); nětko so nimale wšitke z wěstymi podmjenamei mjenuja, kaž Polak, Čech atd. Tamnej hlownej abo zhromadnej pomjenowani stej jako podmjenje zawostałoj splaham južnych (abo dunajskich) a počnócných (abo lužiskich) Serbow, južnych Sławoncow, štyrskich Słowjencow a hornjo-wuheřskich Słowakow. Što něčiče powšitkomne mjeno Słowjan poznamjenja, njeje hač dotal wuslědžene; runje tak su wšě druge pomjenowanja njejasneho pokhoda.

Južnoraniša słowjanščina wobjima tři hlowne naryče: rusku, bołhařsku a ilirsku, kotrež so južno-ranišo-słowjanske ryče mjenuja. Runje tak poškića wječorna rjadownja tři hlowne naryče: pólsku, čěsku a serbsku, kiž wječorno-słowjanske rěkaju.

Tute ryče rozběhuja zaso do drobněšich hałožkow. Ruščina dźěli so do třoch naryčow: do wulko-, mała- a běło-ruskeje. Bołhařski jazyk rozpaduje po času do staro- a nowo-bołhařskeho. Ilirščina pokazuje tři naryče: ilirsku we wužšim zmyslu [abo serbskú], khorwatsku a słowjensku (słowjensko-krajinjsku). Starobołhařski jazyk mjenuje so tež staro-słowjanski, cyrilski abo cyrkwinski, dokoľž su najstarše słowjanske knihi we nim pisane: swjate čćenja a psaltař, wot Cyrila* w druhej položej džewjateho stoteka po Khryšće přeložene, kajkež so w ruskej cyrkwi hišće džensniši džěń nałožeju. — Pólščina njeje žanych naryčow wutworila: tola knježa we njej po rozdźělnych krajinach wěste wotrody abo wšelakosće. Ryč zadnjo-pomorskich Kašubow (5,000) džerži so za wurostk z pólškeje. Čěščina, kotraž najwjetšu přiwuznosć ze starosłowjanskej pokazuje, dźěli so do dweju naryčow: do čěskeje we wužšim zmyslu (w Čechach, na Morawje a we Slezyskej), a do słowaskoje (kotruž słowjanscy wobydlerjo pońócneje Wuheřskeje ryča); jeju rozdźěle su jara snadne. Serbščina ma dvě naryči: milčansku a lužisku abo, kaž so nětko praji, hornjo- a delnjołužisku. Hornjołužiski ryči so w Sasach we wulkim džělu wokresa budyskeje krajskeje direkcije a w někotrych mišniškich wsach, w Prusach we wojerjowskim wokrjesu a w džělach rotenbórskeho a zhorjelskeho; delnjołužiski we hródkowskim, kalawskim, khomebuskim a žarowskim wokrjesu. Rozdźělnosć teju

* Na Cyrila pozdžišo zaso spomniny.

naryčow je tak wulka, zo sebi Hornjo- a Delajołužičan z njemałej prócu rozymitaj. Prěniša českej ryči najbliže steji*, delajołužiška pólskej; we hlósnistwje (vokalizmje) pak poskića so spodžiwna přezjenosć z ruskej.. Wot naryčow zněmčenyeh Połobjanow je jeno drjewjanska znajema, kotrejež powostanki namakaš w knižcy ‚Die sprachlichen Denkmäler der Drevjaner und Glinjaner Elbslaven im Lüneburger Wendlande, von A. Hilferding, aus dem Russischen von J. E. Schmalzer‘ (w Budyšinje 1857). — Chcemy-li wječornosłowjanske ryče tudy hišće wšě bjez sobu přirunać, dha móžemy kašubsku, połobsku, lužišku a milčansku jako překhodne skhodženki wot pólskeje k českej poznamjenić.

Naryče pokazuja nam z wjetša zaso podryče a ryčne wotrody. Wot wulkoruskeje naryče wotkhadža n. př. nowgoródska podryč, wot małoruskeje galicisko-ruska, wot ilirskeje dalmatska, wot słowjenskeje krajinska. Slezyske a morawske wurjekowanje rozdžěla so wjacjy abo mjenje wot českeho; bjez Słowakami knježa wjacore podryče. Serbsčina ma jenu podryč, naměznu [kotraž, na wukóncach Hornich Lužicow (wokoło Mužakowa) ryčana, wot hornjołužiškeje k delnjołužiškeje přewjeduje], a wyše teho někotre wotrody: južnoraniši abo lubijski (wokoło Lubija), budyski (wokoło Budyšina), holanski (w holi) a wječorny abo kamjenski (wokoło Kamjenca), tež podjanski mjenowany (bjez kotrymiž holanski móhł-rjec překhod wot budyskeho ke kamjenskemu čini); w delnjołužiškeje serbsčinje so wosebje blótowski wotrod wuznamjenja (Blóta, der Spreewald). Podložk za pisnu ryč bjerje so z wurjekowanja, kajkež so wokoło Budyšina a w Delanach wokoło Khoćebuza słyši: při čimž wustojniši Serbjo z dohom na słowjanske na-

* Tohodla čěščinu najlózho nawuknjemy, kotraž nam dobo bohaty poklad nowěich wurazow podawa, kiž so nimale njepřeměnjene tež za našu serbsčinu hodža.

ryče džiwaja. (Přez słowjanščinu čahnu so, kaž přez kóždu žiwu ryč, hišće wšelake snadniše wotkhiłowanja; ale jich dospołne zhromadženje by njemóžne bylo a njeby tež nawoprawskeho dobytku dawalo.) —

Pisali su Słowjenjo zwoprédka z runami (přir. delka, štož mnich Chrabr powjeda). Nawoprawske pismo přiwzachu dobo z křesćanstwom pak wot Grichow, pak wot Romjanow, za tym hač k ranišej (gri-chiskej) abo k wječornej cyrkwí přístupu. Ale ani grichiske ani laćanske pismiki njedosahachu k wucišćenju słowjanskich zynkow; tehodla dyrbjachu so srědky pytać, kak by so temu njedostatkej wotpomhało. Najjednoríši puć, wosebje při započatku narodneho pismowstwa, běše tón, zo so za te zynki, za kotrež cuza ryč žanych znamjenjow njepodawaše, cyle nowe pismiki wunamakachu: a tón srědk je zestajeř cyrilicy abo cyriliskeho alfabeta woprawdže nałožil. Pola wječornych Słowjanow pak nihtó teho puća njenastupi. Tudy sebi zwoprédka kóždy pomhaše, kaž so jemu hodžeše, tak zo druhdy jedyn laćanski pismik dwaj abo tři rozdžělně słowjanske zynki woznamjenješe (přir. pomniki staročěskeho pismowstwa); to pak bě dospołna njedospołnosć a lědy někajki započatk kajkehožkuli prawopisa. Pozdžišo zapadžechu na tu mysl, zo móhće so zbytně (njełaćanske) zynki přez zjednoćowanje pismikow wucišćowac (přir. pólski, stary serbski, stary čěski a wosebje stary ilirski prawopis); ale to bě wopačne počinanje, dokelž jednoremu zynkej tež jednore znamjo sluša. Naš stotek hakle dyrbješe tu hłowne polěpšenje přinjesć. Čěša wutworichu wokoło 1830 z pomocu rozeznowaceje abo diakritiskeje kłački (̣) tři móhł-rjec nowe pismiki: ,ž, š, č (= ж, ш, ч), kotrymž so hišće ,ř' přida, a postajichu sebi tak na tych zakładach, kiž w Čechach hižom wot Husowych časow plaća, nowy a jednory prawopis. Čěskemu prawopisej so bórzy llirojo přizanknychu, kotřiž, za swoju naryč žaneho ,ř' njetrjebajo, sebi z pomocu čarki (̣) druhí jim njemy

pismik wudobychu (kajkiž Polacy hižom mějachu): ,ć (= grichisko-ilirsk. h). Z tymile pismikami so nawjedźići mlodži Serbjo hižom do lěta 1840 apřecelichu, a tak wustupi we Łužicach nowy prawopis, po analogii abo skladže česko-ilirskeho zestajany a tehodla tež analogiski abo składny mjenowany. Ilirski prawopis nałožuje jednore známjenja za wšě južnosłowjanske zynki; česki a serbski stajataj we wěstych padach rozeznawace kłáčki abo čarki (n. př. ,n' — ,ñ, ñ'): a wyše teho ma serbsčina hišće tři jednore zynki (dwaj porédkej a jedyn jara trjebany), za kotraž so jednore znamjo wutworié njehodžeše: ,dz, dž' a ,dž'. (Polakam je česko-ilirski prawopis hač na maše pospytki cuzy wostał.) —

Štož ma něšto přeciwo porjedženju serbskeho prawopisa, tón prašej Němcow, hač woni hišće tak pišu, kaž za Luthera, a popřej potom serbskemu ludej to samo, štož je wšitkim druhim narodam dowolene. „Ale němske pismiki budžichu so tola zakhować móhće!“ Němske abo šwabachske pismiki ničo druhe-njejsu, hač wuróžkowane lačanske (přir. ,a a, b b; c c' atd.). Nětćiši serbski prawopis jich njenałožuje, z džěla dokelž so někotre wot nich čarkowanju přeciwjaja, a wosebje dokelž je kulojta twórba lačanskich rjeniša a wočkej spodobniša. Němcy sami so přeciwo swojim pismikam wuprajeju, kaž nam wulka ličba tych knihow swědči, kiž su lačanski čiščane. — „Ale nowy prawopis je ćežki!“ Nic ćežši hač stary, wjele skerje pak lóžši, dokelž na wěstych a jednorych zakonjach wotpočuje. Zlé, zo dyrbimy jo prajié, zamjelćeć pak jo njemóžemy, zo tón a tamny, kiž chce wučer a wodžer serbskeho ludu rěkać, ani stareho ani noweho prawopisa njeznaje. Němski snadž wón derje ryči a piše, a grammatiki zastarskich ryčow jemu cuze njejsu: štož so nam woboje wulcy spodoba; ale serbski wón ryči pornjo njewučenemu burej, wot serbskeho pisanja pak rozymi štož slepy wot barby! Što jeno by nawjedžity Němc prajiš, hdy byšće wy, nawjedžity

muž, po wašnju njezdělaných němskich burow z nim ryčeli a po jich wuprajenju pisali? Přetož Němcy su na to zwučeni, zo so kóždy wyše stejacy tež při ryčenju a pisanju wuznamjenja. Kiat applicatio! — ‚Ale što dha je Serbow hdy serbski wučić?‘ Njejsu-li wam wučene serbske towarstwa witanu składnosć dawale, dha je tola Seilerjowa serbska grammatika kóždemu hižom 30 lět wotewrjena, a ‚nowy‘ prawopis je tež hižom po serbskim kraju doś rozšěrjeny. Štóž pak někajku wěc njerozymi, tón jeje njehań, ale wukni ju, byrneje wot mlódshego bylo: a chce-li měc blyšcaty příklad, dha dopomá so na to, zo je Karl Wulkj hakle we wysokej starobje pisac zapačal. Naše rozhladně a derjeměnjace knježestwo ze wšěmi mocami na to džěla, zo by ani najsnadniši wobydler našeho kraja bjez nuzneje powšitkomneje nawjedžitosće njewostał. Hdyž pak so w serbskich wučěrnjach po krajnym zakonju při wěstych předmjetach serbska ryč naložnje, a hdyž so w Budyšinje na gymnasiu a w seminaromaj rozpokazowanje tež w serbskej ryči poskića: dha z džakom a wutrobnym wjeselom wuznawamy, zo su te časy nimo, hdžež bě za Serba wšitko dobre doć. Dnž pak dobo tež wótře a jasnje prajimy: Komuž su Serbjo poručeni, tón ma tež přislušnosće přećiwo Serbam!

Serbski pisac najskerje hižom tehdy počachu, hdyž bě so Serbam swětlo ewangelia zaswěćilo. Z pólskim abo čěskim kralestwom zjednoćeni, ryčachu Serbjo tež před sudom serbski, a naležnosće wšědnego žiwjenja so wěsće serbski zapisowachu. Ale ani wot přédowanjow ani wot druhich pismowskich pomnikow so ničo zdžeržalo njeje, štož by nam swědćiło, kajka je serbska ryč před wjele stotekami byla. Njepřistupna pak nam něhduša serbsčina tola njeje. Štóž za nej slědži, pónawa ju ze serbskich wjesnych a druhich mjenow, kajkež so we lačanskich abo němskich pomnikach čitaju, a ze staršich twórbow słowjanskich naryči, wosebje cyrilskeje a

staročeskeje. Serbske pomniki počínaju so z reformaciu. Najstarši serbski rukopis, w Barlinje na kralowskej knihowni khowany, je delnjołužiski přeložk swjatych čćenjow (1550?). Přenja čišćana kniha wuńdže 1574 w Budyšinje w delnjołužiskej naryči: serbske spěwarske wot Albina Mollera, serbskeho fararja w Třupcu pola Luhnjowa, kotrymž staj mały katechismus a mała cyrkwinska agenda přiwdataj. Přenja hornjołužiska kniha čišćeše so 1597 w Budyšinje: mały katechismus Lutherowy ze ,křćeńskimi a wěrowanskimi knižkami', wudaty wot Wjacława Worjecha, fararja w Hodźiju. Na to wozjewi so, kaž wójnidło bjez woběmaj naryčomaj, 1610 we Frankfurće w naměžnej podryči mužakowskich Serbow ,Enchiridion vandalicum' (!), serbski katechismus, wot Handrija Tharæa z Mužakowa, fararja w Bjedrichcach pola Storkowa. Moller, Worjech a Tharæus njemějachu při-pisanju žaných wěstych prawidłow a pytachu serbske zypki jeno přez němske pismiki wučišćowac. Tón samy puć džěše Hrjehoř Marćin, farar w Poršicy, kiž 1627 zaso hornjołužisku knižku wuda, sydom pokutnych psalmow krala Davita (serbski a němski) wobjimacu. Čile štyrjo móža so předběhowarjo serbskeho pismowstwa mjenowac:

Załožerjo serbskeho pismowstwa su Michał Brancl (Frentzel), rodženy 1628 w Běčicy pola Hodźija, najprjedy 1651 farar w Kózlach, potom wot lěta 1662 w Budestecy († 1706), — Jakub Ticinus z Kulowa, rodž. 1660, kotryž, dołho w Čechach přebywawši, jako pólny kaplan w rakuskim lěhwje před Běłogradom wurje (1693), — a Bohumił Fabricius, rodženy Polak, 1701 farar w Korjenju pola Khoćebuza a naposledku superintendent w tym měsće († 1741).

Brancl bě so bórzy přeswědčil, zo němske pismiki za serbske pismo njedosahaju; wón zestaja sebi tehodla serbski prawopis, a to po analogii českeho a pólskeho. Jemu plačeše c za němske ç, f za němske ff, a ž za

němske f; za nětčiše ,č, ć staješe wón zložene cj, za ,dž, ž, é bǰ, j, é; zmjehćenje woznamješe so přez dypk: ñ, ı atd. Tudy kóždy ze samsnymaj wočomaj widži, zo nětčiši analogiski prawopis na tých samých podložkach wotpočuje, na kotrež je Brancl swój hižom tež analogiski prawopis založal, a-zo naš ,nowyć prawopis ničo druhe njeje, hač zjednorjeny a wudokonjany Branclowy prawopis wot lěta 1670. ,Nowyć prawopis je potajkim nimale 200 lět stáry. — Brancl da sebi za swoje pjenjezy pi-smiki leć, kotrež hač dotal byle njeběchu, a wozjewi w tutym prawopisu we spomnjenym léće 1670 přeložk čćenjow swjateho Mattheja a Marka, kotrymajž je tři hłowne symbola přiwdal. To běchu přenje serbske knihi ze serbskim prawopisom, za kotrež Brancl wot krajnych stawow 200 toleř čestneho myta dosta. Lěto pozdžišo wuńdze jeho serbski abejcej, a 1688 jeho přėdowanje we wažnosći swjateje křćenicy. W tym samym prawopisu wuda jeho syn Abraham Brancl, 1686 farař we Wulkim Šunjowje, w léće 1693 přėni džěl swojich wučenyh knihow ,de originibus linguæ Sorabiciæ' (t. j. wo nastaću serbšćiny).

Podjanscy Serbjo běchu přėnju serbsku knihu, bibliske historie stareho a noweho zakonja, w léće 1659 dostali. Kruty prawopis, w kotrymž so 1680 čćeńske čišćachu, postaji jim Ticinus w małej ryčnicy ,Principia linguæ Vendicæ', 1679 w Prazy wudatej. Za nětčiše ,č' a ,ć' staješe Ticinus tj a cj. Hewak bě Ticinowy prawopis we wšěch hłownych wěcach z Branclowym přėz-jene: ewangelscy a podjanscy mějachu potajkim jedyn prawopis.

Ale přėzjenosć dolho trać njedyrbješe. W léće 1689 wuda poršiski farař Bierling knižku ,Didascalia seu orthographia Vandalica' (!!), we kotrejž wón za ewangelskich Serbow hinaši prawopis na němskim podložku postaji. Wot lěta 1693 naložowachu ewangelscy Serbjo (w Lutherowym małym katechismje atd.) jenož tónle prawopis, a sam Michał Brancl jón tež přiwza (za listy

swjateho Pawoła atd.); podjanscy Serbjo pak při swojim dotalnym zawostachu. — Delnjołužiske pismowstwo založi so 1709. Po wozjewjenju małego katechisma 1706 da sebi Fabricius porno Brancej serbske pismiki leć, kotrež čím nuznišo trjebaše, dokelž cheyše delnjołužiskim Serbam bórzy tež nowy zakon swjateho pisma do rukow dać. Tón samy wuńdže 1709 w serbskej a němskej ryči; prawopis wotpočuje na němskim podložku. Pruski kral Bjedrich I. bě k podpjeranju cišća pjenježny dar spožičil.

Cyłe swjate pismo, wot štyrjoch fararjow přeserbšćene, dosta so ewangelskim Hornjołužičanam 1728. Za podjanskich Serbow přeložeše jo po vulgace wot lěta 1707 M. Jurij Hawštyn Swótlík, senior na tachantstwje w Budyšinje; přeložk so tam w rukopisu khowa. Stary zakon w delnjołužiskej naryči wuda 1797 Jan Bjedrich Fryca, faraf w Gołkocach pola Khoćebuza, a cyłu bibliu 1825 Jan Sigismund Bjedrich Šindler, wyšši faraf w Picnu. — Najnuzniša potřeba za pobožnu mysl serbskeho luda běchu serbske knihi nabožneho woprijeća, a na to duchowni a wučerjo jako spisowaceljo swěru kedźbowachu. W běhu časa pak tež někotre hinaše knižki wuńdžechu, kiž rozpokazowanja za wšelake domjace potreby poskićachu. Založer serbskeho nowinafstwa je Jan Deuka, měšćan w Budyšinje, kotryž wot lěta 1809 hač do 1812 časopis „Serbski Powedar a Courier“ w měsacnych zešiwkach wudawaše. [Přehlad serbskeho pismowstwa hač do lěta 1854 podawa knjez K. A. Jenč we stawiznach serbskeje ryče a narodnosće: Časopis towarstwa M. S. 1851—1852 str. 49, 1853—1854 str. 76, 1855 str. 85.] —

W Fabriciowym času, hdyž sebi horujo- a delnjołužiska serbsčina hišće wo wjele bliže steještej, budžichu so delnjołužiscy Serbjo jara derje hornjołužiskemu pismowstwu přizanknyć móhli; tak budžichu znajmjenša ewangelscy Serbjo w naležnosćach duchowneho žiwjenja zjednoćeni byli a so znapřećnje podpjerali. Němcy

w rozdžělnych krajach tež rozdžělnje ryča, tak zo sebi njewučeni bjez sobu njerozymja; tola pak su wšitcy, swoje dialekty pušćiwiši, jenaku ryč we pi sm je při w zali, kotraž žanemu wot nich njepřistupna njeje. To je milionam Němcow móžno było; njebudžiše so tysacam Serbow to samo hodžiło? Pola wšitkich Němcow, podjanskich kaž ewangelskich, knježi jedyn prawopis; njemóhła dha hromadka Serbow tež jedyn jenički méč? Tajke mysle hibachu so před wjacjy létami w někotrych Serbach, kiž chcychu wšitkim Serbam wjetšu nawjedžitosć popřeć a so po swojich mocach za duchowne pozběhnyje cyłeho serbskeho ludu starać. Tak dołho hać so serbske knihi nimale wšě božemu słowu a walcy khwalobnej pobožnej mysli serbskeho naroda poswjećachu, běchu zadžěwki rozdžělnych prawopisow mjenje čuć, runjež budžiše wšak so — kaž pola Němcow — někotražkuli dušna knižka za Serbow wobeju wuznaćow hižom dawno napisać mohła; ale jako powšitkomna nawjedžitosć našeho časa tež pola Serbow swoje prawo pytać poča, a jako Serbjo pornjo susodnym Němcam pónachu, zo so ze zjednocenyimi mocami lěpje džěła, a zo přeco jena strona to wupjelnja a poskića, štož druha njeznaje a nima: dha dyrbjachu te wobhrody padać, kiž Serba wot Serba džělachu a nawjedžitosći serbskeho ludu dołho dosć škodžachu; dha mějachu so srědku wunamakać, kak móhli sebi rozdžělni Serbjo ruki zawdać, a kak móhła so nawjedžitosć bjez Serbami bjez zadžěwkwow rozwijeć, runje tak derje kaž pola Němcow, kiž wot žanych tajkich wobhrodow zadžěwani njejsu. Na kajke wašnje pak dyrbjachu so Serbjo duchownje zjednocić? Bychu ewangelscy swój prawopis pušćili? abo bychu podjanscy ewangelski při w zali? Jenož ponowjeny njestronski prawopis, kiž ani ewangelski ani podjanski njeje, móžeše pola kóždeho, kiž chce za zhromadnych Serbow džělać, spodobanje a město nadeć. Tak nasta nětćiši składny prawopis, na Branclowych a Ticinowych podložkach za-

loženy, kiž potajkim ani ewangelskim ani podjanskim ničo noweho njeje. Štóż jeno za něšto wsow piše abo z kajkeježkuli přičiny docyła ničo njepiše, tón składneho prawopisa njetrjeba; štóż pak z wotewrjenej myslu póznawa, zo ma so serbski lud na wyšši skhodženk nawjedžitosće pozběhnyć, a kohož wutroba a swědomje k spomožowanju tajkeho skutka lubosće wabi a ćeri: tón njezechce swojich mocow rozdrjebjeć a budže na to džělać, zo by so nětčiši prawopis bóle a bóle rozšěrił k lěpšemu wšitkich Serbow. Składny prawopis nałožuje so hižom 20 lět, a wjele dušnych a wužitnych knihow je so we nim wudało. Wón plaći tu khwilu za něšto wosebniše a za znamjo wjetšeje nawjedžitosće; po mało lětach pak — hdyž stary prawopis ničo wjacj njebudže hać swědk zaúdzěnych časow — změje analogiski wšudže domjace prawo jako stary přecel serbskeho ludu. Delnjołužiscy Serbjo su so z nim tež hižom zeznali a přez to našemu pismowstwu bliže stupili, kotrež je ze wšelakich přičinow bohatše. —

Rozwiwanje serbskeho prawopisa wobhladawši, wrócmu so hišće raz k cyrilskeju a poslušajmy, što bołhaŕski mnich Chrabr (wokoło lěta 900) wo nastaću teho sameho praji. We swojim spisu „wo słowjanskich pismikach“ wón z pohnuwacej jednorosću tak powjeda:

прежде словенне меншеха кириге, иж урѣтани и рѣзани уѣтѣхъ и гадаахъ, погани сѣште. крѣстнише же сѣ, римьскыи и грѣуьскыи писмены иждаахъ сѣ писати словеньскыи рѣуь безъ оустроени. потомъ же улюбѣюлюбѣць богъ, помнлокалъ родъ словеньскъ, посла нмь скатаго константина философа, нарицаемаго кирила, мѣжа праведна и истинна. и сътвори нмь писмена три десѣте и осмь. и отъ снхъ сѣтъ уѣтѣри междоу десѣтѣма подобна грѣуьскыи писменемъ ... а уѣтѣри на десѣть по словеньскоу азѣукоу, иже сѣтъ сѣа: в, ж, з, ч, х, ш, ц, ѣ, њ, ѣ, ю, ѣ, д.

Serbski:

Prjedy Słowjenjo njemějachu knihow, ale čitachu z čarami a rězani (to rěka: z runami) a hudachu (wě-

ščachu) z nich*, pohano sycy. Křciwši so pak (t. r. křescanstwo přiwzawši) čwilowachu so, z romskimi a grichiskimi pismikami słowjansku ryč pisac bjez wutrojenja (t. r. bjez přisprawnosće). Potom pak smili so čłowjekolubowacy bóh nad rodóm słowjanskim a pósta jim awjateho Konstantina filosofa, pomjenowaneho Cyrila, muža sprawného a wěrneho. A wón wutwori jim wosomatřiceći pismikow. Wot tych je štyriadwaceći na grichiske pismiki podobnych ... štyrnaće pak po słowjanskim jazyku, kiž su te: а, ж, з, ѣ, у, ш, ѡ, ѣ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ.

Chrabrowej powjesći njech někotre słowa přiwdamy. W Macedonii, kaž na druhich stronach grichiskeho khěžorstwa, hižom zastarsku pódlá Grichow Słowjenju bohařskeho a (južno)serbskeho splaha přebywachu. Hłowne město Macedonie so Thessałonika abo (z krótká) Solun mjenuje. Tudy bydleše wosebny Gricha Leon (t. j. Law), kotryž měješe dweju synow, Konstantina a Methodia, młodźencow wulkeje wučenosće a pobožnosće, kiž běštaj po wašnju tehdomnišeho časa w Carihrodže (abo Konstantinopl) študowaloj. Bjez nimaj so zaso Konstantin přez wučenosć a znajomosć wšelakich ryčow wuznamjenješe; tehodla jemu filosof narjeknychu. Po božej radže dyrbyeštaj taj bratraj słowjanskemu narodej ewangelion připowjedać: jedyn wosebje z pismom, druh wosebje ze rtom; Konstantin zestaja na podložku grichiskeho alfabeta Słowjanam słowjansku azbuku** w léce

* Germaniske runy su znajomiše dyžli słowjanske. Runa je znamjo za wěsty předmjet a za přeni pismik jeho mjena. Runa A n. př. (kiž ma nědže tajkule twórbu: ^) je tak wjele kaž ask (die esche, jaseň) a pismik A; runa B woznamjenja brězu (die birke) a pismik B. Na kije napisane runy so při wažnych skladnosćach měšachu a (kaž losy) čahachu: při tym so z nich hudaše abo wěšćeše [přirun. čahanje khartow]. Słowjanske runy su so před někotrymi lětami w połodnišej Ruskej namakale. Wo runach pola Serbow přirun. Časopis tow. M. S. 1849—1850 str. 71 scěhh.

** Po přenimaj pismikomaj, „az, buky (А, Б)“, so słowjanski abejcej „azbuka“ mjenuje.

855 a přeloži jim (do boľharskeje naryče) swjate čćenja*, psalmy a druge swjate kniži; Method, wot swjeho bratra přewodžany, předowaše (wokoło 865) Boľharjam a wokřci jich. Wobaj božu službu we słowjanskej ryči dzeržeštaj, přečiwo wašnju romskeho duchownstwa. Bamž jimaj tehodla (867) do Roma kazaše, hdžež Konstantin skhoriwši pod mjenom Cyrila do kloštra stupi a bórzy wumrje; Method pak bu wot bamža Hadriana pornjo swojemu bratrej za njewinowateho spóznaty a z morawskim arcybiskopstwom počesčeny. Do Morawy so wróciwši wokřci wón českeho wjercha Bořiwjoja (871). Tak bě so słowjanska liturgia, kotraž pod zaplěwom narodného pisma a maćeřneje ryče sto lět pozdžišo pola južnych Serbow a Rusow rozkcěwaše, hač k Dalmatam a hač k wječornym Słowjanam rozšěrječ počala*, a budžiše najskerje tež ke wšitkim Słowjanam došla, hdy bě so křescanska cyrkej 869 do ranišeje a wječorneje njerozdwojila. Swjataj Cyril a Method pak, kiž staj Słowjanow najpřenje na puč wěčneje wěrnosće pokazowalaj, česćujetaj so z mjenom słowjanskeju japoštoľow. Starosłowjanskich rukopisow je njeskónčnje wjele. Přenja čiščana kniha wuńdže 1491 w Krakowje.

Starosłowjanské pismo, kiž pornjo zastarskim alfa-

* Kaž je mi mladostny pućowar prajil, khowa so Cyrilowy samopis w Florencu we „Uffizii“.

** Hač do Lužic? — We knižce „Ostatky slovanského bohoslužení v Čechách“ str. III—IV praji W. Hanka: „... Bořivoj křtěn byl od sv. Methoděje obřadem zajisté slovanským, a první chrám sv. Klimenta na Levém Hradci jakož i chrámy v Praze panny Marie i sv. Jiří, jakožto počátkové křesťanství ... byli bezpochyby národního původu, odkudž se jazykem slovanským světlo svaté víry bystře po celých Čechách rozprostraňovalo i hluboko zakořenilo, tak že kam zaře jeho zasahovala, jako dosti slabě až do Lužic, tam až podnes národní jazyk v lidu se zachoval, kdežto naproti tomu, kde křesťanství nesrozumitelným lidu jazykem vnucováno bylo, tam národní pomalu hynul až poslední secla vyhynul, jakožto na Sále, na Labi i u baltických Slovanů vidíme. My arci na to přímých souvěkých historických důkazův nemáme, ale i naopak proti tomu jich není.“

betam na tolstých a prostých čabach wotpočuje, přetwori so za Pětra Wulkeho do ruskeho pisma, kotrež so k spěšnému pisanju wubjernje hodži, a kotrež so (k rozdželenju wot cyrkwinskeho) měšćanske abo civilne mjenuje (гражданская грамота). Starosłowjanske pismo můžemy z němskim kancliskim přirunać, ruske měšćanske z němskim běžnym. — Wotrod cyrilicy je bukwica, kiž někotre čahi a pismiki přeměnjene pokazuje. Wona bu w. 16. stoteku za zjednočených Grichow⁴ wunamkana, ze bychu so jich podjanske modlefské hnydom zwonkownje wot knihow njezjednočených Grichow rozdžělała. Nam pak so zda, zo je tajke počinanje za grichiskich a za romskich Słowjanow jenak wužitne było, a zo budžiše kóždy hižom z napisma knihow wiďała, hač so za jeho wěruwuznaće hodža abo njehodža. — Kónčnje maŕny hišće na třecu družinu słowjanskeho pisma spomnić: na głagolicu*, kotraž so wot Dalmatow z džěla hišće džens nałožuje. Głagolica je jako narodne pismo najskerje w 11. stoteku nastała, hdyž bě so podjanskim Słowjanam ze słowjanskej liturgiu tež cyrilica jako arianisko-gothiske** pismo zakazała (1059): Bliže a kruće wobhladana pokazuje wona zwjetša te same čahi pismikow, kotrež cyrilica podawa, jeno zo su wšelako přetworjene: přirun. grich. $M \mu$, cyr. M , gład. M , grich. $P \varphi$, cyr. P , gład. B (wobročene), grich. $E \epsilon$, cyr. E , gład. Э , grich. $B \beta \text{E}$, cyr. B , gład. У , grich. $\Delta \delta \text{D}$, cyr. Д , gład. O ; cyrilske Ш je we gładolicy runje tajke; Ф je we grichiskim, cyrilskim a gładolskim pismje a tež we runach jenake; za cyrilske Ѣ trjeba so A (kiž je cyr. A), atd. Gładolski alfabet wukhadža najskerje wot khorwatskeho abo dalmatskeho duchowneho, kiž chcyše

* Gładol-iti (gładol-ió) rěka ryčecé, gładol' tak wjele kaž słowo abo ryč. Gładolica je potajkim pismo za narodnu (słowjansku) ryč, kotraž laćansko-cyrkwinskej napřećiwu stej. [Podobnje staroněmske ,thiutisk' abo ,diutisk' (nětko ,deutsch', wopaki ,teutsch') ludowu ryč poznamjenja.]

** Gothiske pismo je kaž pózdniša cyrilica z grichiskeho wutworjene.

svojim krajanam slovjansku liturgiu a pod njepréhladnym wódzewom tež cyrilicu zakhowác. Z najmjeńša bu glagolica a dotalna boža mša we maćeřnej ryči Kherwatam a Dalmátam po jich próstwje - wot bamža Innocenca IV. 1248 dowolena, snadž tehodla, dokelž wudawachu, zo maja wobojje wot cyrkwinskeho wótca Hieronyma [wokolo lěta 400]*. Zawita glagolica pak je k pisanju mało přihodna, a bórzy budže drje ze wšědného žiwjenja cyle wuzanknjena: tak zo wot njeje jeno stáre čescowne rukopisy wyše wostanu. Přeni glagolski čišć je wot přeněho cyriliskeho wósom lět starši (1483). — —

Wjetšina slovjanskeho naroda piše z cyrilsko-ruskim pismom; mjeńšina je počala łacansko-analogiski prawopis nałožec. Južni Serbjo pak maju tři zynki a tehodla tež tři pismiki wjacy, hač kotrež cyrilsko-ruska azbuka poskića (ђ, љ, њ [dža]); spodžiwna wěc, zo je my lužiscy Serbjo runje tak derje znajemy (,dž, ć, dž'). Za najdospolniši a k spěšnemu pisanju najpřihodniši ma so tón prawopis dđeržec, kiž wšitke jednore zynki přez jednore a derje do pjera padace znamjenja wučišćuje. Tajki je južnoraniši, kiž bu po duchu slovjanskeje ryče najprjedy wot Cyrila nowy wutworjeny a pozdžišo přihodnje ponowjeny; južnowječorny pak dyrbi so nje-dospolniši mjenowác, dokelž je z pomocu zadžewacych čarkow přihotowany**.

* Někotři bychu z blisko ležacych přičinow radži widželi, hdy by Cyril nie cyrilski, ale glagolski pisał byl; přirun. knižku, kotruž je F. J. Jezbera 1858 w Prazy wudał: ‚Kyril a Method, swatí apoštolové slovanských národův, nepsali nikdy hlaholsky než (t. j. ale) kyrilsky.‘ (My tež to znajemy, štož je so přečiwu knjezej Jezberje písało; ale přesvědčil nas ničtò njeje.)

** Kak derje a spěšnje so z ponowjenej cyrilicu piše, wo tym móže so každy, kiž je teje sameje swědomy, lohko přesvědčíc, hdyž n. př. we wótčenašu južnoraniše pismiki za lužisku serbšćinu naloži: Вѣтче наш, киж сы в небесах, свећенъ бѹѹ твоѹ мено. Принѹѹ к нам твоѹ кралѹство. Твоѹ воля со станѹ каж

Žadyn narod nima prawopisa, kiž by duhej a cy-
łemu byću ryče tak blisko stał, kaž je cyrilica ze slo-
wjansčinu móhl-rjec přerosta; a tola su wšitke druge
ludy ze swojim prawopisom zbožowniše: Němcy n. př.
— njech su Sasajo abo Prusacy abo Hamburdženje
atd. — maju wšitcy jedyn, a pismowsku ryč ma
kóždy druhi lud tež jenu, kaž Němcy, Francowzojo atd.
Přez křescansku cyrkej poča drje so Słowjanam hižom
zaha (855) tajki pismowski zwjazk tworíc, kajkiž je so
pozdžišo pod zaplěwom Lutheroweho wustupjenja 40 mil-
lionam Němcow poskičil; ale wón wobja jeno nědze 60
millionow słowjanskich póznawarjow grichiskeje cyrkwe:
zbytni Słowjenjo žaneho džěla na. nim. njedostachu.
Dokelž pak je słowjanska narodnosť dawno po naj-
dalšich a najrozdělnišich stronach Europy rozšěrjena,
budžiše tež kóžde zwonkowne zjednoćenje słowjanskich
ludow, kotrež je hišće džensniši džěň geografiska nje-
móžnota, hižom před stotekami njemóžne bylo, tež hdy
běchu wšitke grichiskeje cyrkwi přistupile. Tak dyrhješa
so kóždy słowjanski lud pod rozdžělnymi wobstejnoscemi
a dóntami (podeńdženjemi) sam za so rozwijeć: tak nasta
ruske, serbsko-ilirske, pólske, česke a naposledku tež
małe serbske pismowstwo. Hdy bychu Słowjenjo jenu
literaturu měli, kaž Němcy a druge mjeńše narody, by
sebi póznawanje a wužiwanje bohatych pokładow slo-
wjanskeho pismowstwa mało prócy žadało; dokelž pak
so nam tajka přezjenosc dostała njeje, dyrbi kóždy za
vyššej nawjedžitosću stejacy Słowjan tudy to samo či-
nić, štož němcy a druzy lubowarjo literaturow a ryče-
spyta sprócniwje činja: my dyrbimy słowjanske dialekty
študować, kotrež nam puč k rozdžělnym słowjanskim
pismowstwam wotwjeraju. K temu so runje nježada,

на небо так тэж на зemi. Наш вшэдны хлѣб дай нам
ѣнса. А водай нам наше вины, яко мы водавамы на-
шим винникам. А невећ нас до спытованя, але вумож
нас вот злэго.

zo bychmy słowjanske naryče woprawdže ryčeć nawukli; štož k temu khwile abo składnosće nima, za teho hižom dosaha, hdyž može je jeno čitajo zrozymjeć. Tak jo wučeni Němcy zwjetša činja, kiž nam Serbam, kotrymž budže tajka próca čím snadniša, dobry příklad dawaju. Přetož kaž pčolka na wšitke družiny kwětkow lěta, abo kaž překupc pola bělych a pola barbitych ludow wikuje: runje tak može wuknjacy sebi ze wšěch stronow pokłady za rozom a wutrobu hromadzić; kralestwo wjedžeństwa džě je cyłoswětně. Abo je nědže komu němska abo jendželska literatura njeprístupna? abo snadž persiska, pak indiska? Čehodla dha dyrbjało runje słowjanske pismowstwo nam Serbam zanknjene wostać? Sym přeswědčeny, zo cyle po myśli a woli saskeho a pruskeho knježeństwa činimy, hdyž swoju nawjedžitosć na wšě strony přisporjamy; wono nam zakładne wjedžeństwa najšćedriwišo poskića: wšo druhe móžemy a dyrbimy na tym podložku sami wuknyć. Abo je snadž někajki nowinyписаť, pak někajki lěnjak was něšto naryčať? Woprašejće džě jeho, hač so wón pangermanisma boji, hdyž tola z woćimaj widži a z wušimaj słyši, zo je pisna němčina wšudže jenaka. A tak wjele sebi Słowjenjo ani nježadaju! My chcemy jeno słowjanske naryče a přez to słowjanske pismowstwa znapřečnje zeznać a za swoje naryče z přirunowanja tych samych grammatiski a słowniski (lexikalny) wužitk čahnyć, runje kaž su to Luther a družy k wulkej nadobiznje němskeje ryče činili. Hdy by pak pola našich ‚wěčnych susodow‘ woprawdže někajka bojosc knježita, dha bychmy jich prosyli wopomněć, zo maju Němcy a Słowjenjo w rozšěrných krajinach Europy pódla sebje městnoty dosć; a boja dha so nědže Francowzojo Němcow abo Jendželčenjo Francowzow? Časy ludočahow a čišćenja na wječorne strony su džě dawno nimo: a nadžijomje njejsu wjac daloko časy wěšćeneho stajneho měra, hdžež budža — štož chcyl

miłosciwy bůh hižom nam spožćić — narody nawjedźite w pokoju pódla sebje bydlić*. My Serbjo znajmjeńša tamnu bojosc někotrych nowinarjow čím bóle za nazdačnu dzeržimy, čím jasnišo sny hižom dołhe lěta widźeli, zo našej wysokej knježerstwje, saske kaž pruske, z wysokimaj zăkitarjomaj najwjětšeho džěla Słowjanow we blizkim přecelskim zwjazku wobstajnje stejitej: a smy tehodla čím žiwišo přeswědčeni, zo mamy literariske zetkowanje ze spřecelenymi ludami, kotrež je runje tak njewinowate, kaž přejenosć němskeje literatury. Kóždy nawjedžity Němc stara so wo cyłe němske pis-mowstwo, nic n. př. jeno wo južnoněmske abo jeno wo poľnócnoněmske: a to samo chcedža nawjedžići Słowjenjo bjez sobu tež činić. Nam pak so ani žane spy-towanje přibližić njemože: hlajće, čehodla. My Serbjo swoju narodnu ryč bjez všeho zadžěwka nałožujemy; my smy hižom dawno swobodni, a naši (kaž tež prusko-póľscy) burjo su tehodla zamožići a nahladni ludžo; jena krajna wustawa płaci za wšitkich wobydlerjow: my smy z Němcami runoprawni we wšědnym žiwjenju a před zakonjom. Slepí bychmy byli, chcyli-li tajke wosebnosće přewidzeć a nizko wažić. Česceny čitař pak wě, a Němcy sami jo radži připóznawaju, kak swěrný a džakowný je serbski čeladnik, hdyž je so pře-swědčil, zo sprawnemu mužej słuži, kotryž z nim woprawdže derje měni. Runje tak cyly serbski lud wšitke wot knježerstwa poskićane dobroty z najwjětšej džakownosću připóznawa a česci, kotraž je čím wjeselša, čím zwólniwišo naše rozhladne knježerstwo na žadanja tež serbskich wutrobow kedžbuje: štož je so w najnowšim času přez založenje serbskich božich službow srjedža bjez Němcami (w Dreždžanach) zaso wopokazalo. Swěrnosc Serbow njetrjebamy khwalić; serbska swěrnosc so sama khwali. Abo móže snadž něchtó prajić,

* Wójna, wukorjeń sebiznosće (egoisma), zhubi so z wěrněj křesćanskej zăpřekoznosću wutrobow.

zo su so Serbjo hdy pozakoňskej krajnej wyšnosći stajili? Wjele wjacj powjedaju stawizny rycersku slawu serbskich dragunarjow pryca Jana, a, swět znaje wojeŕsku khroblosć serbskich mlodžencow, kiž pod khorhowsju Bjedricha Wulkeho krwawne bitwy bijachu. Ale tež srjedž najnowšeho zmutka a hibanja čakachu Serbjo na składniši čas a přibližichu so potom knježerstwu z próstwami na tym puću, kotryž je kóždemu wo-bydlerjej našeho kraja po zakonju dowoleny. *Facta loquuntur!** Serbjo znaju a česća swoju přislušnosť, a jadriwi synojo serbskeho ľudu su hišće džensniši džej nadobizna saskeho a pruskeho wójska. Na wšitko to pak, štož mohło napohlad samsneje khwały dostać, ani spomnili njebychmy, hdy by bjez Serbami samymi tu a tam njerozym abo zła wola njebyła, kiž hižom w nje-winowatym analogiskim prawopisu što wě kajku strachotu widži. —

Łužiscy Serbjo, kiž swoju narodnosť lubuja, jara derje wjedža, čehodla móža přichodej měrnje napřećiwo hladać. Jako Serbjo wužiwamy serbske bože služby, kotrež so po postajenjach knježerstwa hižom wot starych časow we wšěch serbskich wosadach džerža: tak zo žadyn farať we tym ničo na swoju ruku přeměnić nje-móhł, tež hdy by sebi wěrił, jo před swojim swědomjom zamołwić. Dale je nam jako Serbam daty 28. § zakonja za saske elementarske wučerňje wot 6. junija 1835**, a authentiske wułoženje teho §, kotrež

* Zo my žani nowotarjo njejsmy, je so tež na krajnym sejmje w Dreždžanach 1861 wobkrućilo, a to wot kralowskeho kommissara. Pokazujo na to, što je nabožnu mysl we Łužicach přeco wosebje wobžiwjalo, spomni tajny cyrkwinski radšiel Dr. Gilbert sobu na tamniši serbski žiwjoł, kiž ma něšto hluboko konservativne tež w nabožinaksim nastupanju we sebi. (Und ich nenne drittens das wendische Element, das etwas tief Conservatives auch in religiöser Hinsicht in sich hat. — Sejmske powjesće 1861, I. komora, č. 22, str. 608.)

** Za tón § maju so Serbjo njeboh Dr. Klinej džakować. — Jeho

je kralowska saska krajska direkcia w Budyšinje pod 27. augusta 1849 wozjewiła we wukazu na wšitke kollatorske zastójnistwa a na lokalnych wučefnских inspektorow serbskich ewangelskich wučefnjow ..., wužiwanje serbskeje ryče při wučbje we wučefnjach nastupajo. Tuto zakónske postajenje* sebi žada, zo dyrbja so serbske džěci w serbskich elementarskich wučefnjach nic jeno serbske čitanje wučić, ale zo dyrbi so jim tež dospołna nabožinska wučba na podložku serbskeje ryče wudžěleć: wot čehož potajkim žadny wučef wotstupić njesmjeť, tež hdy by jeho štó k temu namłowjał. — My Serbjo móžemy tež zdobnosć našich časow khwalić a wosebje zdobnosć našeho knježerstwa, kiž je nam wustawnu (abo konstitucionalnu) runoprawnosć z němskimi susodami poskićilo, a kotrež je na peticiu saskich Serbow ,to změrowace wuprajenje wozjewić dało (1849), ,zo wotpohladanje a prócowanje knježerstwa ženje na to šło njeje, Serbow narodnosć a maćernu ryč někak přikrótsić abo zahnować. Z teho kóždy póznawa, kak je knježerstwo přeciwo nam zmyslene, a zo su lužiscy Serbjo wjele zbožowniši, hać sebi snadź tón abo druhi wukrajny mysleše.

Haj, knježerstwo nas njeněmći; přetož hdyž my swoju přislušnosć dopjelnjamy, njedžiwa nihtó na to, hać my serbski abo němski abo indiski ryčimy. Druhdze, jeli zo so hdze němći, maju so přičiny teho pytać, a to zwjetša při Serbach samych. Česceny čitať wě, zo je serbski faraf był, kotremuž so nocheyše serbski a němski přédować**, a kotryž tehodla zawod abo započatk přédowanja serbski džeržeše, přédowanje samo pak něm-

nekrolog (wot fararja Waanaka) steji w Časopisu towarstwa M. S. 1856—1857 str. 65 stć.

* Woboje namakaš w Časopisu towarstwa M. S. 1853—1854 str. 96, a 1848 str. 245.

** Nimale we wšitkich serbskich wosadach je liěba Němcow, kiž maja, kaž so rozymi, němsku kemš.

ski: tak zo bě serbska a němska kemš z dobom wobstarana. Tehorunja powjeda so wo druhim duchownym knjezu, zo je serbske pačerske džěci sobu na němske rozwučowanje nuzował, dokelž so dvojeho džěla boješe. Jedyn pak ze swojimi spowjednymi džěćimi takle ryčeše: „Auf der pfarre wird nich wend'sch gered't!“ Dale su někotři sponanjeny 28. § wučerńskeho zakonja sebi tak wukładowali, kaž by so nabožina serbskim džěćom tež cyle w němskej ryči podawać směła: a tu a tam je pječa tež kollatorske knjejestwo na to honiło, zo by so w serbskej wučerńi ani słowčka serbaki njeručało. Tola tajke počinanje bjez swědomja je nimo! Smy přeswědčeni, zo se podobne njezdobnosće a njesprawnosće w našich dnjach wjacy stać njemóža. Hdy by pak so tola hdže namakał, kiž cheył bóle němski być hač němske knježerstwo samo, přećiwu temu měła so na puću zakonja pomoc pytać. — Runjež sebi serbski bur swoju serbskosć tak wysoko waži a na swojej narodnosći tak twjerdže wisa, zo hišće žanemu do mysli přišlo njeje, swojich wótcow wašnje a ryč někak wopuścić: dha bjez nawjedžitými tola teho a tamneho nadeńdžeš, kiž so w towarstwje němskeho přiwuznistwa (abo přecělstwa) swojeje serbskosće móhl-rjec hanibuje, kaž byštej němskosć a nawjedžitosć to samo byłoj, a kaž by serbstwo hišće w tym wotročkowstwje tradało, kotrež bě krwawna njeprawda prjedawšich časow na njo waliła; tajcy na swojim mylnym stejišću potom druhdy dale němčić pytaju, runjež zwjetša podarmo. Jich džěci pak njeznajomosć serbskeje ryče husto daseć hórko wobžaruja, dokelž tym njerozymja, z kotrymiž su přez wobstejnosće zjednoceni, a dokelž tych rjanych dobytgow dostać njemóža, kiž so jich nanam poskićowachu. Tehodla hladaj so kóždy njerozyma a přepóznača wobstejnosćow. — Po reformaciji je so wjele Serbow zněmčilo, dokelž serbskich fararjow a wučerjow dostać njemóžachu: a hišće

džensniši džen serbscy fararjo w Prusach njedosahaju. Na tym pak knježerstwo žaneje winy nima. Bjez delnjołužiskimi Serbami, kiž zwjetša w khudym njeplódnym kraju bydla, je mało tajkich ludži, kiž móhli svojich synow na wysoke wučerńje slać; woni trjebaju jich k dobywanju wšédneho khlěba. Hdyž pak tam khmani a přiřetowani Serbja njejsu, kak dyrbi knježerstwo serbski lud ze serbskimi wodžerjemi zastarować? Ale pruske knježerstwo sebi woprawdže wšu móžnu prócu dawa, zo by so Serbam tola dostało, štož k jich wěrnemu zbožu služi. Wjele saskich Serbow je na pruske fary powořanych, a tež Słowjenjo z druhich krajow, kiž běchn k evangelskej cyrkwi přistupili, su w Prusach zastojnistwa nadešli. Wyše teho je knježerstwo před někotrymi lětami stipendia za Prusakow wustajiło, kiž chcedža so duchownskemu stawej bjez Serbami poswjećić*. Podobnje začuwaše so pola saskich Serbow wulki njedostatk wučerjow za ludowe wučerńje. Powjesć tajkeje nuzy bō lědy hać k našemu rozhladnemu knježerstwu došla, dha založi so w Budyšinje pręparandiski wustaw za młodych Serbow, kiž chcedža so k přijecu na budyski wučerński seminar přiřetować dać. Kandidatojo duchownstwa pak su za saskich Serbow přeco dospońnje dosahali, a tehodla knježerstwo tudy swoju pomocnu ruku poskićeć njetrjebaše. Ale při wšitkim tym je tež pola nas přeco hišće wulki njedostatk Serbow wyššeje nawjedžitosće! Přetož nimale wšitcy serbscy młodžency, kiž za wyššim skhodženkom steja, poswjećuju so na universitach duchownstwu abo na seminarach wučerństwu. Hdže pak wostawaju serbscy ryčnicy (advokatojo), serbscy sudnicy, serbscy lěkarjo! Zastupnikow tychle stawow nadeńdžež pola nas lědy po dwěmaj abo po třoch, a w Prusach snadž nic jeneho. To samo plaći wo wumjořtwach (künste), wo technistwje, wo wyššim překupstwje atd. Štó dyrbi tudy

* Tehorunja tež hornjołužiske krajne stawy w Zhorjelcu.

pomhać? Knježefstwo nam tajkich muži dać njemóže (wono jich Němcam tež njedawa); *naša* wěc je, so za to starać, zo bjez nami budža, a zo jich změjemy. Tudy dyrbja wosebje serbscy starši abo jich zastupowarjo pomhać, kotrymž je wukublanje (abo wotčeh-njenje) přichodneho rodu dowěrjene. Cyły słowjanski lud lubuje ratafstwo a skotafstwo: a to z połnym prawom; přetož štóž je, kaž Słowjenjo, božej stwórbje blisko wostał, teho wutroba so zraduje na žohnowanych zahonach a ma cunje spodobanje na wjeselým tyću přiwisliwego skotu. Tak su tež Serbjo nimale wšitcy rólnicy, a wjetšina našeho ludu budže přeco temu stawej přisłušeć, kiž je hižom přních čłowjekow žiwil, a kotryž je započatk a podložk wšitkeho čłowskeho wudospołnjenja a znadobnjenja. Čestny je tehodla burski staw (štant), a kaž najprěni tak tež najwažniši. Ale kaž su wšitke narody, wot ratafstwo počinawši, pomału pokračowale a w běhu časa najroz-džělniše poměry žiwjenja wutworile, tak dyrbja tež Serbjo na to džělać, zo so jich synojo po swojej khmanosci a pokhilnosći wšelakim družinam wyššeje nawjedžitosće poswjěćeć započnu, tak zo po času z najmjeńša kóžda wot tych, bjez kotrychž něčiči Serbjo wjacy być njemóža, serbskich zastupnikow dostanje. Hdyž wy tehodla, česceni serbscy starši, widžiče a snadž wot knjeza fararja abo knjeza wučerja slyšiče, zo waš syn rad a derje wuknje abo tu a tamnu wušiknosć pokazuje atd., dha njepodušće tón rjany plódný dar božeje milosće z njezwólnym słowom, ale dajće sebi wot wustojnych ludži radžić, na kajke wašnje by so to najlěpje wuwjedło, k čemuž ma mlody čłowjek pokhilnosć. Wšak je bjez wami wjele tajkich, kiž maju čelneho kubla dosć, zo móža něšto na svojich synow wažić! Ale tež khudych staršich synam móže so tajke dobrota dostać; přetož wysoke kralowske ministerstwo a druhe zastójnistwa w Sasach a Prusach poskićeju njezamo-

žitým mlodžencam, kiž su teho hódni, při jich wuknjenju pjenježne podpjeranje: wšo jeno, hač serbskemu abo němskemu narodej přislušeju, dokelž su krajne džěci před zakonjom sebi wšě rune. Hlajće, tak je tež khudemu hólcej, je-li k temu khmany, puč k wyššej nawjedžitosći wotewrjeny*. Hač dotal drje njejsu bjez Serbami dosć na to kedžbowali, a tak je so najskerje někotražkuli rjana duchowna móc zhubiła, kiž budžiše nic jeno serbowstwu ale snadž cyłemu wótcnemu krajej wužitk a česć přisporjeć mohła; přetož kóždy wosebneje nawjedžitosće dla wysokonahladny muž je pycha cyłeho kraja, nic jeno jeneje krajiny**. — Hdy bychmy my Serbjo saskemu a pruskemu kralestwu wšelakich wyšše zdžělanych mužow podawowali, bychy we wšěch družinach powołanja tež Serbjo byli; přetož potom móhlo naše knježerstwo po našim žadanju n. př. do sudnistwow wjacjy serbskich zastójnikow powołować, a by we derjeměnjenju z nami wěsće tež rade na to džiwało, kaž je so přez postajenje česćomeju Serbow w Budyšinje a Rakecy znowa wopokazało. Hdyž pak a tak dołho hač to hišće njeje, wupjelnjeja bjez nami Němcy, kotřiž serbsku ryč njeznaja, te města, kiž bychy so wosrjedž Serbow přihodnišo ze Serbami wobsadžowale. Duž staraj so kóždy, kiž jo móže, za rozšěrjenje wyššeje nawjedžitosće bjez Serbami! Přetož za našich krajanow, kiž z wjetšeho džěla mało němski rozymja, by wulka dobrota a položnosć była, hdy bychy we wšěch naležnosćach žiwjenja mužow namakowali, z kotrymiž móhli we maćefnej ryči ryčec, kaž nětko z knjezom fararjom a knjezom wučerjom. —

* Tudy njech sobu spomnimy na swobodnej měsće, kiž stej na kralow-skim gymnasiu w Mišnje za synow serbskich duchownych založenej.

** Jenož připódlu njech tudy na to spomnimy, zo professor Hähnel w Drežďanach po maćefnej stronje ze Serbow wukhadža, jedyn najslawnišich rězbarjow (bildhauer) cyłeho němskeho kraja, kotryž je bjez druhim Prahu ze sochu (statuu) Karla IV. wupyšil, a kotremuž je tež wuwjedženje sochi krala Bjedricha Augusta II. dowěrjene.

Mamy dha něšto přečiwo Němcam? Ně, a zaso ně! přetož te časy, hdyž so serbska ryč wutupjowaše; su dawno nimo. Smy zbožowni w serbskim kraju: a runoprawni z Němcami budžemy my; kaž wjele nad nami leži, po přinařodžěnym wašnju wobstajnje měrni towaršojd swojich susodow. Ale my chcemy pod škitom zakonja woprawdže Serbjo byc, kaž woni swoju němškosć naležnje lubuja, a my chcemy čistu serbsku ryč ryčec, kaž woni čistu němčinu. Abo je džensa hdže Němc, kiž by sebi tu měšencu khwalił, kotruž před nědže 100 lětami nałożowachu? Pisane lapki harlekino-weje suknje so zawěrnje ani za Němca ani za Serba njehodža! —

Hač-tež-to je serbska ryč wužitna? * Serbska ryč, kiž ma wjac grammatiskich twórbow dyžli němška, je rozwiwanju myslenja wulcy spomožna; tehodla so serbscy hółcy, kotřiž woprawdže serbski mysla, na gymnasiu při wuknjenju cūzych ryčow zwjetša wuznamjenjeju. Ale wužitk serbšćiny přez wučerňju won daloko do žiwjenja saha. Němcy žadaju za naš nětčiši čas pódlu němčiny znajomosć dweju nowšeju ryčow: francowskeje a jendželskeje, a někotryžkulj na wuknjenje teju sameju rad wjele pjenjez waži, dokelž při pućowanju do wukraja abo doma we wobkhodže z ludžimi druhich narodow bjez njeju byc njemóže. Temu abo tamnemu česćenych čitarjow snadži so to tak nuzne njezda; ale wón mi (ja ze zhonjenja ryču) na słowo wěř, a kóždy mlóđši daj sebi wote mnje radzić, zo khroble njedyrbi wuknjenje ryčow zakomdžec, hdyž so jemu, kaž wosebje na gymnasiu, skladnosć k temu poskića. Přetož — wot wužiwanja literatury njech tudy wothladujeny — nictó njemóže wjedžec, hač budže wón přichodnje na měrnej wjesy sedžec, kotraž je z jenej abo dwěmaj ryčomaj dospołnje spokojom,

* Přir. knižku „Von der wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften. Von M. Körner. Leipzig 1766“.

abo hač snadzi do wobstejnosćow přińdže, kiž znajomosć někotrych nowšich ryčow wužitnu abo tež njewobkhodnje nuznu činja. Tak daloko siny z praktiskimi Němcami cyle přez-jene, kotřiž germaniske a romaniske jazyki wobjimač pytaju: ale my hišće něšto wjacy žadamy; přetož štóž němske mjazy překroči, tón lohko do tajkich krajinow dóńdže, hdžež ani germaniska ani romaniska ryč njedosaha. To widzimy hižom w najbližšej blizkosći, w susodnej Khěžorskej (Rakuskej), hdžež je najwjětši džěl krajow wot Słowjanow wobydleny. Tudy, kaž tež w Pólskej a Ruskej, je wikowanja dla hižom tón abo tamny lužiski Serb pobyl, kiž sebi ze serbskej ryču přez kraj pomhaše. Wo wužitku serbšćiny wjedža tež stari ludžo powjedač, kiž mózachu so we wójnje z ruskimi wojakami atd. zryčec, a kotřiž při tym lěpje woteńdžechu, hač susodni Němcy. Čim bóle pak w našich časach wobkhod ludow bjez sobu (přez železnicy atd.) přibjera, čim nuzniša bywa — na čož su němscy překupcy z džěla tež hižom kedźbować počeli — znajomosć z najmjeńša jeneje słowjanskeje ryče. Štóž pak jenu rozymi, namaka so lohko do wšitkich druhich (jako sotrowskich ryčow). A tónle wulki wužitk, kotryž budže so we běhu stotekow přeco zjawnišo pokazować, podawa nam naša luba maćefna ryč, naša serbšćina. Tehodla sebi ju khwalmy a hajmy jako wosobnu dobrotu, kotruž je boža miłosć nam wobradziła! — —

Kónčnje maju so hišće towarstwa a wustawy pomjenować, kiž so za nawjedzitosć Serbow a wosebje za wudospolnjenje serbšćiny staraju*. Najstarši tajki wustaw je serbski seminar w Prazy, kotryž wysokodostojnaj bratraj Měrcin a Jurij Šimon z Čemjeric pola Budyšina 1704 za serbskich podjanskich študentow załožištaj, a kotremuž budyski senior Jakub Suba w nowšim času swoje cyle zamoženje wotkaza. W lěće

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 49 sč. a 1849—1850 str. 138 sč.

1846 stupichu tam študenći do bližšeho zjednoćenstwa we literariskim serbskim towarstwje pod mjenom ‚Serbowka‘. Wot lěta 1851 dawa saske knježerstwo seminarej, hdžež nětko tež sascy Němcy študuja, lětnje 400 toleř k pomocy. — W Lipsku založichu sebi šesćo ewangelscy młodžency z Hornich Łužic 1716 serbske předařske towarstwo, kotrež bu pozdžišo ‚Sorabia‘ pomjenowane. Wot našeho sławného Lubjenskeho* († 1840 w Budyšinje) po ćežkich lětach 1814 zaso zbudžena a we běhu časow druhdy ponowjena, je Sorabia kóždemu Serbej přistupna, wšo jeno hać na duchownstwo abo druhu wědomosć študuje. — K. dalšemu wudokonjenju předařskeje wustójnosće wobsteji w Budyšinje za ewangelskich kandidatow serbske kandidatske towarstwo, kotrež naš njezapomnity wóčinc Jakub z dowolnosću wysokeho ministerstwa kulta a zjawneho wučěnstwa 1847 založi a ze swojej lubosćiwej, za wšo dobre zahorjenej wutrobu hać do swejeje smjerće (4. mař. rózka 1854 w Budyšinje) swěru wodžeše**. — Serbske towarstwo pruskich študowacych Serbow we Wróclawju (Breslau) založi so 1838. Serbske towarstwo gymnasiastow w Budyšinje nasta 1839 z dowolnosću tehdomnišeho rektora. Podobne towarstwo, wot wysokeho ministerstwa duchownych a wučěnskich naležnosćow podpjerane, zakće Serbam choćebuskeho gymnasia 1857*** pod sobuskutkowanjom direktora a profesora Dr. Tzschirnera, rozhladneho a wysoce wučeneho Němca, kotryž, potřebu serbskeho luda póznowawo, we zjednoćenstwje ze serbskim tołmačerjom Dalu horliwje na pozběhnjenju delnjołužiskeje serbsčiny dźělaše, hać

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 6 sćc.

** Runjež tón džen hižom khory, dźeržeše Jakub 26. wulkeho rózka tola hišće zhromadźiznu serbskeho towarstwa. To běše jeho poslednje zastójniske dźěło. — Nekrolog (wot fararja Imiša) namakaš w Časopisu tow. M. S. 1855 str. 14 sćc.

*** Přir. programy choćebuskeho gymnasia 1857 atd. — Přenje maturitne pruhowanje we serbskej ryči bu 1858 wotdźeržane.

jemu dowěra pruskeho knježerstwa 1859 wjetše a wobšěrně zastójnistwo připokaza. — Bjez mlódšimi Serbami wobeju wuznacow běše so wokoło 1840 wšelako wo tym ryčalo, zo dyrbjeli my po přikładze Zwickauskeho a druhich „knihowych towarstwow“ ze zjednocenymi mocami dobre knihi za serbski lud wudawać počec. Tak založi so 1845 towarstwo Maćicy Serbskeje, kotrež po dostatej dowolnosći wysokeju ministerstwom znutřkowych naležnosći a kulta ze zjawnym wučěnstwom 1847 wot wyšnosće pokhwalene do žiwjenja stupi, a kotrež bu hnydom tež wot pruskeho knježerstwa w Liegnicy za swojich serbskich poddanow připóznate. Towarstwo Maćicy Serbskeje chce pak po §. 1 swojich wustawkow „po tej samej měrje, kaž podobne zjenučenstwa za Němcow z wulkim wužitkowim skutkowace, tež za nawjedžitosć serbskeho luda po možnosći so starać, a to přez wudawanje dobrych narodnych a nawukowynych spisow, - na kotrychž dotal přejara pobrachowaše, kaž tež časopisa: při čimž ma so z dobom na čišćenje a wutwarjowanje ryče džiwać.“ Towarstwo Maćicy S. je potajkim wosebny přećel serbskeho naroda: wono wšitkich Serbow z jenakej lubosću wobjimuje, a by hižom nětko čím wjacj skutkowało, hdy by jeho zamoženje hišće tak snadne njebyło. Tudy dha, zamožiči krajenjo, poskića so rjana składnosć k rjanemu skutkej lubosće! Wy wěšće, kak su Šimonaj a Suba na pražski seminar spominali, a zo je naš krajan Jan Michał Budař, prawiznik a knjez nad Hornjej Hórku, 1767 swoje wulke zamoženje serbskej khudžinje wotkazał*: njeby dha bjez nami nichtó byl, kiž chcył maćične mocy přez mjeńši abo wjetši dar — nětko abo přichodnje — přisporjeć pomhać? Jeho mjeno by so česćilo, a jeho wótčinski skutk by we žohnowanju wostał! Hlajće, naša němska wyšnosć džě sama za našu Maćicu swědči a z dobrym přikładom

* Časopis tow. M. S. 1858 str. 43, 1859 str. 76 a 1860 str. 17 a 68 scé.

před nami dže: přetož runjež bě wěsta njerozymna strona Maćicu Serbsku 1851 powinowała, je Maćica Serbska před woćimi knježerstwa tola Maćica Serbska wostała; a jako so maćičny serbsko-němski słownik wudawać poča (1857), je wysoke kral. saske ministerstwo kulta a zjawneho wučěnstwa k čišćej 200 tolef miłosćiwje darilo. Tež hornjołužiske krajne stawy (wšitcy Němcy) su so za našu Maćicu wuprajili přez to, zo 300 tolef pomocy k čišćenju dobroćiwje přizwolichu. Kotra sprawná wutroba móhła při tajkich dobrotach njezdžakna być? a čim snadniše su mocy našeje Maćicy, čim wjeselša a sylniša je naša swěrna džakownosć! — —

Bóh luby knjez, bjez kotrehož wole so ničo nje-stanje, je so nam dał wot serbskich staršich narodźić: wón je nam lužiskim Serbam bjez wjele druhimi splahami jeničkim serbsku narodnosć zakhował a je nas pod němskej wyšnosću zbožownych sćiniš, zbožownišich hač druzy su. Duž džakujmy so jemu we ponižnosći za bohastwo jeho wulkich dobrotow a poručmy přichod swojeje narodnosće z dowěrnej wutrobu jeho wótcowskej, miłosći! Połni tajkeho dowěrjenja pak prajmy wjesele z našim pěsnjerjom:

Dha kćěj, dha kćěj, ty Serbow rjeńši krajo,
Kćěj w strowju, zbožu, mocy njezwjadlej,
Pod horjołom na tebi zejhrawajo
A pod tej krónu młódnej rućanej!
A serbski lud a khwalba serbskoh mjena
Njeh blyšći so kaž slónco njebjeske,
A lubosć k narodnosći zahojjena
Njeh płomjenja přec wjetše dobudže!
Bóh wjeřšny žohnuj Serbow kraj
A miły jemu zbože daj:
Kćěw, strowje luda serbskeho
Njeh do wěčnosće krasni so!

IV. Serbska ryčnica. Serbska ryčnica je wučba wo zakonjach serbskeje ryče. Ta sama zabjera so z wobstawkami (bestandtheile) serbskich słowow, z twórbami abo přeměňowanjom tych samych a z jich zjednocowanjom; wona wobjima potajkim tři dźěle: zynkosłow (wučbu wo zynkach, lautlehre), twórbosłow (wučbu wo twórbach, formenlehre) a składnju abo syntaxu (wučbu wo twarjenju sadow a hronow, lehre vom satz- und periodenbau).

Přenja čišćana ryčnica delnjołužiskeje serbsčiny je wot *M. Hauptmanna*, wyššeho fararja w Lubnjowje († 1768); přenju hornjołužiskuju wuda *Jurij Matej* (1721), faraf w Khołmje. W rukopisu je pjeć znajomych: dvě delnjołužiskej, wot *Jana Chójny*, kiž bě sto lět před *Hauptmannom* wyšši faraf w Lubnjowje († 1664), a wot horka pomjenowaneho *Jana Bjedricha Frycy*; a tři hornjołužiske, wot klóštrskeho duchowneho *Hančki*, kaž wot fararjow *Schmuza* a *Lubjenskeho*. Wot Chójnoweje (lačanski pisaneje) ryčnicy je direktor *Tzschirner* we programmje 1859 přeni dźěl wudał: „*Jo. Choinani linguæ Riphaticæ ad artis rites directæ et a dialectis secretæ aliqualis Conatus. Part. I. ex libro Ms. edita.*“ — Hewak wozjewichu ryčnicy abo wobšěrniše grammatiske nastawki (w Časopisu atd.) *Seilef* (1830), *Jórdan* (1841), *Schneider* (1853), *Dala* (dł., 1857), *Smolef*, *J. Buk*, *Hórnik* a spisacel.

Prěni džěl.

Zynkosłow.

Předspomnjenja.

§ 1. Zynki čłowskeje ryče tworitaj dych a hlós, při čimž krk, džasna, jazyk, zuby a hubje jako pomócniki sobu skutkuja.

§ 2. Zynki ryče, kiž so z hlósom wutworja, rě-kaju hlósniiki ([*γράμματα*] *φωνήεντα*, [literæ] *vocales*, selbst-laute). Hlósniiki su na sebi samych jasnje słyšome: n. př. ,a, i, u‘. — Zynki, kotrež dych twori, dostanu hakle w zjednoćenju z hlósnikami dospołnu słyšomosć; přirun. *duby, tupy, kazać*. — Dychowe zynki su potajkim móhł-rjec přewodžerje hlósnikow a mjenuja so tehodla suhlósniiki (*σύμφωνα*, *consonæ*, *mitlaute*), t. r. tajke zynki, kiž z hlósnikom sobu du.

Hlósniiki maju něšto žiwe a pohibliwe we sebi; w suhlósnikach leži něšto stajne a nimale njeprěmėnliwe. Suhlósniiki móžemy sebi jako čėđlo čłowskeje ryče myslić, kotremuž hlósniiki žiwjenje a hibliwosć dawaju.

§ 3. Wot zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnu, wutwori so sylba (*συλλαβή* *syllaba*, wot *συλλαβ-ειν* ,ze-přimnyć‘): n. př. *ra-no, kru-wať-ski, člo-wje-stwo*. Sylba je potajkim zwjaz tych zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnyć abo zjednočić hodža.

§ 4. Zjednocene sylby wutworja słowo. Słowo je po ličbje sylbow jeno- abo wjacysylbne (dwė-, třisylbne atd.); přir. ,Syn swo-je-ho do-bro-ći-we-ho na-na lu-bu-je‘.

§ 5. Sylba, kiž so z hlósnikom wukónča, rěka w otewrjena: n. př. ,*na*, *do*, *pra-wy*, *na-še-ho*, *wu-ja'*; sylba, kiž na suhlósnik wukhadža, mjenuje so zawrjeta: n. př. *pod*, *dom*, *naš*, *kras-nosc'*.

Nastawanje suhlósnikow.

§ 6. 1. Hdyž jednory dych z krka pušćimy, nastanje zynk *h*, kotremuž pra-zynk (ur-laut) rěkamy; hdyž so jednory dych zesylni a dobo trochu wo zadnje džasna založi, dostanjemy z ,*h'* nôwy zynk: *ch* [cyrilski *х*, ruski *х*, ilirski *h*]. Příkladny: *Hora*, *noha*, *dych*, *dychač*.

Z jednoreho a ze zesylnjeneho prazynka (,h, ch') wukhadžeju wšitke druge zynki.

2. Hdyž so ,*h'* a ,*ch'* při wuprajenju zatorhnjetej, wutworitaj so z njeju nowaj zynkaj: *g* a sylnišo wustorčene *k* (cyr. *г, к*). Příkladny: *g* *jagotač*, *koža*, *ruka*.

Tak mamy 4 krkniki (gutturales, kehllaute), *h*, *ch*, *g*, *k*: dwaj trajnaj (*h*, *ch'*) a dwaj zatorhujenaj (*g*, *k'*).

Přispomnjeje. Južnoraniša słowjanščina, pólsčina a delnjolužiska serbščina su (nimale bjez wubjerka) jednory prazynk ,*h'* na zatorbnjene ,*g'* zesylniše: n. př. *noha* — *нога* *нога* *noga*, *hor-a* *ор-ос* — *гора* *гора* *gora*, pólski *góra*. Cyrilsko-ruske pismo ani žaneho znamjenja za ,*h'* nima.

§ 7. Hdyž zadni jazyk trochu k džasnam pozběhnjemy a jednoremu dychej přez to swobodny překhod zaračimy: zhusći so dych, a prazynk ,*h'* přeměni so do syčaceho zynka *š* [ш, ж]; hdyž so syčacy zynk zesylni a dobo trochu wo zuby založi, wutwori so *š'* [ш', ж', pólski *sz*]. Hdyž so ,*ž'* a ,*š'* při wuprajenju zatorhnjetej, wuńdžetaj z njeju nowaj zynkaj: *dš* [kotrehož cyrilica nima] a sylnišo wustorčene (*čš*) *č* [ч, ц, pólski *cz*]. — Te 4 zynki, *š*, *š'*, *dš*, *č*, rěkaju zhusćene syčawki.

Příkladny: *šito*, *šija*, *Hamburdžan*, *čorny*.

§ 8. Hdyž so kónček jazyka *ł* zubam wuzběhnje a dych tam wo njón založi, nastanjetaj z prazynkow

wótrišej a jednorišej zynkaj: *z* [z, ʒ] a sylnišo wustorčene *s* [c, c]. Hdyž so ,z' a ,s' při wuprajenju zatorhnjetej, poskičítej so nam *dz* [-] a sylniše (*ts*) *c* [tʃ, tʃ]. Te 4 zynki, *z*, *s*, *dz*, *c*, mjenuja so jednore syčawki.

Příklady: *Zady*, *sam*, dvě *fidzy*, *cyly*.

Přisp. Při tworjenju wšitkich syčawkow (sibilantes, zischlaute) wosebje jazyk skutkuje; tehodla rěkaju tež jazyčniki (linguales, zungenlaute).

§ 9. Hdyž dych wo zuby založi, přeńdzetaj prazynkaj do ,trajneho d' a ,trajneho t': zynkaj, kiž někotre germaniske ludy nałožuja [ð, ð], kotrejuž pak žana słowjanska naryč njeznaje. Hdyž so tajle zynkaj při wuprajenju zatorhnjetaj, dostanjemy *d* a sylnišo wustorčene *t* [t, t, d, t]. Tak mamy jeno 2 zubnikaj (dentales, zahnlaute), *d*, *t*.

Příklady: *Dawam*, *hdy*, *plód*, *tužno*, *mjetam*, *plót*.

§ 10. Hdyž so dych hakle w hubomaj přetwori, nastanjetej z prazynkow zynkaj *w* a sylnišo wustorčene *f* [ɸ, ɸ, ɸ, ɸ]. Hdyž ,w' a ,f' zatorhnjemy, dobudžemy *b* a *p* [ɸ, ɸ, ɸ, ɸ]. Te 4 zynki, *w*, *f*, *b*, *p*, rěkaju hubniki (labiales, lippenlaute).

Příklady: *Waš*, *dawam*, *kryw*, *fijałka*, *budu*, *dub-y*, *palc*, *kopać*, *woklep*.

Přisp. Zynk ,f' je w słowjanskich ryčach porědky.

§ 11. Ryč ma dale pječ zynkow, při kotrychž wuprajenju so dych mjenje na wěstym měsće džerži, ale móhl-rjec po rče rozčeče (rozplunje), a kotrež so tehodla druhdy čečniki (liquidæ, flüssige) mjenuja.

§ 12. Hdyž přjedni jazyk k hornim džasnam wzběhnjemy a po woběmaj stronomaj nimo njeho dych ze snadnym dyrkotanjom pušćimy, nastanje nam zynk słowjanskeho poľneho *t* [t, t], kotrehož my w swojej naryči wjacy njeslyšimy. ,L' ma, dokelž so w krku twori, wěstu přiwuznosć z krknikami. Příklady: *Łamac*, *poľny*, *doł*. (Přirun. §§ 48*, 86.)

§ 13. Hdyž so zadni jazyk trochu k džasnam přibliži (přez čož nam horka *š* nastá) a při tym zadyrkota, přendže prazynek ,h' do noweho zynka: *ř* (wupraj *rš*), kotryž je so pola nas, nimale wšudže do ,š' přetworjeny, jeno w někotrych słowach čisty wukhował. Tónle zynk [kotrehož starosłowjanska ryč njeznaje] słuša do zhusćenych syčawkow. Příklady: *Ršeć*, *zaršeć* (přirun. § 75, 2), *předać*, *přidać* (§§ 73. 74).

§ 14. Hdyž so kónček jazyka k zubam pozběhnje (přirun. horka *z*) a při tym dyrkoce, nastanje z prazyinka čiste *r* [ʀ, p]: kotrež so k jednorym syčawkam liči. Příklady: *Rano*, *jara*, *dwór*.

§ 15. Hdyž dych wo zuby založi (přir. horka *d*, *t*) a přez nós wuńdže, poskići so nam *n* [n, n]: w kotrymž mamy nowy zubnik. Na příklad: *Nan*.

§ 16. Hdyž hubje zawrjemy (přir. *w*) a dych přez nós wupuščimy, wutwori so zynk *m* [m, m]: kotryž, kaž kóždy widži, k hubnikam přistupi. Na př.: *Mam-y*.

Přisp. Zynki ,l, ř, r, n, m' nastanu, kaž smy pónzali, wosebje přez to, zo dych k džasnam nawróćimy; tehodla mjenuja so džasniki (palatinæ, gaumlaute).

§ 17. Hdyž prazyнкеj přez snadne pozběhnjenje jazyka puć trochu zaračimy, wutwori so sčišćany zynk, kiž ma jako sčišćany wěstu cunjotu abo mjehkotu we sebi: *j* [i před čistym hlósnikom]. Pódlanski krknik ,j' je zmjehčeny dych, kajkiž serbska (a zhromadnje słowjanska) ryč hlósnikej rada předsunje, a kotryž so na počátku sylby mjehki nadych a wosrjedža sylby mjehki přidych mjenuje; přir. n. př. *ἄγγελ-ος* angel-us engel — *janđel*, agn-us *ἄγν-ός* — *je'njo*, *elen-thier* — *jelen*, asti (ind.) *ἔστι* est ist — *єсть* jest, serbski nětko přikrótsjene: *je*; med-ius *μέσος* die mitt-e — *mjeza*. (Přir. §§ 37. 41.)

§ 18. Po nastawanju wobhladane su zynki, kaž w §§ 6—17 widžachmy, krkniki, jazyčniki abo zhusćene a jednore syčawki, zubniki, hubniki a džasniki. Stari ryčnicarje pak

je zvjětša po kajkosći klinka abo slyšom osće džělachu: při čimž jim mutæ (němiki) a semivocales (pořhlósniiki) před woči stupachu, kotrež poslednje so zaso jako liquidæ (ćečniki) a semiliquidæ (pořćečniki) rozkładowachu.

1. Němiki su zatorhnjene zynki, kiž jako tajke (t. r. same za so, bjez hlósniika) žaneho jasneho klinka nimaju; mjenujcy ,g, k, c, č, d, t, b, p'.

2. Pořćečniki su trajne zynki, kiž so jako tajke jasněšo wudychuja hač němiki, a kiž móža tehodla dychawki (hauchlaute) rěkać; mjenujcy ,h, ch, ž, š (z přiwzaćom serbskeho ,ř'), z, s, w, f'.

3. Čečniki su pořniše zynki, kiž móhř-rjec hižom kaž poř hlósniika zynča, a kotrež su so tehodla zynčawki (tonlaute) pomjenowale; mjenujcy ,ł, m, n, r' a čiste ,ř'.

Nastawanje hlósniikow.

A. Jednore hlósniiki.

§ 19. Hdyž hlós přez wotewrjeny ert z krka wustorčimy, wuprajimy hlósniik *a* [a], t. r. jednore abo krótke ,a'. Dokelž je ,a' w krku samym wutworjene, ma wěstu přiwuznosć z krknikami. Příklad: *Dawać*.

§ 20. Hdyž wotewrjeny ert trochu rozšěrimy a hlós so w zadnich džasnach přez scišćenje přeměni, nastanje nam krótke *e*, t. r. ,ě, e' [(e)]: kotrež zhusćenym syčawkam po boku stajimy. Příklady: *Jene, dobreho, twerde*.

§ 21. Hdyž wotewrjeny ert kus bóle rozšěrimy a hlós so při založenju wo hornje džasna hišće wjacy scišći, dobudžemy jednore *i* [u, i, ruski u, i]: kotrehož nastaje potajkim na jednore syčawki dopomnja. Příklad: *Blížić*.

§ 22. Hdyž so wotewrjeny ert trochu zwužči a hubje so kulojće zblížitej, wutworimy sebi přědku krótke *o* [o]: kotrež je móhř-rjec nowy zubnik. Příklady: *Bojosć, drohota, zorno*.

§ 23. Hdyž so wotewrjeny ert bóle zwužči a hubje so hišće wjacy zblížitej, wuprajimy jednore *u* [u, ruski y]: kotrež, z hubomaj tworjene, zjawnje k hubnikam slůša. Příklad: *Trunu*.

§ 24. Hlósniķi ,a, e, i, o, u' so jednore abo čiste mjenuja. Bjez nimi ma ,i' najvyšši a ,u' najhlubši zynk; ,a' kaŝ we srjedziznje steji:

	e	i
a		
	o	u.

B. Dolhe hlósniķi.

§ 25. 1. K wuprajenju dolheho hlósniķa trjeba so dwójcy tak wjele časa, kaŝ k wurjeknjenju krótkeho.

2. Při swojim nastawanju ŝana ryč dolhich hlósniķow meŝa njeje. Hakle při dalšim rozwiwanju počinachu ludŝo tón abo tamny hlósniķ rozčahowac (syllaba natura longa) abo dwaj zynkaj do jeneho zwjazowac, kiŝ bě potom doŝhi (syllaba contractioné longa); n. př. ,a' — ,á'; ,a+a' abo ,a+e' — ,á' atd.

3. Woprawdŝe podlěšíc móŝa so jenoŝ hlósniķi ,a, i, u': ,á, í, ú'. Chcemy-li ,e, o' rozčahnyč, dyrbimy tamne wo něšto wuzběhnyč a posledniše wo něšto zniŝíc; při tym jednore ,e' něšto wot wyššeho ,i' přiwozmje, jednore ,o' pak něšto wot hlubšeho ,u': é, η, ó, ω, nimale kaŝ by e-í, ou prajiŝ — jasne ,e', poŝne ,o'.

§ 26. Wot słowjanskich naryčow su jeno někotre sebi dolhe hlósniķi wutworile, wosebje čěska; w druhich so ŝadyn sléd teho njenamaka, wosebje w ruskej; w někotrych su so dolhoty zaso zezhubjale, kaŝ w pólskej a naŝej serbskej. — Přir. n. př. драга драга — čěski drahá *droha*, ruske лѣтаеть — staropólski látá abo latá *lęta* ([3. wosoba]: spomńmy teŝ na τιμή — τιμή), staroserbski ,(w)ogęń páli'e' abo ,páli' — nětko: pali, пагое — čěski páté.

Přisp. Najhucišo nastanu słowjanske dolhoty ze spłunjenja tychle zynkow: ѣ (§ 28, 5) аа ое (za: a-a o-e (§ 37, 2), ае ije (za: a-e i-e), o-o [z wobeju bokow hlósniķa]: n. př. драгы драгам драгое — čěski drahý drahá drahé,

лѣтѣ — lětá nětko lěta, pálijet — páli nětko pali, порохъ — proch (šit. prôch), дорога — č. dráha, drôha (přir. § 78, 2). Druhe doľhoty wůdu z nósnikow: n. př. патокъ — páté (§ 49. 54, 3).

§ 27. Doľhoty w nětčišej serbšćinje. 1. Doľhe ,e' naľožuje serbšćina po budyskim jako najľpšim wuprajenju

a. před mjehkimaj suhľósnikomaj ,j' a ,l' (§ 17. § 86): n. př. krej, steju, dejić, mroćel (2 b.), celo, khmjel;

b. před kóždym suhľósnikom, kiž ma ,j' po sebi abo znamješko nad sobu: n. př. zemja, zemjenjo, dzeržec, dzeržeše, bjerješ.

2. Serbske doľhe ,o' sľyši so po budyskim wuprajenju

a. před hubnikami a před krknikomaj ,ch, k': n. př. dobry, snop, nowy, Kulow, kroma, proch, bok, sroka; — b. druhdy tež před prazynkom ,h', hdyž ,o' za ,o-o' atd. steji, abo hdyž hľubšej (runorodnej) hľósnikaj ,ô, u' scěhujetaj: n. př. drôha [die strasse], (dobrôho, до-враго), kôho, bôhu, z bôhôm;

c. před syčawkomaj ,š, č', wosebje hdžež je korjeńske ,o' z dvojeho ,o' splunulo a tehodla doľhotu dostaľo: n. př. порохъ prôch — w prôše prôšk prôšić, mrôk — mrôćel, hrôch — w hrôše; runje tak мхъ môch — w môše môšk (ale: krôk — kroćić, mók-ry — na-moćić).

3. K doľhim hľósnikam dyrbimy tež ,ě' a ,ó' lićić, dokelž stej, kaž bórzy wohladamy, z po dwu zynkow splunuloj (§ 29, 3 a. 30, 1): n. př. běľy, kón.

Tak so nam w serbšćinje štyri hľósniki poskićeju, kiž dyrbja so doľhe mjenować, runjež su mjenje abo wjacj wot zastarskeje doľhoty wotstupile.

Přisp. Němska ryč poznamjeni tak derje doľhotu kaž tež krótkotu hľósnikow: n. př. der *kañn*, der *mann*; we sľowjanšćinje pak, hdžež maja jednore (krótko) hľósniki přewabu, pokazuje so (přez čarku abo kľačku) jen ož na doľhotu: n. př. wróna, měď; česki: já, hlína.

C. Wysokaj hlósnikaj ,e, i'.

§ 28. Při wuprajenju hlósnikow móžemy njesnadny rozdžěl wobkedžbować.

1. Hlubše hlósniki ,a, o, u' klinča poľnišo a su móhl-rjec kulojte; scišćanaj hlósnikaj ,e, i' staj wužšej a nimale kónčojtaj.

2. Hdyž so jednoraj zynkaj ,e, i' hišće wyše wuzběhnjetaj a so potajkim w džasnach čím bóle scišćitaj, zblížitaj so scišćanemu suhlósnikej ,j' a přiwozmjetaj něšto wot jeho cunjoty abo mjehkoty: tak zo nimale kaž ,je, j' klinčitaj, při čímž pak je cuni přidych kruće ze scěhowačym hlósnikom zjednočeny; přir. mje, mi (m-^{ie}, m-ⁱ), *džiče*. [Tuto wysoke ,e' budžemy tudy w ryčnicy po potrebjce takle poznamjenjeć: ,é' (tak zo móhl-rjec ,j' nad e'om stejí.)].

3. Hdyž so ,e' a ,i' tak wysoke a cunjo wuprajitej, mjenujetej so *mjehekaj*.

4. Słowjanske ,i' je přeco scišćane a tehodla mjehke; słowjanske ,e' je jara husto abo nimale přeco scišćane a potajkim najhusćišo mjehke. Žadyn druhi narod wokoło nas nima mjehkeho ,e' a ,i'; němske ,e' a ,i' n. př. přeco wo něšto hlubje stejí, hač słowjanske abo serbske ,e' a ,i', runjež nětčiji Serb, kaž tež Čech a Ilir, swojemu ,i' wjacjy dospołneje słowjanskeje mjehkoty njedawa (tak zo so ,i' tudy nimale němskemu ,i' runa).

5. a. Starosłowjanščina měješe pak tež hlubše ,i' (na němske podobne), kotrež bě jako hlubše *bjez mjehkeho* přidycha abo *twerde*. Starosłowjanske ,twerde i' widžimy we dwuzynku 'i (и), we kotrymž bu ,i' přez prjedniše ,u' kus dele scěhnjene: n. př. рыба *ryba* (přir. delka и).

b. Nětčija słowjanščina je tón dwuzynk do jedno-reho hlósnika přetworila, kotryž so přez ,y' (ruski и) poznamjenja: n. př. рыба, рыба. Hlósnič ,y' je wyšši hač ,e' a hlubši hač ,i'. Kóždy móže so lohko pře-

swědčić, zo so ,y' runje tak wutwori kaž ,i', jeno zo so při tamnym dych šěršo po. rće rozeždže. (Ilir, žaneho ,y' nima.)

6. Wuknjacy hišće raz na to pokedźbuj, zo słowjanščina dwoje ,e' a dwoje ,i' poskića: wysoke abo ,mjehke e (é)' a hlubše abo ,twerde e'; tehorunja wysoke abo ,mjehke i' a hlubše abo ,twerde i', kotrež poslednje so ,y (ы)' piše, a kotrež ženje mjehkeho přidycha iněc njemože. (Hłósniik z mjehkim přidychom je mjehki: hlósniik bjez njeho je twerdy!)

D. Měšane hlósniiki.

§ 29. Starosłowjanščina ma jedyn měšany zynk: **ѣ** (mjenuj **ѣтъ**, jati), kotremuž naše ,ě' (ět) wotpowjeda; přir. **ѣра** — wěra.

1. Mjeno teho měšaneho zynka nam swědči, zo bě jeho hlowny wobstawk hlósniik ,a', kotremuž so mjehke ,e' abo ,i' předsuny: a w džensnišej bolhařčinje so **ѣ** woprawdže hišće kaž **ѣа** abo **ѣа** wurjeknje. Tehorunja je pólsčina jeho nawoprawski zastarski zynk nimale nje-
přeměnjeny zakhowała; přir. wia^ara (t. j. w-ja-ra) = **ѣра**. — **ѣ** je mjehki hlósniik.

2. W druhich słowjanskich naryčach (tež w delnjołužiskej) je so hlowny wobstawk ,a' na ,e' zeslabil, tak zo so **ѣ** tam kaž **іе** abo ,je' wupraji: **ѣра**, wěra (čit. wiera, wjera). [Přir. delka **ѣ**.]

Přisp. Čěsko-ilirski pismik za **ѣ** je ,ě'.

3. a. Hornjołužiska serbščina je tajke ,i-e' woprawdže do jeneho zynka zjednočiła: do ,ě', kotrehož čisty serbski klink móhli snadź takle wučišćeć: ,i''; přir. wěra. — Kóždy sam póznaje, zo dyrbi naše ,ě' **mjehke** a jako měšany zynk tež dołhe býć.

b. Čěščina je kročel dale šla a ,i-e' do dołheho ,i' zescahla: wíra.

§ 30. 1. Naša serbščina podawa nam hišće druhi měšany zynk. Jednore słowjanske ,o' změša so druhdy,

wosebje w jenosylbnych słowach, kaž k swojemu zesylajenju z hlósnikom ,u' a dostanje přez to polniši klink, kotryž so přez ,ó' poznamjeni — blúke ,o' (ót); přir. конь — kón (ale: ,konja, konje' atd.). — Jako měšany zynk ma ,ó' wěstu dolhotu.

2. Južnoraniša słowjanščina njeje ,ó' tak jasnje wutworiła, kaž naša serbsčina; tam so jednore ,o' we wěstych padach jeno wo něšto hlúbje wupraji, nimalé kaž němske krótke ,o' (we ,wollen' atd.), a wostanje bjez zwonkowneho znamjenja: n. př. болшиѣ, вухо, bolje. Napřečiwo temu je so w pólskej a českej ryči tudy hlósnikej ,u' tajka přewaha dostała, zo so ,ó' (čěski ,á' pisane) lědy wot zynka ,u' rozdžěli. — W našej narýči je měšane ,ó' najdospołniše.

3. Při měšanych zynkach maťej so tež dolhe ,e' a dolhe ,o' pomjenować, na kotrejž smy hižom přjedy spomnili (§ 25, 3).

E. Přehlad serbskich hlósnikow.

§ 31. 1. Serbske hlósniki su ,a, e, ě, i, y, o, ó, u'. Bjez nimi staj dwaj měšanaj zynkaj: ,ě, ó'.

2. Hlósnič ,e' je trojaki: jednory, mjehki a jasny. Zynk ,o' je we wěstych padach počny. (§§ 20. 25. 28.)

3. Hlósnič ,ě' a ,i' staj mjehkej; jednore ,e' je najhúšćišo mjehke (é); ,y' je stajnje twerde.

F. Nadych hlósnikow.

§ 32. 1. Kóždy sam za so stejacy hlósnik, njech je jednory abo dolhi, wunjese so z nadychnjenjom (anhauch, spiritus): bjez nadycha so žadyn wuprajić nje-može; přir. ,a, a' atd.

2. Nadych je z džěla słaby a lědy stýšomy, z džěla móčniši a woprawdže suhlósny.

§ 33. Słaby nadych jako nuzny předběžnik hlósnika wostanje w serbskej a druhich ryčach bjez poznamjenja: n. př. ,a, a, abo, ale', lać. autem, ně. aber; w grichiskej staji so spiritus lenis, w hebrejskej

N: příř. *ἀλλά* z našim ,ale‘; **ΥΓΝ** — die erd-e (per metathesin: terr-a). — Slaby nadych, kotrebož słwjansćina njelubuje, ma serbščina jeno w někotrych słowach: a, aho, ach, ale, ani, aw, e, é, ej, ě, i, o, och, oj, ow.

§ 34. Suhťosny nadych je troji: jednory, zhusceny a mjehki.

§ 35. Slaby nadych zesylni so lohko do krkneho prazynka: do jednoreho nadycha ,h‘. Jednory nadych nałožuje Serb we ,hić (ити), hinak (příř. *имъ druhi, aliua*), hinaši, hižo (уже), hew, hewon (příř. *оѣхъ lón, hic*), hišće (иште), hakle‘. Tak praji so we wšědnym žiwjenju tež ,ha, habo, hale‘ (příř. *αα — γαῖα*). — W grichiskim poznamjeni so jednory nadych přez spiritus asper; příř. *ῥα ῥλη* — hola.

§ 36. 1. *a.* Jednory nadych přeskoči lohko na druhi kónc erta, na hubje, a přetwori so do zhuscěneho, ,w‘, kotryž hornjołužiska serbščina wosebje lužuje: o—wo, *оѣ* — wobaj, *оѣ-ѣ* woѣ-cka, *оѣ* wo-heń, *оѣ* wo-kno, *оѣ* wo-ko, *оѣ* wo-łoj, *оѣ* wón t. j. tamny, *оѣ* wo-ruš, *оѣ* wo-rać, *оѣ* wo-řeč, *оѣ* wo-řeč, *оѣ* wo-řeč (wóřla), hodleť, *оѣ* wo-sa (vespa), *оѣ* wo-som, *оѣ* wo-s-ka (axis), *оѣ* wo-soł, *оѣ* wo-t, *оѣ* wo, *оѣ* wo-đa, *оѣ* wo-cho, *оѣ* wo-čić, *оѣ* wo-heł, *оѣ* wo-da (wopaki: buda), *оѣ* wo-ty, *оѣ* wo-ť (wotr — wutr-oba). — *b.* Runje tak piše Rus *восемь wósom*, *вострить wóťrić*, Polak *węgorz wuhor*, wuj, Chorwat *vuho* (čit. wucho), a čěski bur praji ,vorat‘ za ,orati‘, *worać*. — *c.* Delnjołužičan ma tudy z džěla slaby, z džěla jednory nadych: n. př. oboj, hobaraś, hucho; Małorus nadychnje z prazynkom: *горихъ* (t. j. horich) *worjech*. — *d.* Starša grichiska ryč wučiscowaše zhusceny nadych přez digamma æolicum: *F*; n. př. *ἔργον* — *Fἔργον*: příř. ně. *das werk*; *ἰδ-ειν* — *Fιδειν*: *videre*, *видети*.

Słowa ze zhusćenym nadychom ,w' mjenuja so *wédowane* abo *nawédžene*.

2. Zhusćený nadych słowa zasunje so tež bjez dwaj hlósničaj: n. př. dać — da-w-ać, zabić — zabi-w-ać. Runje tak běše w staršej grichiskej ryči: n. př. ὄψις (ov-is, w-ow-ca) = οἶς, ἄφεγγής = ἀεργής, ἄφυπνος = ἄνυπνος.

§ 37. 1. a. Město jednoreho nadycha přistupi husto sćišćany mjehki nadych ,j': n. př. акы (dt. ako) — jako (za čož so tež ,hako' praji), азъ — ja (čěski já), яблѣкѣ (apel: apfel) — яблѣкѣ jablŭko, яворъ — яворъ ja wor, янѣ — янѣ jej-ko, явити явити (z)jewić, pokazać; едѣнь — едѣнь jedyn, елень (přig. elen-thier) — елень jeleń, ежь — ежь jěž, езеро — езеро jězor, ягла — ягла, ячь — ячь, ячь — ячь jim, утро — jutro (ranje), jutry, языкъ — языкъ jazyk, агн-ус агн-ус агн-уць — агн-уць агн-а jehn-jo, ἄγγελος angelus — jańdžel, ἀπόστολος — japoštoł, ἐστὶ est iŝt — есть (jest), je, jew — jow. — Starosłowjanščina tudy móhł-rjec hišće hjez hołym hlósnikom a mjehkim nadychom khabla (азъ — азъ): tola je posledniši zwjetša hižom přewahu dostał (яблѣкѣ za яблѣкѣ atd.); nowše naryče pak su so nimale we wšěch hlósničkih počatkach za mjehki nadych rozsudžile: азъ, азъ — ruski я, čěski já, pólski, ilirski, sěrbski ja, atd.

b. Před i'om jako wysokim sćišćanym zynkom je zwonkowne znamjo mjehkeho nadycha mjenje nuzne, a tehodla jeho pólsčina, ruščina a starosłowjanščina* nje-pišu: n. př. имъ, имъ, im, jím. — Dale čita so tež ruske ,e' stajnje z mjehkim nadychom: n. př. ему jemu. (Za twerde ,e' staji so э: n. př. это to.)

Słowa z mjehkim nadychom mjenuja so *jótowane* abo *najóćene*.

2. Runje tak dostanje hlósnik po hlósniku mjehki nadych: n. př. pi-ć — pi-ju (za: pi-n), pi-ješ (za: pi-eš); nadžija, kolija. (W cuzych słowach so tónle

* Starosłowjanske W je grichiske Η η, po tehdomnym wuprajenju: ita.

nadých njepiše: n. př. Asia, do Asie, w Asii; wuwzate su ,biblija, lilija' a někotre druhe jako zaserbšćene.)

§ 38. Najócene hlósniiki serbskeje ryče su

ja je jě ji jo ju:

n. př. ja, jazyk, jeho, ječmjeń, jěm, jěry, jim, jimać, jo, jow, ju, junu.

Přisp. Twerde ,y' njemóže, dokelž je wobstajnje twerde, ženje mjehkeho nadycha dostać.

§ 39. Nadých ,n (m)'. Kaž prazynek ,h' do hubneho ,w', tak přeskoči wyšše ,j' druhdy do (tež wyššeho) zubneho ,n': mjenujcy we słowach ,жръ — nuhlo (kut), жръ (přir. wotr-oba = intestina, viscera, wutr-oba = cor) — nutř nutř-ka, nutrny (innerlich, andächtigt), нрр (sinus) — nadra (mnoh.), жстн jěsc — snědać, nadžijec so — nadžinać so', a we sklonjowanjskich padach naměstnika n, (= wón), hdyž so předložcy přizanknu: жго jeho — отъ жго, одъ жго od niego, wot njeho; жих — wot nich; жју — wot njeju; жму, жмај, жим — k njemu, k nimaj, k nim atd., škra (něhdy iskra) — za-miškríc.

§ 40. Přičina rozdžělnosće nadycha leži w postawku (stellung) hlósnikow. Hdžež sebi ryč suhlósny nadých požada, běše za hlubokej hlósnikaj ,o, u' přiwuzne hubne ,w' najpřihodniše*, za wosrjedzne ,a' a wyššej ,e, i' pak wysoko stejace ,j'; nadých ,h' so po swojej přirodže za wšě hlósniiki hodžeše. Tehodla tež šěroke ,o' ženje scišćaneho mjehkeho nadycha přiwzac njemóže, khiba zo by ,je' do ,jo' (ruski ,ě') přešlo bylo: n. př. jo, jow za ,je, hew', il. ioй jej, ioва jédla, г. жъ jěž, моё маје, stsl. жмонядъць (husćišo жмонядъць). Tola přeskoči wysoke ,j' druhdy k hlubokemu ,u' (: ю), a hubne ,w' druhdy k wysokemu ,i': уже — юже, česki ,už, juž, již', hižo, утро — jutro, jutře; идѣн — widžec, witro witře = jutro jutře.

* Khorwatska naryč pokazuje ,w' woprawdže jeno před u'om: n. př. wuho.

G. Mjehki přidych hlósnikow.

§ 41. 1. Kaž mjehki nadych na počátku słowa abo sylby, tak so we słowjanšćinje před wosrjedźnim hlósnikom mjehki přidych ,j' poskića; přir. wuz-ki — wjaz-ać, die mitte medius *μέσος* — mjeza — měznik, my — mi, broh, bruch — lěpje: brjoh, brjuch*. — Přir. *φύγ-ω* — fug-io.

2. a. Hlósniakaj ,ě' a ,i' wostanjetaj po suhlósniku přeco bjez přidychoweho znamjenja: n. př. měd, piwo (nic: m-jě-d, p-ji-wo).

b. Kóžde cyrilske a ruske ,ε, e' ma so stajnje z přidychom wuprajić: *веселъ wjesely, зеленъ zeleny, безъ bjez.* (W tychle słowach je pólska ryč mjehki přidych wučiała.)

Hlósniaki z mjekim přidychom ,j' mjenuja so *přijócene*.

3. Přijócene hlósniaki serbskeje ryče su

ja je ě i jo(jó) ju:

n. př. mjaso, mjeno, měd, miholić, prjódk, srjódk, krjudować.

§ 42. 1. Tež před wukónčnym hlósnikom ma słowjanšćina mjehki přidych ,j', kotryž tudy z jerka (a) abo krótkeho ,i' nastanje: n. př. *конь* (t. j. koni = kón): koni — konja, konie — konje.

2. Před wysokim i'om so jerkojty přidych njepoznamjeni: n. př. koni.

Hlósniaki z jerkojty přidychom rěkaju *přijerčene*.

3. Přijerčene hlósniaki serbskeje ryče su:

ja je(ě) i jo ju

n. př. kón — konja, konje (lžě), koni, konjo, na konju**.

* Runje tak wurjeknje so jendźelske ,u' husto z mjekim nadychom abo přidychom: n. př. unit (čit. junit), tune (čit. tjun); přir. tež neuter (nju), new (nju); norw. Björnstjern.

** Přirunaj laćanske *maria, marium*, włoške *Romagna* (čit. Romanja), franc. *Boulogne*; *Espaňa*.

§ 43. Najócene, přijócene a přijerčene hlósniiki wobjimaju so ze zhromadnym mjenom *zmjehčenyh* abo *mjehkich*.

H. Pojócene a powědzene hlósniiki.

§ 44. Hdyž zynkaj ,i' a ,u (v)' k prjednišemu hlósnikej stupitaj, wutworja so dwuhlósniiki (*διφθογγοι*, diphthongi, doppelaute), kajkež w grichiskim, laćanskim, němskim atd. nadeńdzemy; n. př. *Αἰθέρας, αὐτοῖς*, aurum, (terrai:) terrae, weich, baum, euer.

§ 45. Słowjanščina žanych dwuhlósnikow z i'om nima. Příkladna teho leži w prirodže słowjanskeho wysokeho ,i', kotraž swjeho přidycha dla ženje z prjednišim hlósnikom splunýc njemože: n. př. *я-ице* t. j. jajice, *та-ица* tajina, *мо-и* moji, *зми-и* zmiji. (м: § 28, 5.)

§ 46. 1. Druhdy hlósniik, před kotrymž bě přidyh zastupił, na kóncu słowa wotpadnje. Při tym pak zdžerži so jeho přidyh jako dospólny suhlósniik, jako ,j' (cyrilski ѣ pisane): a prjedniši hlósniik so potajkim pojóci; přir. *змиа*, mnoh. *змиа* — rodžak *змиѣ* (t. j. zmij [za *змиѣ*, serbski: zmijow]); *та-ј-іц* — tajny, potajny. — Tak steji tež wuj, kraj atd. za ,wujъ wujü(s), krajъ krajü(s)' atd.

2. Wukónc ,i (ji)', kiž so w kazaku připowjesy (přir. d-u — dž-i), pyta so z prjednišim hlósniikom zjednočić a zhusći so hižom w starosłowjanščinje do nawoprawskeho suhlósniika: n. př. *би-ѣ*, *би-ју* — *биѣ*, *биј*, *давай* dawaj, *купуѣ* kupuj (za: *би-и*, *би-и* atd.)

Přisp. *Мой, твой, свой* je po mojim zdaću z dweju džělow zestajene: *мъ, тѣъ, съъ* (přir. me-us, tu-us, su-us) a *и* (= wón): *мъ-и*, *тѣъ-и*, *съъ-и*: *мой, твой, свой*. Znamjena wujasni so tak dwoje sklonjowanje w pólskej a druhich naryčach: *мъ* — mego, memu atd., a *мой* — mojego (*мъ-его*: *моего*), mojemu, atd. Tež w staršej serbsčinje namaka so meho, mej atd.

3. Wšitke hlósniiki móža so pojócić: n. př. kraj, stej, hrěj, šij, kryj, spokoj, duj.

§ 47. Tež z hlubokim ‚u‘ njeje słowjanščina žaneho dwuzynka wutworiła. Příkladna je tudy mjenje přehladna a snadž njepřístupna, dyrbi pak w přirodže (snadž dohlím wuprajenju) stareho słowjanskeho ‚u‘ ležec (kaž tež grichiska ryč při dwuzynkach ženje žaneho *ou* njestaji, ale *u*, kotrež so wot nětčičich Grichow kaž *u* wurjeknje).

§ 48. Kaž so hlósniiki pojóceja, tak so tež powěduja, t. r. k nim přistupi ‚w‘, kiž prjedy z nimi zjednocene njeběše: přir. pra-wy — praw-da, kři-wy — kři-w-da, mlě-ć — mlě-w-ši, ši-ć — šow, šewc, kry-ć — kryw, du-ć — duw-ši*. Tuto ‚w‘ wunjese Serb čiste, kaž na počatku słowow; druzy Słowjenjo jo zwjětša kaž ‚v‘ wupraja: n. př. pravda.

Přisp. 1. Našim powěděnym hlósniikam móžemy grichiske dwuhlósniiki ze zynkom *u* po boku stajíc: n. př. *Mavro-s* (ngr. *Mavro-s*) Maur-u-s — *маверъ*, *Zeus* — *zeceŕ*.

Přisp. 2. W zaserbšćenych grichiskich mjenach je *u* do ‚w‘ přešlo: n. př. *Paul-o-s* (ngr. *Pavlo-s*) — Pa-woŕ.

I. Nósniiki.

§ 49. Wšitka něhduša słowjanščina měješe nósniiki (nasales, nasenlaute), t. r. přez nós wurjekowane hlósniiki: kajkež je pólsčina [pornjo někotrym druhim ryčam] hač na džensniši džen zakhowała.

§ 50. W starosłowjanskim nadeńdzemy dwaj nósnikaj: *ǣ* (mjenuj jeng) a *ǣ* (ung abo jus).

1. *ǣ* běše wyšši nósnik, w kotrymž drje so ‚e‘ a (hlubše) ‚a‘ měšeštej, a wurjekowaše so (wysokeho ‚e‘ dla) z mjehkim přidychem (jeng): *пѣта* *pjata*, *пѣмазь* *pjenjex*. Z džěla měješe zynk ‚e‘ng (jeng)‘ přewahu, z džěla ‚ang (jang)‘; za to znajmjensha jeho zastupniki w nětčičich naryčach swědča. — Najócene *ǣ* piše so tak: *ѣ*; n. př. *ѣзыкъ* *jazyk*, *ѣтра* *jatra* (hepar, die leber), *ѣуьмень* *ječmjen*.

* K powědowanju služi tež nětčiče (hubne) ‚k‘, kiž je — swój stary zynk pušćiwši — pola hornjolužiskich Serbow, pola Słowakow a pola Malorusow klink ‚w‘ přiwažo: n. př. daŕ, pišaŕ, *воькѣ* (za: *воькѣ*) *wjelk*.

2. *Ѧ* běše bluki a čemny nósnik, kiž z hlubokim hlósnikom ,u' we wěstej přiwuznosći stejese (ung), a kotryž so [snadž po někotrych krajinach] na (wyšše) ong abo ang pozběhowaše: *мама muka*, *труба truba*. — *Ѧ* so najóci: n. př. *ждолъ dot*, č. údol, *бниъ biju*.

§ 51. 1. *Ѧ* nastanje druhdy ze zynkow *ьн* abo *ем*; přir. *на-тн s-pjec* (spinač), *та-тн wot-čec*, *жа-тн žec*, *ѣ-тн па-čec*, *за пьм-тн, тьтн, жьтн, ѣтн*, kaž nam twórbu *пьм-ж па-pnu*, *тьм-ж wote-tnu*, *жьмъ žnu*, *ѣмъ па-čnu* pokazuja; tehorunja *има mjén-o* za *имен* — (rodž.) *имене* atd.

2. *Ѧ* so druhdy na *ж* zesylni: n. př. *пати* — *пато путо* (die fessel); *зубъ* (krušu, drjebju) — *зубъ zub*, *прага* (*праг-ам* = napinam) — *прагло prudto* abo (kaž pola Wojerec hišce praja) *пруhto*, *пружина*.

§ 52. Powostanki počobskéje naryče podawaju nam *jang*, *ung*, *ang*, *eng*: *пастъ pjangst pjasč*, *масо mjangsi mjaso*, *языкъ jungzuk jazyk*, *зубъ zungb zub*, *жоз chcang* abo *чсeng ja chcu*.

§ 53. 1. Pólščina wucišci starosłowjanske *а* přez ,ie' (jeng, jen) a ,ia' (jong, jon), kiž so w někotrych słowach bjez wšeho rozdžěla trjebatej: n. př. wředně wředně *wjadnu* *вяднѣ*, šwięty *swjaty* *святѣ*, jazyk *jazyk*, piąty *pjaty*, piątek *pjatk*; wosrjedž zmjehčeneju suhlósničnikow (§ 63 scć.) pak so stajnje ,ie' praji; přir. *пiят-у (пять)* — *pięc*, *пiят-ка pomjatk* — *pamięć*.

§ 54. 1. Ruščina poskiči za *я* zynk *я* (ja), kotrehož mjehkosć po *zhusčenyx* sučawkach sobu w suhlósniku leži; n. př. *масо, жадати* — *мясо, жадать žadač*.

2. *a*. Serbščina staji tudy ,zmjehčene a (ja)', kotrež so po *zhusčenyx* sučawkach přez samo ,a' poznamjeni: n. př. *mjaso*, *wjadnu*, *swjaty*, *pjatk*, *jazyk*, *žadam*, *прада* *pradu*, *прахам*; — wosrjedž zmjehčeneju suhlósničnikow nałožil so ,je (é)': n. př. *пѣназь pjenjez*, *пять* *pječ*, *пѣмень ječmjeň*, *дзечел*; —

Ů. po jednorych syčawkach wupraji so pola nas jednore ,a' (§ 69): n. př. сагаги сагаć, мѣсѣць мѣсѣс, wzać (мѣн: jeć).

Přisp. Slova bunzlik (za: wunz-lik), wuzoť (wuz'ot'), wuzki (wuz-ki) a powuzka (po-wuz-ka) abo powzka (das milch-seihe-tuch) wukhadžeju wot starosłowjanskeho вѣзати *wjazac'*; w přnim je *ѣ* — *kaž* hižom w starosłowjanskim вѣзѣ — do twjérdeho nósniка *ѣ* přešło, w poslednich třoch do potneho hlósniка ,u'. — Za брачати (брянчать, p. brzęczec') ma serbščina brenčec', w kotrymž je nósniк *ѣ* swój mjehki přidych zhubit.

3. W českej naryči so *ѣ* přez ,á'* abo ,ě' (t. j. ,je') a ,i' zastupuje. Šěroke ,á' steji najhuscšo we wotewrjených sylbach (§ 5): w zawrjených widžimy wužše ,ě', kotrež so před zmjehčenym wukónčnikom rade do ,i' scišči; n. př. тага tá-hnu *čahnu*, патнѣ páty *pjaty* — pět *pjeć*, надѣ píd *pjeď*, пенѣ peníz.

4. W ilirščinje je so *ѣ* do twjérdeho ,e' přewobročilo; n. př. вѣзати *wjazac'* — vezati.

§ 55. 1. Za *ѣ* naložuje pólsčina z džěla hlubše ,a' (ong, om), z džěla wyšše ,ę' (eng [äng], em): tamne nimale we wšěch zawrjených sylbach (§ 5), ,ę' we wotewrjených; n. př. дѣбъ *dub* dąb — dęba, рука *ręka* ręka — (rodž. mnoh.) rąk [přir. ně. die ranke], будѣ *budu* będę — буди *budź* bądź, биѣ *biju* biję, голѣбъ *columb-a* hoľb golańb — goľębica.

2. W druhich słowjanskich naryčach, kiž su nósništvo (rhinesmus) puščile, je hluboki hlósniк ,u' (w krajsinskej ,ó', w nowoboharskej ,â') za *ѣ* zastupil; n. př. рука — ruka, рука (rôka, rąka), биѣ — biju. — Jenow někotrych padach je serbščina starodawny nósniк zachowala; přir. kumpać (kupać) a njenosowane ,kupjel', brunk abo frunk a ,bruk', pijem a ,piju' atd., delnožložiske pjenkny a hornjoserbske ,pěkný'.

Přisp. Tež na lačanskim a grichiskim móžemy nósniки wobkedžbować: přir. fundo — fudi, rumpo — rūpi, pro-

* Dolžota so druhdy zhubi, tak zo jeho jednore ,a' wostanje.

ουμβαρε — cūbare, ΠΕΝΘ πέν-πονη-α περισσῶν (za πένθ-σομαι) — επαθ-ον πάθ-ος, λαμβ-άνω — ε-λαβ-ον, βούλευσα ον — βουλευσάτω.

J. Staraj polhlósnikaj.

§ 56. 1. Starosłowjanščina poskića nam hlósnikaj, kiž so tak krótko wupraještaj, zo běštaj lědy slýšomaj. To staj polhlósnikaj ь (jer) a ъ (jeř, jerk, jerčik): wot kotrejuž tamne nimale kaž ,ŭ' klinčeše, poslednje nimale kaž ,i'*: n. př. людъ ljuďü (ljudŏ) *lud*, ключъ ključĭ *kluč*. Kóžde starosłowjanske słowo wukónčca pak z polnym hlósnikom, pak z nósnikom, pak z jenym pomjenowaneju polhlósnikow (ženje ze samym suhlósnikom). — Ruščina je taj pismikaj na kóncu słowow zakhowała: ale ь je swój klink dočista zhubiło a štaji so jako něme znanjo po wukónčnym suhlósniku; zesłabjene ъ pak je w běhu časa dospólnje do zynka ,j' přešlo, kotryž so z wukónčnikom najkrućišo zjednoči a jón přez to zmjehči: n. př. мразъ морозъ *mróz*; конь конь *kón*, зверь *zwěr* звѣрь *zwěrjo*, жердь жердь *žerdá*.

2. Južnowječorni Słowjenjo laćanskeho pisma su wq-němjene twjerde ь cyle pušćili, tak zo słowa tudy tež na suhlósnik wukhadžeju; město ъ pak nałoži so (hđžež ɣu mjehkosć wuprajenja zdžeržana) wot Ilirowy znamjo ,j' (pornjo stslškemu ъ) a wot wječornych Słowjanow čarka (') abo klačka (˘), kotruž móžemy sebi jako nadstajene i myslić: n. př. k ó ů (kon'), č. k ů ů ů, il. konj.

Přisp. 1. Naše nětčiše neutra, khlěbo, kormo, nuhlo^o su wěšće powostanki něhdušeho muskeho, chlěbъ (chlěb^o), kormъ (korm^o), nuhľъ (nuhľ^o): kaž Božharojo hišće džens dwoг^o za dwoгъ atd. praja. (Přir. francowske ,něme e').

Přisp. 2. Starosłowjanske ь wotpowjeda laćansko-grichiskemu wukónčenju ,us, os^o w druhéj deklinaciji; přir. влкъ (wlŭkŭ) λύκ-ος lup-u-s [в je so per aphæresin zhubiło; за в je runorodne, p^o zastupiło], конь curv-u-s [per metathesin], вѣлъ (b'atŭ) алb-u-s (bell-u-s) λευκ-ός [per metathesin; * = в]. — Runje tak zetka so ъ z laćanskim ,is'; přir. igni-i-s.

* Při spěšnosći wurjekowanja khablaštaj polhlósnikaj bjez zynkami ,u, o' a ,i, é'.

§ 57. Polhlósniki, kiž wosrjedž słowa steja, su w nětčišich naryčach přez přiuzne hlósniki zastupowane: n. př. *кормъ kormo*, *кормъ*, p. *ro-karm*, *срѣна sorna* (sernja), p. *sarna*, *серна*, *вѣрба wjerba*, p. *wierzba*, *верба*, *жердь žerdz*, *жердь*, p. *žerdz*. Jenička čěščina znaje wosrjedžne polhlósniki, runjež so tam njepišu: *krm*, *srna*, *vrba*; *prst* (porst), *srst* (seršč), *mlň* (milina). W serbščinje su so znajmjenša někotre tajke słowa zdžeržale: *frkać*, *krčec*, *krk* (muta cum liquida).

Přisp. W staršich rukopisach su někotre słowa z polhlósnikom pisane, kotryž so pozdžišo wjacj njetrjebaše, a wot kotrehož so tež w nětčišich naryčach žadyn slěd njena: maka: *дѣла dwaj*, *кѣто štó*, *кѣнига kniha*, *мѣрѣти mréc* atd. = *дѣла* atd. Jenož počobscy Słowjenjo běchu polhlósnik zakhowali: n. př. *dawoj dwaj*, *katú štó* abo (kaž so we wječornej podryči hišće džcns praji) *hdo*.

§ 58. Druhdy je ъ přez zeslabjenje hlósnika n nastalo; tak steji n. př. *кость kósć* za *кости*, a za pozdžiše *цѣркѣ cyrkej*, *гвоздѣ hózdz* namaka so hišće *цѣрки*, *гвозди*.

§ 59. 1. Wukónčny jerčik zjednoči so, kaž hižom horka (§ 42) widžachmy, z kóždym přistajenym hlósnikom a přeńdže při tym do mjehkeho přidycha, kotryž pak so před i-om wosebje njepoznamjeni: n. př. *кониъ* — (*кониъ-д*): *кониъ konja*, *кониема konjomaj* (za *konjemaj*'), *кони t. j. конји konje* (mjelowak), *кониъ konje* (žadak), *конию (konju) konjej* (*кропльъ krjepju*).

2. Tehorunja přeńdže ъ, kiž před hlósnikom ze zynka n nastanje, do mjehkeho přidycha; n. př. *пал-и-ти пал-и-ть*, *хвал-и-ти хвал-и-ть*; *пал-и-ж пал-и-у*, *хвал-и-ж хвал-и-у* — *пал-ь-ж пал-ь-у*, *хвал-ь-ж хвал-ь-у* — *пал-ѣ пал-ю*, *хвал-ѣ хвал-ю*; *кроп-и-ти: кроп-ь-ж* — *кроп-льъ* (ze zasunjenym л) *кгјер-ју*; *зем-и-л: зем-ь-л* — *зем-льъ зем-ля зем-ја*.

K. Přehlad zmjehčenyh hlósnikow.

§ 60. 1. Najócene hlósniiki:

м	к	т	н	(но)	ю	м	к
я	е	ѣ	и	ѐ	ю	—	—
ja	je	jě	ji	jo	ju	—	—
p. ja	je	ja, jé	i	jo	ju	jě	ja;

příklady horka § 38.

Přisp. 1. Najócič móže so, kaž widzimy, kóždy hlósnik (wuwzate korjeńske ,o' a twerdě ,y': § 40. § 38).

2. Přijócene hlósniiki:

—	є	т	н	—	ю	а
я	е	ѣ	и	ѐ	ю	—
ja	je	ě	i	jo	ju	—
p. —	ie	ia, ie	i	io	iu	iě, ia;

příklady horka § 41, 3.

Přisp. 2. Korjeńske ,o' so njeprjíoči; tehorunja ,y' nic. — Přijóceneho ,a' starosłowjanščina a pólsčina njeznajetej; nětčiše я (ja) nastanje z nósniika м: п. р. **ВЯЗАТИ** wiazać — **ВЯЗАТЬ** wjazać; **МЯСО** miěso — **МЯСО** mja so.

3. Přijerčene hlósniiki:

м	к	н, љ	—	ю	м	к
я	ч	ь	ѐ	ю	—	—
ja	je(ě)	i	jo	ju	—	—
p. ia	ie	i	io	iu	iě	ia;

příklady horka § 42, 3.

Přisp. 3. т so nihdže njeprjierči (je pak, kaž so rozymi, přeco přijócene). Jenož nazdačny wubjerk pokaže serbščina w jenosylbnych slowach, kotrež swoje ъe (kaž k zarunanju za zhubjenu nósnik м) na ,ě' zesylnja: **ЛЪѢ**, šklě, wšě.

Přisp. 4. Přijócene ю, kiž je zwoprědka wěće přijerčene było, namaka so jeno w někotrych slowach, wot kotrychž njeh mjenujemy **ЛЮБЪ** (za **ЛЮБЪ**, ľubŭ) *ľuby* [štož pólski, delnoľužiski atd. hišće *ľuby* klinči], č. lib, **ЛЮДЪ** *ľud*, č. lid, **КЛЮЧЪ** *kluč*, č. klíč, **БЛЮДО** [wot čehož najskerje naše ,blido'] *škla*, **РЮТИ** *ruć*, *rjewić*, č. řiti; přiran. tež **БЛѢВАТИ**, **ПЛѢВАТИ** abo **БЛЮВАТИ**, **ПЛЮВАТИ**.

§ 61. Kaž přijerčene н nihdže zwonkowneho znamenja před sobu nima, tak widzimy tež druge přijerčene písmiki we wěstych padach, wosebje po zhusčenyh sy-

čawkach, bjez jerčikojteho přidyčka; přirun. оун *wocí*, пещени *pješes*, грядити *hřešíc*, вѣща (pódlá huscíšeho вѣщ) *běchm* = оун оун, пещени пещени, грядити грядити, вѣща вѣща.

§ 62. Čehodla dyrbja so přijócene a přijerčene hlós-niki rozdžěleč? Tudy pokažmy jeno na tule přičinu: Krknik přewobroci so před přijócenym hlósnikom do jednorje, před přijerčenym do zhusćeneje syčawki; přir. возъ — вози (z přijócenym н) *bohajo* — возъ a wot teho w druhotnej twórbje: вози; оно — оъ оъ *we wocy* — оун (z přijerčenym н); пекъ *pjeku* — [kazak] пещи (z přijócenym н) — пещени (z přijerčenym е). Jerčik běše mjenujcy, kaž so nam zda, najwyšše a wosebje scišćane н (kaž z najhlubše ,u^č); tehodla čehaješe wón susodny krknik horje do džasnow, hdžež so z njeho zhusćena syčawka wutwori.

Womjakowanje suhlósnikow.

§ 63. 1. Teje mjehkoty, kotraž we zmjehćenym hlósniku leži, čini so tež suhlósnik džělomy, kotryž před tajkim hlósnikom steji: suhlósnik před zmjehćenym hlósnikom *sam* womjaknje a rěka potom tež *zmjehćeny* abo *mjehki*.

2. Wěste suhlósniki so jednorje zmjehča: н. př. ,dub^č — dučina, na dučje; druhe wot nich su hišće dalšemu přeměnenju podćisnjene: н. př. ,młody^č — młodzi, ,twerdy^č — twerdže.

§ 64. Na womjakowacych suhlósnikach mamy móhlrjec nowy rjad zynkow, kotrež su drobněšeho wobhladanja potřebne. Horka při přepytowanju nastawanja jednorych zynkow džěchmy, kaž sebi wěc žadaše, wot krka k hubomaj; tudy při wabkedžbowanju zmjehćowanja póndžemy lóžšeho zrozymjenja dla nawopak a počnemy z hubnikami, kotrymž njech hnydom bližše tři dásniki přidamy.

§ 65. 1. Hubniki ,w, f, b, p' a bližše džasniki ,m, n, r' so jednorje zmjehča: n. př. strowy muž — strowi ludžo; duby, dubowy — dubina, na dubje; budu — běch; hlupy, hluposć — hlupje hlupikojty; kroma — při kromje; khromy — wokhromić, skhromjec; nano! — nichtó, něchtó, za nju; rad, kruwa, zwara — warič, rjad, krjudowač.

Přisp. 1. Bjez hubnikami в, ф, б, п a přijerčenym hlósnikom zasunje starosłowjanščina čeečnik л; přir. лЮБИТИ *lojic* (za: łowić) — лЮБЛѦЖ *loju*, лЮБИТИ *lubić* (t. j. lubowač) — лЮБЛѦЖ, кроПИТИ — кроПЛѦЖ, крѦМИТИ *kormić* — крѦМЛѦЖ, земѦ — земѦМ. Přičina teho wuzjawa leži wěsće w ertnej zdalenosći hubnika a wysokeho ѡ, bjez kotrajž čeečnik móhlrjec jako wójmídło zastupi.

Přisp. 2. Rúnje tak je so wot korjenja ,wrab, wrob', č. ,vrab-ec' serbska twórba w ro bl (wrobl) wudžěšala.

2. Hdžež su hubniki a bližše tři džasniki na kóncu sylby před zhubjenym zastarskim ,i' womjagle, nadstaji so čarka: přir. kryw — čerwъ *čerw*; horb — hoľb; woklep (tři woklepъ) — woklep (tři woklepje), dom — zlemъ (зълемъ), zlem-će, zlem-taj; bróny — brón, mlyn — čin; dwór — kruwač.

§ 66. 1. Zubnikaj ,d, t' přeňdžetaj při zmjehčenju do cunjeju syčawkow *dž, č* (južnoserbski ħ, ħ): přir. du — dži, džech, тѦМА — čemny, pót — so poćic, swět-lo — so swěćic, люДИЕ — (ludže:) ludžo, дѦТА — džěćo, дѦНЬ — džěň, тѦГНА — čahnu, tebje — če, tepic — čoply, видѦТИ — widžec, wjertnu — wjercu (za: wjercéu); džasna (a).

Cunjej syčawcy stej *mjehkej* suhlósnikaj.

2. Zubnik ,t' přeňdže we słowjesach před připowješnym ,e', hdžež bě zastarsku přijerčene, do syčawki ,c': n. př. ,mjet-ač, rjehot-ač' — mjec-eš мѦМѦЧЕШ, rje-hoc-e (zastarsku: mjec-ješ, rjehoc-je).

Přisp. 1. Zmjehčene a tola njeprětworjene ,d' ma serbsčična jěhož we wčernikomaj džas-a djaboľ; njeprěměnjene zmjehčene ,t' so nědže wjac njeramka.

Přisp. 2. Slova, kiž na ,dž' abo ,č' wukhadžeja; su so zastarsku na ,i' (u, a) wukónčate; n. př. ,wjedž; mječ, žerdž, nič', zastarsku: wjedi, mjeti, žerda, nita (přir. žerdká, nitka).

Přisp. 3. Cunjej syčawcy móžetej mjehkotu scěhowacych hlubších hlósničow ,a, o, u' do sebje zasrěbnyč; zwjetša pak so při wuprajenju wěsta mjehkota zakhowa, tak zo n. př. ,džasna (a), čahnu (a), džow-k-a (дѣк-а), swječo, widžu, swěču' nimale klinči kaž ,dž-ja-sna, č-ja-hnu, dž-jo-wka, swječo, widžiu, swěču' (přir. pólske ,dz-iu-ra'). Mjehki přidych wyšších hlósničow ,e, č, i' wostanje přeco slyšomy: n. př. dže-čel, čémny, čěchi.

§ 67. 1. Pólščina da zubnikomaj pornjo serbščinje do cunjeju syčawkow ,dž, č' (t. j. ,dzj, cj') přeńc, kotrež pak so před scěhowacym i-om bjez čarki pokazetej; přir. žerdž, dač, дѣта dziecię (dzjecjeng) džěčo, chodzić.

Přisp. Našej cunjej syčawcy ,dž, č' klinčitej poľnišo, hač pólske woprawdže cunje ,dž, č' (dzj, cj'). Naše ,dž' wupraji so nětko cyle kaž ,dž' ([ɟ] § 7), a něčičše ,č' je jeno něšto slabše hač ,č'.

2. Delnjoľužiska serbščina je přetworjenaj zmjehčenaj zynkaj ,dž, č' hišće dale přeměniła, tak zo nimale kaž pólske ,ž, č' (t. j. ,zj, sj') abo hornjoľužiske ,ž, č' klinčitaj; n. př. žeń (žěń) džěń, dawáš dawáč.

3. Druhe słowjanske naryče su tudy zwjetša jednore zmjehčenje zakhowale, kotrež Češi před a-om a e-om přez ,d, č' poznamjenja: n. př. дѣта дѣтя díte, ходити ходить choditi khodzić, διάβολος — dábel.

4. Před přijerčenym hlósničom je starosłowjanščina swojej zubnikaj do жд а шт, ruščina pak do ж а ч přetworila: n. př. род-н-ти — рождєнъ (za род-н-єнъ: род-єнъ, §§ 59. 61) роженъ rodženy, насмытити — насмытєнъ насмыченъ nasučeny; pólsčina a čěščina matej tudy twerde ,dz, č' a ,z, č': rodzony, nasycony, rozen, nasycen (za: rodz-io-ny, rodz-je-n atd.: § 69). — Přir. φράζω (korjeń ФРАД) za φράδω.

§ 68. Na womjahnjenje zubneho džasnika, n' smy horka při hubnikach sobu spomnili (§ 65).

§ 69. Jednore syčawki ,z, s, dz, c' so we słowjanskich naryčach jednorje zmjehča, srěbnu pak w nětčišej serbskej mjehki přidych scěhowaceho hlósnička do sebje (tak zo so ,é' do ,e' a ,i' do ,y' přeměni): n. př. *земля земля p. ziemia — zemja, зима зима p. zim-no — зима, цыль цѣль — cyły, грозити грозить — hrozyć, sylzy — ducy.*

Přisp. 1. Womjajnjenje syčawki we słowjanskich naryčach je, kaž kóždy widzi, přez scěhowacy hlósniček sobu poznamjenjene (n. př. *зима*); na kóncu słowa pak, hdžež je ,i' wotpadło (§ 56, 2), staji so ь, w pólsčinje ,z, ś' (t. j. ,zj, sj): *везь вѣзъ wjez, несь неś njes.* [W mjenomaj ,Šerach' a ,Šiman' (= Sirach, Simon) je ,S' najprjedy po słowjanskim wašnju womjajło a pozdžišo do ,Š' přešlo.]

Přisp. 2. Hižom w starosłowjanščinje namakamy tón wzajaw, zo jednora syčawka druhy mjehkotu scěhowaceho hlósnička zasrěbnje: n. př. *князь князя — князя knjeza, князю — князю, вса — вса wśě.* — To samo čini (kaž k rozdželenju wot cunjeje syčawki ,é') pólske ,c' wobstajnje, a ,dz' znajmješša we wukóncach: n. př. *цѣль — cały (za: c-ia-ły) cyły, рѣка рѣка — rěce, птак — ptacy (ale: cichy t. j. čichy), нога нога — nodze, ubogi — ubodzy.*

Přisp. 3. Za starosłowjanske *я* po jednorych syčawkach měješe starša serbsčina twjerde ,e', kotrež so w našich dnjach nimale wšudže přez ,y' zastupi: n. př. *сѣно, цѣль — seno, ceły — nětko syno, cyły, сѣдѣти — sedžeć: sydać; sedło (der sattel), sydło (der sitz).*

§ 70. Před přijerčenym wukóncenjom přeńdu jednore syčawki ,z, s, c' do runorodnych mjehkich zynkow, do mjehkich syčawkow ,ž, š, č': n. př. *князь (za: князи § 58, něhdy княг-и) knjez — knježi (ь), княже (§ 61) knježe, č. kneže, кравц — krawci, кравче, заяц, wowca — zajeci, wowci, оцаць wótc — оцаць wótcowski, оцаць wótcе (štož Serb ,wóteje' wupraji), прос-и-ти prosyc — проша proša (za: прос-и-х: прось, проси-и: prosju), просить — прошу, p. prosić — prosze.*

Přisp. We słowjesach (štwórteje rjadownje) na ,-id', w kotrychž před wukóncenjom jednora syčawka staji, je so ,i' před suhlósničkom (teje syčawki dla) do ,y' přewobročilo:

гроз-н-ти — hrozyc, грозими — hrozys, грозить — hrozyc, грозить — hrozujmoj atd., просыć, просыć atd.; i' před hlósnikom pak je so jako jerkojty přidych z prjedniším suhlósnikom zjednoóilo a jednoru syćawku do zhusćeneje přetworilo: гроз-н-ти — грожа hrožu (za гроз-н-ж: грожа, hroziu: hrozju), грожу, grožę, hrožach (za: hroziach, hrozjach) atd., прошу, prošeny (прос-н-шъ: просень: прошенъ) atd.

§ 71. Tež před přiwješkomaj (suffixomaj), k' a ,ny', kotrejž mamy sebi jako ,k' a ,ny' myslíc*, přeńdže ,c (ц' do zhusćeneje syćawki ,č': n. př. лиц-о лиц-ó — líčko, ruskí hišće личико (t. j. личько), zajac — zaječk — зайчикъ, палец — palčik палчикъ, hólec — hólčik, holca — holčka, pšenica — pšenička, яйцо — яичко (štož kaž ,jajčjko' klinči); положка — položjny, пшеница — pšeničny, р. pszeniczný, č. pšeničnǐ, mėsac — mėsacik, mėsacny.

Přir. Zbytnej syćawcy (z, s') zasrěbnjetej scěhowace ъ a wostanjetej bjez přeměnenja: n. př. koza — kózka, maz — mazny, kosa — nakosny (pólski pak: głos — głośny, rosa — роśny). — Sem slúša tež druhotne ,c' ** we slowach ,móc (мощь), нóc (ношь), wěc (вещь) — mócny, помоска, нócny, нócка, wěcka.***

§ 72. Syćawkam přiwuzny dzasnik ,r', kotryž amy hižom horka podótkli (§ 56), so we wjetším džělu slowjanskich naryčow jednorje zmjehči; w čěskej a pólskej pak wón stajnje do ,r' přeńdže. Serbščina tudy móhčrjec srjedziznu dzerži; wona da swojemu ,r' tak derje womjaknýc kaž přeńc: n. př. wótry — wótri — wótrić.

§ 73. Hdyž sylny zatorhnjeny zynk ,t' před r-om stejí, přeńdže ,r' před kajkimžkuli zmjehćenym hlósnikom do ř-a †: n. př. sotra — sotřička sotře (z), wětr — wětrik wětrikojty, kmótr a [wokoło Wojerec] kmótr (zastarsku: kmóř, gevatter, кумъ) — kmótrić, Pětr a

* Přir.-delka § 85, 8; ** § 87 sčč.

*** Runje tak praji so: kóro — kórony (ale: korčk). Tudy je syćawka ,c' zaso scěhowace ъ zasrěbla.

† Přičina teho wuzjawa wuloži so delka § 78, 1.

(awójbnej mjenje) Pěť (Pěťi) Pěťko (Pěťko) Пятъ Пятце, nutr-ny (innerlich, inbrünstig, andächtig) — nutř (nutři, hinein) nutřka (wokolo Wojerec: nutři & nutřika, intus, darin), kotryž — kotřiž, Střěla (wjes) — Třě-lany (zastaraku: Střěl-any), tres трес — tři třo, cрпѣxa — třěcha (střěcha), cрпур-х — třih-am, тpаca — třasa (p. trzase); třěšeň.

Přisp. a. Słowje ,wótry' a ,khětry' (aliquantus, ziemlich gross) swoje ,r' w někotrych padach jeno zmjehčitej: wótri, khětri (mnohot.), wótriši, wótrje (acute, scharf), khětrje (ziemlich, khětro); w druhim zmyslu pak jeju ,r' přeňdže: wótre (alta voce, laut), wótrišo, khětre (celeriter, schnell), khětrišo. — b. Tak khablatej ,r' a ,r' tež we w-razu ,na přatře' a ,na přětre'; dale lud praji ,třebač' (tjebač) a we wječornych stronach ,Pětre': we wyššej ryči pak nało-žuje so ,trjebač' a ,Pětrje'; nawopak slyšiš w někotrych kra-jinach ,sotře' za ,sotře'.

§ 74. 1. Potom je ,r' před kóždym zmjehčenym hlósnikom do sylnišeho zynka ,r' přešlo, hdyž sylne zatorhnjene ,p' abo ,k' před nim stejí, — štož wosebje w tychle słowach widžimy: при — při, přibič, při-mac atd., при — pře, předac, přerow, přesada (přósada) atd., прих — před, прих — přez, прихна nonприх — kopříwa, прих — přadu, přaza, přelča (za-starsku: přadlicja), прих — přaham, přatro (a); прих, прих крыч — křídlo, мокры — mokřina (mokre městno), curvu-s — kříwy, прих-и — křičec křik, crux — křiž, křipic, křesac*. Tudy so w serbšcinje, kajkaž nětko je, ženje wjacy ,r' njeslyši, ale stajnje jenož ,ř (š)'; tehodla prjedy prajachmy: ,r' je přešlo (nic: ,r' přeňdže).

2. W tych padach pak, hdžež dyrbješe ,pr, kr' we přénjotnej twórbje před twerdym hlósnikom njepřemě-njene wostac, wozmje serbščina, hdyž mjehki zynk pristupi, jeno zmjehčene ,r': n. př. kipry — kipřiši,

* Woheň křesac, feuer anschlagen, křesadlo feuerzeug (ale: wlosy česac).

kiprje, škra (zastarsku: iskra) — škro škrička, zamíškrić, mokry — mokri, mokrje.

Přisp. Wotwody něhdušeho prjed (= před) pokažuja jeno zmjehčene ,r': prjedy, sprjedni, prjedniši, přédk prjódk, přéni (za: prjedni); tehorunja: přéc (§ 78, 3^b) a pripotać (jako onomatopoeicon).

§ 75. 1. We wšěch padach, hdžež před r-om žane ,t, p, k' njesteji, poskića nam serbščina před přijócenym hlósnikom a tež před jerkom jeno womjakowace ,r'; n. př. dobry — dobri (ale č. dobří, p. dobrzy), bjeru — bjerješ (č. beřeš, p. bierzesz), dwór — na dworje (č. dvoře, p. dworze), лѣкаръ — lěkar' (ale č. lékař, p. lekarz), lěkarjo, lěkarić.

2. Jeno w někotrych jenotliwych słowach je so po příkladze pólskeje a českeje ryče čiste ,r' (před zmjehčenym hlósnikom) wutworiło: ržec za-ržec atd., skoržić, Katyržinka. K wučišćenju nawoprawskeho klinka pak dyrbi so tudy ,rž' (za słowjanske ,r') pisac.

§ 76. Čecnik ,r' zadržbuje druhdy sóchowacu mjehkotu: n. př. broh, bruch, sródk a za lépe ,brjoh, brjuch, srjódk'. Tak tež hižom w starosłowjanščinje: n. př. горюха = гоюха.

§ 77. Delnjołužiske ,kř, př, tř'. 1. Delnjołužiska serbščina ma na počatku někotrych słowow ,kř, př, tř', hdžež druge naryče (tež hornjoserbska, česka a pólska) jeno ,kr, pr, tr' pokazuja; n. př. краса краса krasa — dt. křasa, kroma — křoma, правъ правы prawy — přawy, проšu — přošu, трава трава trawa — třawa, струна truna — třuna, крыс — křyś, креј ([крь:] крьвь кровь) — křej.

2. W druhich słowach pak widzimy starosłowjanske ,kr, pr, tr' njeprěměnjene. To su tajke, w kotrychž ruščina z wobeju bokow písmika ,r' hlósnik ,o' abo ,e' podawa (,o-o, e-e'): n. př. крава корова (kruwa) — dt. krowa, прагъ порогъ (prah) — próg, прахъ порошокъ — próch, прѣти переть (préc) — přěś, страна сторона — strona.

§ 78. 1. Před prvním řádom příkladow prjednišeho § so zdojnje prašamy, hač dha ,r' tež před twjer dym hlósnikom přeádže. Na to ma se wotmolwić: Ně, to je, kaž dotal wšudže widžachmy, jeno před zmjehčenym móžno! Wěc sama pak je tale: Połniša a mócniša sycawka ,r' ma ze ,k, p, t' wjetšu přiwaznosć, hač kotraž w jednorym r-u leži. Přez tamne zatorhajeme zynki mjenujcy powjetši so dyrkotanje scěhowaceho ,r', a při tym Delnjołužičanej ,r' kaž samo wot so za ,r' zastupi. — Tón samy wuzjaw pokazuje so na hornjołužiskim ,kr, pr, tr', kotraž so z teje sameje přičiny před přijóčenym (a nic přijerčenym) hlósnikom do ,kř, př', t'č' přetwori.

2. Ale delnjołužiska ryč džě tež słowa z jednorym ,kr, pr, tr' poskica! Přičinu wuswětli nam ruske ,o-o, e-e'. Ruščina ma tudy pra-staru a mólh-rjec předstawiznowsku twórbu, staršu a přenjotnišu, hač kotruž je (pisana) starosłowjansčina zakhowala. Ruske słowo poporъ (wupr. ,päróg') n. př. pokazuje nas na předstawiznowsku starosłowjansku twórbu ,päräg'; při čěčnikach pak so hlósnički we wšěch ryčach lohko přesunu: tak dostanjemy bjez wšeje prócy twórbu ,prähg — präg' (ä+ä = ä) .. a tak dobo tež widžimy, zo a čeho dla ma naš příklad прагъ po prawom dołhi hlósničk, kajkiž je so w čěskim woprawdže hač na džensniši džěń zdđeržal*: práh (z dołhim ,a'), — dale: kráwa, (prach) prášek, příti, (strana) stránka** atr. — Ruske ,o-o, e-e' je nam pokazalo, zo ,r' tudy jeno při padnje při zynkach ,k, p, t' stejí.

3. Po wšěm dotalnym móžemy prajić:

a. Delnjołužiska serbsčina je sebi ,r' wuzwolija, hdžež sylny zatorhnjeny zynk ,k, p, t', kotryž sam

* Runje tak je — při čěčniku ,l' — ПЛОДЪМНІЕ z přenjotneje twórby ПОЛОДЪМНІЕ (połodnjo) wušlo (přirun. ПОЛОМОШТНІЕ, potnóc); dale ЖЕЛѢЗА želza, słowjenski žlěza (z dołhim hlósničk), ze stareho ,železa', r. ЖЕЛЕЗА.

** Druhe čěske dolhoty, kaž ,krása, tráva' atd. wotpočuja na himašich přičinach: kotraž, so z krótka prajimy, z džěla we słowjesach (krasiti, traviti) leža.

wot so na ,r' čiči, hišom w předstawiznowskich časach njeposrédnje před r-om steješe;

ó. wona poskića ,r', hdžež je tamny zynk po přesunjenju hlósnička jeno připadnje před ,r' stupil.

Přisp. Po tym samym zakonju zložuje so tež hornjołužiske słowjeso ,préc' (přir. za-pjerać).

§ 79. Zhuscene syčawki ,ž, š, dž, č, r' njejsu přenjetne (kaž cunjej syčawcy ,dž, c') a dyrbja stajnje *mješke* byc, dokelž před zmjehčenym hlósničkom z jednorych syčawkow abo z krčnikow nastanu; přir. *čw-ŕ* — ži-wy, *tač*. su-o — ši-ju (za: ši-u, § 37, 2), *cast-us* — čist-y, *lug lüg-e* — lža (za: lž-ja, lž-ja), *жадан* — žadać, *всѣ* — wš-ón, *лиѣ* vakar — wjerz wječor (wčera), *при при* — při, kotryž — kotřiž, *прада* — prađu, přaham, třasć (a). [Tehodla so po zhuscenej syčawcy nihdže žane přenjetne y njenamaka.]

Přisp. Zhuscene syčawki móža scěhqwacu mjehkotu hlubšich hlósničkow ,a, o, u' wjacy abo mjenje zadržbnýc. Wuprajenje je tudy po rozdžělnych stronach Serbow (a Słowjanow) rozdžělné; zwjetša pak so při wurjeknjenju wěsta mjehkota zakhowa, tak zo n. př. ,žadać, žołma, žurk, třasć nimalé kaš ,ž-ja-dać, ž-jo-lma, ž-ju-rk, tř-ja-sc' klinči; přir. starosłowjanske *жудо* za pozdžiše a husćiše *чудо* atd. — Mjehki přidych wyššich hlósničkow ,e, š, i' pak wostanje nimalé we wšěch słowjanskich naryčach njepríkrotšeny: n. př. wječerjeć, wšć-dny, čísty; jenož pólsčina a delnjołužiska serbsčina da jemu tež tudy dospołnje do syčawkow zaplunýc (tak zo so wot dwudžělného ,i (ji)' jeno jednóre ,y' zdžerži): n. př. *p. dš. žyto*, *szyja šyja*, *p. dobrzy*.

§ 80. Zhuscene syčawki jako wukorjenje pózdnišeho hrona ryče njejsu we wšěch naryčach wutworjene. Tak južnoraniša słowjanščina hišće žaneho ,r' njeznaje: na čož smy hižom horka spomnili (§ 13). Delnjołužičan (Mazur atd.) hišće žaneho ,č' nima* a staji za njo porjadnje ,c' (kiž mjehkotu zadržbnje): n. př. *cysty* = čiaty, *cas*. Pola połobskich Słowjanow namakamy: *zena*

* Jene jeničke ,š' je sebi delnjołužiska serbsčina wudobyła: *čowče* (t. j. *dšowčo*; *dšowka*) *holca puella*.

(za něhduše ,z-ie-na'), deusa, ploce, bijas = žena (žona), duša, plače, bješ. — Němčina ma wot zhusćených syčawkow jeno ,sch', a w někotrych słowach tež ,č' a ,ž' (přir. pantschen, die nische). — Grichisko-lacánske ,sz, sch' je jednora syčawka z krknikom: n. př. *σζολή*, s - ch ōla.

Přisp. Słowjanske słowa z jednorej syčawku — snadā hiše z wotpowjedacym wurazom druhich indo-europiskich ryčow přirunane — pŕkazaju nam druhy nastače zhusćeněje syčawki, kotrež přenjoťniša twŕba by hewak mjenje přistupna byla; přir. n. př. germanisko-němske tid (tiad?): zit: zeit — a (słowjanske) c - ja - s (cas): čas.

§ 81. Krkniki ,h, g, k, ch' mŕža so we słowjanšćinje jednorje zmjehćić, tak derje kaŕ kŕŕdy druhi suhlŕsnik: n. př. hewak, zahe, hinak, drohi dorŕiā, nohi нори, suchi cyxiā, worjechi opŕxi, wulki (wilki) вѣлки, ruki pyki, kiŕ, khěŕa, khěŕor.

§ 82. 1. Krknik so na dvoje wašnje wupraji: abo tak, zo dych srjedŕa pŕez ert pŕeňdŕe (wosrjedŕny krknik), abo tak, zo so dych horje nawrŕci a so pŕez to trochu scišći (wysoki krknik). Najlěpje so tŕn rozdŕl, runjeŕ wo wšěch to samo plaći, na zynku ,ch' wobkedŕbuje, kotryŕ jako wosrjedŕny krknik jednorje ch klinći, jako wysoki pak nimale kaŕ ch'.

2. Krknik je po swojej přirŕdŕe wosrjedŕny a zjednocĩ so ze wšěmi hlŕsnikami (a, o, u, [tw.] e, y'); horje nawrŕci mŕŕe so wŕn jeno pŕed wyššimaj hlŕsnikomaj ,e, y', kotrajŕ potom po scišćanym abo wysokim suhlŕsniku rad mjehki pŕidych pŕiwozmjetaj: ,e, i'.

Přisp. 1. Tutŕn mjehki pŕidych je, kaŕ kŕŕdy wiđĩ, druhotny a pŕipadny; wŕn tehodla jeno zmjehćuje a njewutwŕi ŕaneho pŕekhoda. — Krkniki su pak jeničke zynki, kotreŕ (swojeje mŕŕneje scišćanosće dla) znajmjenša w někotrych słowjanskich naryčach na scěhowacy hlŕsnik zaplěwujā (skutkuja). Hewak pŕeco nawopak suhlŕsnikowa kajkosć (twerdosć abo mjehkosć) wot scěhowaceho (twerdeho abo mjehkeho) hlŕsnika wotwisuje.

* Přirun. němske ,durch, berg (duruhj, berohj)'.
E

3. *a.* Staroslawjanščina njeznaje vysokich krknikow, dokelž tam wysoki hlósnik ženje njeoposrédnje na krknik njesčěhuje: *dragaro droheho*, *dragm* (dragwi, dragwj) *drohi*; jeno w cnzych słowach so wysoki hlósnik a před nim zmjehčeny krknik pokaže: *ἄγγελος, ἀρχιερέως* — *ангелъ, архереѣ*. — *b.* Česka ryč spomina móhl-rjec hišće na staroslawjańske nje w wysoke hlósniki a wostaja swoje druhotne wyšše hlósniki po krknikach twjerde: ,é' ([wupr. ej] za stalske ow), ,ý' (t. j. m: ej [za: oi]), ,y'; přir. *drahé drohe*, *drahý drohi*, ruky. — *c.* Polak, tudy bjez wobojimi hlósnikami khablajo, zjednoća z pra-zynkomaj ,h' a ,ch' jenož ,y', z bóle sčišćanymaj zynkomaj ,g' a ,k' jenož ,i': n. př. *hydzić*, *suchy*, *drugy*, *wielki*; Małorus pak po wšitkich twjerdy hlósnik *ы* (y) nałožuje. — *d.* Ruščina trjeba, kaž smy horka (§ 81) widželi, po krknikach stajnje mjehke *и* (i).

Přisp. 2. Dokelž staj krknikaj ,g' a ,k' po swojej přirodže bóle sčišćanaj dyžli (šěršej) prazynkaj ,h' a ,ch', dha nam dziwno njebudže, hdyž so po tamnymaj tež před hlubšim hlósnikom ,a' druhdy mjehki přidych zasunje: *gja gać*, *kja wčeć*, dl. *kjarcma korćma*.

Přisp. 3. Mjenowak mnohotnika a muski jenotnik přidawnikow wukhadža po zakonjach serbskeje ryčnicy porjadnje na ,y': n. př. *dub* — *duby*, *ryba* — *ryby*, *sylny*, *mudry*; po krknikach pak widžimy w tych padach wukónčenje ,i': n. př. *bruk* — *bruki*, *noha* — *nohi*, *dołhi*, *suchi*. Přičina teho ma so, kaž hižom prjedy prajachmy, w krkniku samym pytać, kiž je swojeje sčišćanosće dla sčišćane mjehke ,i' za něhduše twerde ,i (y)' přiwzał. To njesmjemy z pomjatka spušćić, chcemy-li wučbu wo překhadženju krknikow (§ 84) derje zrozumjeć.

§ 83. Pódlanski krknik ,j' zjednoći so jako znamjo mjehkeho nadycha abo přidycha (§§ 37. 41) ze wšěmi hlósnikami, kiž su mjehke abo tola zmjehčjenja *khmane* (ženje pak z twerdym ,y'): n. př. *jimać*, *jeho*, *jědojty*, *jatra* (*pl. die leber*), *jón*, *ju* (nic: *jyc jydu*, *jysc jym jydž!!* ale: *jěc jědu*, *jěsc jěm jědž*).

§ 84. Krkniki ,h, ch, g, k' přeadu před přijóčenym

hlásonikům (z kotrymž so wosebje při sklonjowanju zefkaju) do runorodnych jednorych syčawkow ,z, s, dz, c' [tak by so n. př. prajilo: ,Drohi přečel — drozi přečeljo']; ale tak ruče hač je překhod hotowy, dha serbska syčawka scěhowacu mjehkotu zasrěbnje (§ 69), tak zo wot zynkow ,i' a ,é' jene ,y' a ,e' zawostanje, kotrež poslednje pak so w nětčišej ryči na ,y' powyši (§ 69 *přisp. 3*): n. př. drohi — drozy, proh — na prozy prozysko, noha — na nozy nozysko nozyny (po prawom: drozi, na proza abo proz-je, prozisko atd.); ,ch': — (*přisp. 2*); figa — na fidzy, fidzyny, blizki — blizcy, ruka — rucy rucyny (za: fidza abo fidz-je fidziny, blizci, rucz ruc-je, ruciny, wysoki — wysocy = vysoko.

Přisp. 1. a. W druhich naryčach widžimy tudy hišće mjehke hlásoniki: *вогъ — вохн, нора — на нозъ, доухъ — доуци, облакъ (wobołka, mročel) — облаци, око — ко оцъ, высоки — высоцъ*; *il.* sněg — snězi; *p.* mnich — mnisi; *č.* roh — na rozich *rohach*. — *b.* Pólskej syčawcy ,c' a ,dz' přetworitej ,i' do ,y': n. př. Polak — Polacy, ubogi — ubodzy; tež přijócene ,é (ie)' zhubi swój přidych: n. př. noga — na nodze, rěka — rěce (za: nodz-ie, rěc-ie). — *c.* Rušćina je, runjež so pod zaplěwom starostłowjanskiny hišće před něhdže dvě scě lětami te same překhody našložowachu, před přijócenym hlásonikom z přjedawšich hronow ryče krkniki njeprěměnjene — jeno zmjehčene — zakhowała: n. př. рыбаки — рыбаки, нога, рука, ухо — на ногѣ, рукѣ, ухѣ (přir. § 81).

Přisp. 2. Překhoda ,ch — s' serbsćina wjacy nima; zmjehčena jednora syčawka ,s (š)' je do zhusćeneje ,š' přešla: n. př. brjuch — w brjuše (za: brusъ brjus-je), mucha — na muše, wucho — we wuše, paduch — paduši. Runjež tak *č.* hřich — w hřišich *w hrěchach*, *p.* mucha — na musze.

Přisp. 3. Hdžež po krknikach ,i' za ,y' steji (§ 82 *přisp. 3*), tam njemóže překhod města měč, dokelž jeno mjehki přidych překhody twori; teho dla: bruki (za: bruky), ruki, worjechi atd. — Starostłowjanski mjenowak na *w* namaka so po krkniku jeno we słowje ,paduch — paduši'. [Ludne mjeno ,Čech' ma we mnohotniku pak Češi, pak Češa (§ 89); čěski kraj rěka Čechi (za: Čechy).]

Přisp. 4. Wołak jenotnika ma zhusćene syčawki: § 85, 1.

§ 85. Krkniki ,h (g), ch, k' přeňdu do zhusćenych syčawkow ,ž (ž), š, š'

1. w jenotnym wołaku (muskich wěcnikow) na přijerčene ,e' (e = ѡe): n. př. богъ bôh — боеже božo (zastarsku bože), человекъ člowjek — человекѣ člowječe, духъ duch — душе (ducho) duše [ty duše!];

2. we wotwodach před jerkom (ѡ) abo přijerčenym hlósnikom a w dalšich wutworach tych samych: n. př. богъ, г. богъ, ѡ. bôh, s. bôh, p. bog — боежъ: боежій боежие боежя, божий боежие бояжя, боží božé, božá, boží bože boža, božy bože boža, člowjek — člowječi člowječe člowječa, рука — руčičка, грѣхъ hrěch — грѣшны hrěšic, wuk-nyč — wučic, waha — wazič;

3. we wotwodach před přiwješkomaj ,k' a ,ny' (kotrajz mamy sebi jako ,ak, ,ny' myslíc): n. př. рогъ — рожъk (za: rožk), нога — ножка, прохъ — проšk, mucha — мушка, wucho — wuško, брукъ — бруčk, рѣка — рѣчка, woko — wočko, долъ — долžny (za: dolžny), плухъ — плуžny, влоха — вложны, hrěch — hrěšny, трѣча — трěšny, wucho — wušny, wěk (sæculum, ævum) — wěčny (æternus), прѣки — прěčny, мукъ — муčny, млоко — mločny;

4. we słowach na ,ch, cha, cho' před přijerčenym ,e (ѡ) a ,i': n. př. прохъ — proše, брjухъ — w brjuše, mucha — (dwě) muše, wucho — wuše, брjухъ — brjušisko, mucha — mušisko mušiny, wucho — wušisko (přir. § 84 přisp. 2);

5. we słowach na ,k, ka, ko' před přijerčenym přiwješkom ,isko': n. př. брукъ — бруčisko, рука — руčisko, wěко — wěčisko.

Пřisp. 1. We přikładach pod 4 a 5 je po krkniku jako sčičanym zynku přijóčeny hlósnik přijerčenosć přiwzał: štož we sčěhowacych §§ (89 atd.) zaso wohladamy.

Пřisp. 2. Z pomocu přiwješka ,k' tworja so zmjenšadla (deminutiva).

a. Słowa muskeho rodu, kiž zastarsku na ѣ wukhadžachu (§ 56), poskičuju we słowjanskich naryčach před zmjen-

šacym ,k' všelake hlósniĳi, kotrež mamy (přirun. **КОЛЪ** — **КОЛЪ-КЪ**) za powostanki něhdušeho **Ъ** dzeržeć: **КУСОКЪ** *kusk*, *il.* c wětak (**ЦВѢТЬ-КЪ**) *kwětk*; *p. ě.* domek (**ДОМЪ-КЪ**) *dómk*; serbščina pokazuje te same jeno w podwojenych zmjenšadlach: *kusačk*, *khlěbačk*, *nosačk*, *korušk* (za: *koručk*; **КОР-Ъ**: **КОР-СНЪ**), *kamušk* (kaž wokoło Wojerec praja), *maľušĳk* (**МАЛЪ**), *ľubušk*, *zľotuški*, *starušĳki*. Tudy dha přeď **k**-om twerdy hlósniĳ steji (**Ъ**), a prjedniši suhlósniĳ wostanje twerdy.

b. Wot słowow, kiž so na krknik a **Ъ** wukónčeju (n. př. **РОГЪ**), njeje něhduša słowjanščina žanych zmjenšadłow na ,k' tworila (— ale. **ROHJA** —); tehodla so w našich časach přeď tymle ,k' žane zastarske hlósniĳi namakać njemóža. Nětčíše naryće pak (z wuwzacóm ilirščiny) tež po krknikach zmjenšace ,k' připowješeju, tak zo by so poprawom *rog-k* abo *roh-k*, *proch-k*, *bruk-k* atď. prajić měto. Ale hdžež by krknik na krknik prásnyl, tam bě **k** polóženju wuprajenja tola wěsće sóišćany hlósniĳ **ь** (,i' abo ,ie') najpřihodniši, kajkiž tež česka a pólska ryč woprawdže podawatej: *p. rog* — rožek, wilĳ *wjeltk* — wilczek, *ě. sněh* — snížek, *prach* — prášek. Ruščina je ,o (jo)' za přijerčene ,e' přiwžala (**РАКЪ** — **РАЧОКЪ**), najskerje dokelž zastarske zmjenšadla na **окъ** wukónčeju (**КУСОКЪ**; přir. **ДЕНЕКЪ**). Serbščina pak po wutworjenym překhodže pomocny hlósniĳ wučisnje: *róžk* (za: rožek, rožik), *prošk*; jeno podwojene zmjenšadla skhowaju jón w přenim dželu: *prošečk* (za: prošeček); *hrošečk* (wokoło Wojerec).

c. W krkniskich wěcnikach žónského a srjedžneho rodu — kaž *noh-a*, *mucha*, *wucho*, *ruka*, *mľoko* — stupi zmjenšaca sylba ,ka, ko' * na słowny korjeň (*noh* atď.), a korjeňski krknik přeďže přeď zasunjenym **ь** do zhusćeneje syčawki: **РАНА** — **РАЖНА** *džeržadło* (za: **РАЖЬНА**); w nětčišich naryčach pak splunje **ь** z mjehkej syčawku: *nóžka* (za: *nožka*, *nohka*), *muška*, *ručka*.

d. Po krknym ,k' naľožuje so w muskich wěcnikach zmjenšaca sylba ,ik', w žónskich a srjedžnych ,ka, ko' (bjez pomocneho hlósniĳa, kiž by tudy njewužitny byl): n. př. **СТОЛЪ** — **СТОЛИКЪ**, *koľ* — *kolik*, *kozol* — *kózlik*; *pčoľa* — *pčoľka*, *čoľo* — *čoľko* (tak tež starosłowjanski: **КОЛЪ** — **КОЛЪ-КЪ**, dokelž je **къ** poľna sylba).

Přisp. 3. Přiwješk ,ny (**ННЪ**)' služi k tworjenju přidawnikow: n. př. *proch* — *prošny*, *ruk-a* — *ručny*.

* Přir. žerd-**н**: žerd-**ь** *žerdž* — žerd-ka, nit-**и** *nić* — nit-ka.

Přisp. 4. a. Překhod krkníka (před přijerčeným hlásonikom) vidíme v některých slovech te^ž na počátku: n. př. **κωμάτι**, do-konjeť (wokolo Wojerec hišće: do-konať) — **κινῆτι**, činíť; **κωδῆτι** (chodzíť); khodzíť — **κεδῆτι** — šoť (zastarsku: šedť, šet, a potom: šodť, šot). — **b.** To samo můžeme wobkedžbowať, hdyž slowjanšćinu z přiwuznymi (indo-europiskimi) ryčemi přirunamy: n. př. **γυνή** — **жен-а** žena: žo na, **χειμῶν**, hiem-s. — **ζύμα** zima: zyma, **χαμ-αι**, hum-us — ziem-ia [**зем-иа**]: zem-ja, vic-us — **ψαχ** p. wieś: wjes, **κύν** (**κύν-ός**), can-is — **σκῆν-ις** šćen-jo (młody psyček); castus — čisty; hiare, gäh-nen — **ζυ-ματι**: zy-wať.

Přisp. 5. Zo womjajnjenje krkníkow (před wysokimaj hlásonikomaj ,i' a ,e') te^ž w starej laćanšćinje njeje bjez zaplěwa byto, wo tym swědča jeje dzowkoryče a druhe, kiž při wuprajenju za něhduše krkníki pak zhusćene pak jednore sycawki naložuju. Jenohdyž so n. př. stara krkniska twórbu ,Cicero[n] (**Κικέρων**)⁴ nědže kaž ,Kikjero[n]⁴ wurjekowaše, móžeše so w běhu srjedznjowěka włóske ,Cicerone (= Čičerone)⁴, němske ,Cicero (Zijeto)⁴ a francowske ,Ciceron (Siserong)⁴ atd. wutworiť; — to same plaťi wo krkníku ,g': přir. ,gemere⁴ a fr. ,gemir (žemír)⁴ atd. Jako pak ,ae' abo ,oe' a ,y' kaž ,e' a ,i' klinčeť počachu, běchu te^ž před nimi překhody móžne: n. př. caelum (šálum, něhdy: ca-ělum) — wł. celo (= čělo), fr. ciel (sieť, ze zmjehćenym e-om). — W grichiskim widíme překhod krkníkow před přijóćenym wukóncem powjetšakow na **ων** (**ων**): **ταχ-ύς** — **θάσσων** (za porědže **ταχ-ίων**), **μέγ-ας** — **μεγίτων** (za **μεγ-ίων**, **μέγτων**). Přirun. te^ž slowjesa z krknym korjenjom: n. př. **πράσσω**, kotrež so na zaštarске **πράγ-ω** založuje (**πé-πραγ-α**, **πράγ-μα**). Tudy wuswěťli so nam dobo **κρηκ-ών** — kirch-e — **церк-овъ** **чрък-ы** (za **чрък-ы** abo **чрък-ы**) cyrkej. Tehorunja **GNO** **ΓΝΟ**: gno-sco **γν-ών-στω** — **GiNA**: žna-ju.

§ 86. 1. Slowjanski krkníky džasnik* ,l'. Hdyž při wuprajenju krkneho džasnika ,l' kónček jazyka k džasnam přitločimy, wutwori so zynk **l**, kotryž na sebi samym dospołnje tak klinči, kaž němske abo žane druhe ,l' (nic nědže kaž ,lj').

2. Slowjanske naryče njeznaju přerjotneho ,l'; tady nastanje ,l' jenohdy před mjehkim hlásonikom, abo, kaž njech

* Tež Jendželčan ma krkne ,l', mjenujcy tam, hdžež wukónc ,le' (z němym ,e') na suhlásoník scěhuje: n. př. table, battle.

radši prajmy: krkny džasnik ,l' přeházde při zmjehčenju do cunišeho čecnika ,l': n. př. koł — kolik, běly — bělic, koło — na kole (t. j. kol-é, ɹ), koleso, khrobly — khroble (t. j. khrobl-é, ɹ), zly — zlě, kašaš — koleš, lamač — zlemic, smoła — smolany (t. j. smol-ja-ny), stoł — stólc (t. j. stol'ic), stólcčk.

§ 87. 1. Mjehki přidych, před kotrymž so ,l' wutwori, wostanje we wjetším džělu słowjanskich naryčow po zynku ,l' jasnje slyšomy: n. př. *люды людъ* (l-ju-d), *любам люблю* (l-ju-bl-ju) *il.* ljubim *lubuju*, *король* (wupr. kárólj) *il.* kralj *kral*, delujož. lju by atd.

2. a. Nětčiše hornjołužiske ,l' zasrěbnje mjehkotu scěhowacych hlubšich hlósničow ,a, o, u': n. př. *латы*, *лод*, *люд*. Před wyššimi hlósničami ,e, ě, i' pak zdžerži so mjehki přidych, kotryž so před e-om najjasnišo slyši: n. př. *лен* (čit. ljen), *зелены*, *белены*, *злѣ*, *бѣлиц*. Tak so tež na kóncu kazakow mjehki přidych wotstorčeneho n wot wjetšeho džěla Serbow hišće džens wupraji: n. př. *бѣлиц* — *бѣл* (čit. bělj; přirun. francowske ,émail'), *сѣлу* — *сѣл*, *мѣлу* — *мѣл*, *колу* — *кól* (t. j. scelj, mjelj, kólj). [Na kóncu wěčnikow pak je so zaplěw zastarskeho ь dočista zhubil: *король* °*кралъ* — *kral* (wupr. kaž *трафл*), *бѣлосѣ* — *běl* (der. splint), *сól*, *мроцѣл*, *туцѣл* atd.] — b. Čěske ,l' mjehkotu stajnje zasrěbnje: n. př. *лен* (wupr. kaž *lenn*); tola zawostanje ,i' znajmjeńša w pismje: n. př. *běliti*.

Přisp. 1. W staršej serbšćinje (w bibliji atd.) widžimy mjehkoty hišće njezasrěbnjene: n. př. *wul-ja-ty*, *l-ja-w*, *modl-ja-chu so*, *z wjesel-jo-m* atd. — Mužakowska podryč je tež nakóncnu mjehkotu wotčisnjeneho ь zakhowala: n. př. *kral* (čit. kralj), *kral-ja* atd.

Přisp. 2. Iliršćina, čěšćina a delujožiska serbšćina su stare słowjanske ,l' wšudže do cunišeho čecnika ,l' přetworile. Hornjołužiscy Serbjo pak su swojemu ,l' — porajo Mačuram a Słowakam — z krka na hubje přeskočic dali* a wupraja jo jako pódlanski hubnik (kaž ,w').

* To samo stanje so druhdy tež we rée Polakow a Wulkorusow.

Přisp. 3. Před mješkim hlósničkom njemóže ženje ,t' stač, dokelž džě ,t' před tajkim stajnje do ,t' přehdže. Tehodla ma so n. př. prajíc: ,na stole, ,na kole, ,zli ludžo, ,běli mužojo'; wopaki by bylo: ,na stoł-je' atd.

Přisp. 4. ,t' je jenički pismik, kiž znamjo twerdosće na sebi nosy (přečnu smužku); hewak dostanje subhlósnič, kaž hižoim wěmy, jeno znamjo mjehkosće: n. př. ,m — m, n — n' atd. Starosłowjanske a ruske pismo pak dzerži so tež tudy zwučeneho porjada: tam plaći л л za twerde ,t', a zmjehčenje teho sameho (před mješkim hlósničkom) so runje tak mało poznajeni, kaž n. př. při hubnikach; přir. *кля-ти* *кля-тэ* — *коляши* *коляш*, *коля* *коля* — *коликъ* *колик*; kral (za: králj) *король*. [Podjanski prawopis, kiž słowjanske ,t' po serbskim wuprajenju přez ,w' wučišćowaše (n. př. *маля* — *мава*) a mjehki přidych scěhowaceho hlósnič rad na prjedniši subhlósnič staješe (n. př. *ме*, za *ну*), bě sebi přesmužknjene ,t' w druhim zmysłu wutworil: wón nałožeše znamjo ,t' (=lj)' w tych padach, hdžež so zmjehčowacy přidych dospołnje słyši, kaž we ,ate, daće' (čit. al-je, dal-je) atd.]

Přisp. 5. W podžělničkach minylosće na ,t' (t) je ilirščina л wučisla a zastarske т jako ,d' zakhowala: n. př. *да* *да* — *дао* *дао*.

§ 88. Přiwješk ,ny' přida so krknemu džasničkej zwjetša z pomocu hlósnič k (přir. § 85 *přisp. 3*): n. př. *смола* — *смолны* (t. j. *смольны*), *чѣло* — *чѣлны*; *але*: *пчола* — (*пчоьны*) *пчоьница*.

L. Přehlad zaplěwa přiwješkow.*

§ 89. Porědky přiwješk ,a' klinči starosłowjanski *на* (t. j. *на*), ruski *на* (za *на*). Hdyž starosłowjanske *н* wupradnje, wobkhowamy přijócene ,a (ja)', kotrež so pó krknich a jednorych sučawkach přijerči: n. př. *братъ* — *братна* *братья*, *ил. браћа*; *р. bracia*, *с. bratřa*; *Žid* — *Židža* (abo *Židži*), *Čech* — *Češa* (*Češi*); *сукъ* — *сучья*, *кнѣзъ* — *кнѣжа*; tehorunja słyši so: *кравъ*, *šewъ* — *кравца*, *šewца*, *lubosъ* — *lubosца* (*husčišo*: *кравцы*, *šewцы*, *lubosce*).

§ 90. Přiwješk ,acy' je přijócený (jacy'): n. př. *кравъ* — *кравяцы*, *воь* — *воьацы*, *цѣло* — *цѣ-*

* Naš wotpohlad njeběše, tudy wšě přiwješki zezbjerać; cheychmy jeno te wuzběhnyć, kiž so bližeho wobhladanja potřejbne zdachu.

lacy, hus — husacy, koza — kozacy (za: wol-ja-cy, čel-ja-cy § 87, hus-ja-cy koz-ja-cy § 83), had — hadžacy, skót — skóčacy (skočaca wutroba, Dan. 4, 13).

§ 91. Přiwješk ,an, any' je přijerčeny: n. př. рини-ъ — ринини-иниъ, Kina (wjes) — Kinjan, Hučina — Hućinjan, blina, drjewo — hlinjany, drjewjany, smoła — smolany (za: smol-ja-ny), Rakojdy (wjes) — Rakojdžan, Praha — Pražan, Łužica — Łužičan, Rakecy (wjes) — Rakečan abo Rakičan, Wochozy — Wochožan.

§ 92. 1. a. Za přiwješk abo wukónc ,é' we srjedźnych wěcnikach zastupi druhdy, wosebje we wječornej podryči, přijócene ,o (jo)' kiž so po krknikach a jednorych sycawkach přijerčene pokazuje: n. př. ranje — ranjo, pisanje — pisanjo, zbože (fortuna, das glück) — zbožo, nalěće — nalěčo; w někotrych słowach so stajnje ,o (jo)' trjeba: n. př. море — morjo, поле — polo, тела — čelo (čeleća), плодъниче — połodnjo (ale: připołodnje), jehnjo, žrěbjo, džowka — dluž. žowčo (puella), lico — wobličo, вѣсе — wšo. — Sem słuša tež přiwješk ,iščo', kiž za ,išče' steji (§ 98): n. př. жем-а žon-a — жемниште žoniščo, мужъ muž — мужице mužiščo, kruwa — kruwiščo, pastwa — pastwiščo (der weideplatz), scernje (černje) — scerniščo.

2. a. Přiwješk n we skłonjowanju je přijóčeny, — přijerči pak so pola nas po krknikach: n. př. глас-ъ hlós — mnoh. гласи hlósy (za ,hlósi', ze zasněbnjenjom mjehkoty), чехъ Čech — чеси, pola nas: Češi; paduch — paduši; suchi — suši. — Tež w kazaku so n pola nas a w druhich naryčach přijerči: n. př. печь pječu — печи: печь, pječ (za: pječi). — b. Přiwješk ь abo љ je po swojej přirodže přijerčene: n. př. ptak — ptači, zajac — zaječi, knot — knoči. [W přidawniku kozy = kozíň, kotryž w mjenje rostliny ,kozy broda' namakamy, je sycawka přijerčenosć zasněbja.]

§ 93. 1. Přiwješk ,c' — staroserbski ,éc', starosłowjanski ѣцъ, ruski a pólski ,ецъ, iec' (t. j. ,éc'), ilirski

,ac' (z twerdym ,a!), čěski ,ec' (t. r. ,éc' a ,ec') — je swój hlósnič (é) zhubil; tehodla wostanje suhlósnič před přiwješkoma pola nas njezmjehčeny: n. př. pódkow — pódkowc, zarzaw — zezawc, sam — sanc (za: same), šědźiw-y, plěsniw-y šědźiwc, plěsniwc, kraw-y (t. j. krajacy) — krawc; přirun. dale: žrěbc, slěpc, kónec, wótc wot korjenjow, žrěb (žrěb-jo), slěp-y, kon-ac (do-kon-jeć), ot'. Příklad ze słowjanskich naryčow: стар-ъ star-y — старѣѣ, старецъ, p. starzec (za: star-ac), il. starac, č. stařec starec, s. *starc šědźiwc.

Přisp. Ilirske (twerde) ,ac' ma swoju přičinu we přeskočenju wysokeho ѡ на hluboke ѡ; přir. дѣнь džen dženč, il. (дѣнь) dan danak, a pola nas: dn-y.

2. Zaplěw něhdušeho ѡ (,ec') pokazuje so pola nas hišće na džasniku ,l', kotryž před přiwješkoma ,c' do ,l' přeńdže: n. př. stoł — stól-c, hoł-y (der kahle) — hól-c (puer), tkał-y (t. j. tkajacy) — tkalc. Najskerje je zynk ,l' scěhowacu mjehkotu dołhi čas twerdže džerzał (stolc, hołc), kaž je ju naposledku tež tudy zasrěbnył (§ 86).

3. Dospołne ѡ (éc) z překhodom je zakhowane w podwojenymaj zmjenšadłomaj hólčec (holčac) a wótčec (wot ,hólč' a ,wótč').

4. Hdžež so ,c' na ,én' powjesy, slyšimy po budyskim wuprajenju čiste ,e' (t. j. ,ej'), runjež scěhowace ,n' po wustorčenju wysokeho ѡ žaneje mjehkoty wjacymima*: n. př. молоденецъ, p. młodzieniec — młodženc (po budyskim wuprajenju, młodženc', hewak, młodženc'); tak tež kurjenc, hołbjenc, konjenc atr.

5. Starosłowjanski přiwješk ѡ da jeno krknikej přeńć: n. př. ро-ъ — рожаѣ; druhe suhlósnič před ѡ so jednorje zmjehča: рожа-ъ hołb (za: рожа-н) — рожаѣ, °от-ъ — отѣ. — Z teho spóznamy, zo je so za ѡ hižom zahe z wjetšeho džěla ѡ wurjekowało,

* Tak ruče hač so přičina zmjehčěnja dospołnje zhubi, dyrbi so zmjehčeny suhlósnič zaso na twerdy wróćić.

t. r. w tym hronje ryče, hdžež běchu překhody krknikow drje wutworjene, přeměňowanja druhich suhlósnikow pak hišće nic.

§ 94. 1. Starosłowjanski přiwješk *нѣ* je před krknikami přijerčeny (přirun. *нѣ*): n. př. *нѣгъ-а* — *нѣнѣнѣ*, *пророкъ-ъ* — *пророуѣнѣ*; po hubnikach a druhich suhlósnikach njewidžimy tu žanych překhodow, ale jednore zmjehčenje: n. př. *голѣ-ь* — *голѣнѣнѣ*, *сам-ьць* — *самнѣнѣ*.

2. Serbske *,ica'* (z kotrehož husto *,ička'* nastanje) zmjehčuje a twori překhody, kaž sebi to naše *,i'* žada: n. př. *praw-y*, *lěw-y* — *prawica*, *lěwica*, *san-c* — *sanica* (1. Mójz. 7, 9), *wosa* (štom) — *wosyca* (§ 84), *holca* — *holčica*, *woda*, *młoda*, *luka* — (*wodžica*, *młodžica*, *lučica*;) *wodžička*, *młodžička*, *lučička*.

3. Přiwješk *нѣ* wustorči swój počatny hlósničnik druhdy hižom w starosłowjanšćinje: n. př. *оѣнѣ*; serbski runje tak: *wowca* (za: *wowica*). To samo widžimy w *šlowomaj ranca* (*porca*, *die sau*) a *pinca* (*der keller*).

4. Dale wupadnje hlósničnik *,i'* we wšěch słowjesnych wěčnikach na *,anca'*: n. př. *woła-n-je* — *wołanca* (za: *wołanica*), *rězanje* — *rězanca* atd.

5. Hlósničnik *,i'* zhubi so tehorunja tež we słowjesnych wěčnikach na *,énca'*: n. př. *čišće-n-je* — *čišćenca* (za: *čišćenica*), *měšenje* — *měšenca* atd. Tudy styšy pak so po budyskim wuprajenju — něhdušeho *,i'* dla — wšudže jasne *,e'* (t. j. *,ej'*); *,měšenca'* n. př. wuprajimy po budysku *,měšajunca'* (*hewak ,měšenca'*).

6. *,l'* přeńdže, kaž so rozymi, do *,l'*: n. př. *wosol* — *wóllica*, *radlo* — *radlica*. Słowje *holca* (za: *holica* [*holička*]) a *polca* stej swoje *,i'* zhubiłoj (přirun. přičinu § 93, 2).

7. Při njerodnym wuprajenju wučisnje so *,i'* we słowach *radlica*, *kohlica* (*mustela*, *wiesel*, *frettchen*) abo [*wekolo*, *Wojerec*] *skóhlička*, *widlicy*, *widlički*, *pšenica*, *młynica*, *złonica* a snadž w někotrych podobnych; pisac pak maju so poľne twórby.

Přisp. Každ při ,ica', tak dyrbimy tež we wšěch druhich padach zastarske polne twórby zakhować pytać, tak daloko hač to přeciwo duchej nětčišeje serbšćiny njeje. Za to pak ma rodženy Serb dospołny pokazować abo wěste sudžadło w ryžnym čuću (sprachgefühl), jeli zo druhe přičiny jasnje před wočimaj njeleža. Tak n. př. kóždy hnydom čuje, zo z dospołnym prawom praji ,z našeje wody' (hděš bur rjeknje ,z našeje wody'), a kóždy tež sam spóznaje, zo so njehodzi pisać ,radlca' (diele), ,ty móžš, njemžu, ja dru hić' (za ,móžeš, njemóžu, dyrbju hić') atr.

8. Přiwješk ,ica' ma w někotrych słowach přijerčene ,a' (а), při čimž dyrbješe ,c' do ,č' přeńc: n. př. přečel — přečelnica a (wot ,přečelnik') přečelniča, poselniča, płokafniča, kuzłafniča.

§ 95. Srjedžny přiwješk ѡце (serbski ,co') je pola nas jara porědky: n. př. тало — тальце, стьла-о č. štěblo — stwjelco abo (wokoło Wojerec) spělco (za: stpjelco), слън-ѡца p. slónce — slónco.

§ 96. Přiwješkaj ,ski' a ,stwo' klinčitaj po starosłowjansku скъ-мъ (tež скъмъ, смъмъ) a ѡство abo ѡствѣ, po rusku скъ-иѡ (t. j. ѡскъиѡ), ество; přirun. germaniske ,isk' a němske ,isch'.

1. a. Zastarske přijerčene ,ski' a ,stwo' da krknikam a syčawkam přeńc: n. př. юг-ъ juh, *poładnyo* — юж-смъмъ (abo южескъмъ), бог-ъ bôh — божество, пророкъ — пророчество, купецъ — купеческъиѡ, č. báh — božský, božstwo božství, Praha — pražský, kněz — kněžský. — b. Tudy wutworjenu syčawku ,ž' přeńc: n. př. božský, božstwo, kněžský, kněžství — bójski, bójstwo, knjejski, knjejstwo.

2. W tych naryčach, kiž su ѡ we přiwješkach ,ski' a ,stwo' wotstorčile, zhubja so wukónčne krkniki abo poprawom wutworjene syčawki z wjetšej abo mjenšej porjadnosću. Přirun. pola nas: čłowjek — (čłowjeski) čłowski, čłowjestwo, Čech — čěski (za: čěchski abo čěski, ze zmócnjenym ,e': ,ě'), Włoch — włóski (ze zmócnjenym ,o': ,ó'), Polak — pólski, [čěska] Praha, [pólska] Praga — praski; č. Čech — čěský, Vlach —

vlašský, Polak — polský; p. bóg — bóski, bóstwo, Czech — czeski, Włoch — włoski, Polak — polski (ale njeporjadnje: Praga — pragski; петербургскій).

3. Džasnik ,l' přěndže, kaž so wě, do ,l': n. př. wosoł (woseł) — woselski (Jan. 12, 15), posoł — poselstwo.

4. Při druhich suhlósnikach stupi ъскимъ abo скимъ a ,stwo⁶ jednorje za słowny korjeń: n. př. зем-а žon-a — земельскій žónski, зем-л-а — земельскій zemski, владѣрнитъскій*, мир-ъ swět — мирскій, млын — młynski, млынство, двór — dwórski, голоду wamr-ječ — głodomjerski (hungerleiderisch), зем-ја — zemski, мор-ја — mórski, мórство, Лобю — połobski.

Přisp. 1. Hdžež so ,ski' bjez pohlósniка ъ připowjesy, njemože žane zmjeħenje města měč; tehodla: зем-ја — zemski. (Jasne, e' so po budyskim wuprajeaju zakhowa [zejmski]).

5. Slova na wukónčne ,c' wupušća pola nas swoje ,c': n. př. Němc — němski, překupc — překupski, překupstwo; podobnje praji so: Rus — ruski (za: rus-ski). Nawopak wupadnje pola Polakow a Čechow scěhowace ,s': n. př. Niemiec Němec — niemiecki německý, kupiec kupec — kupiectwo kupectví. — Přirun. tež ruske чешкій (za: чешь-скій), *il.* vlaški *włóski*, boħarske njemačkij *němski* (za: njemač-ski).

6. Serb a Polak wučisnjetaj zhuscenu syčawku: n. př. muž męž — muski męski, mustwo męstwo (č. pak ,mužský, mužství). Pír pak praji: mužki.

7. Korjeńske ,t' so wustorči: n. př. bogat-y — bohatstwo (za: bohatstwo), *il.* bogastwo; khiba zo je słowo nowšeho pokhoda: n. př. Dalmat, Khorwat — dalmatski, khorwatski; swět — (č. světský) swětstwo das weltall (Lužičan 1861 str. 172).

* Сказанія о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ ... издавъ И. И. Срезневскій (1860), str. 87 (145 a.).

8. Při slovesných věcnících na ,anje' a ,enje' zjednoči so ,ski' a ,stwo' ze sylbomaj ,an' a ,én' (bjez zmjehčjenja): n. př. spěwan-je — spěwanski, řezanje, žarowanje — řezanski, žarowanski, widženje — widženski, wjedženje — wjedženstwo (wissenschaft), čěpjen-je — čěpjeniski, žiwjenje — žiwjeniski. — Tež tudy so ,é' po budysku jako jasne ,e' wupraji, runjež je scěhowaca mjehkota (én-ije, énje) wotpadla; přirun. *přísp. 1*.

9. Před ,ski' a ,stwo' zasunje so druhdy sylba ,ow' abo tež ,an (jan)'. Wot słowa ,kral' n. př. mamy kral-ow-ski, kralestwo* (das königreich), kaž tež kralowstwo (das königthum), č. království; wótc — wótcowski, nan — nanowski, wotročk — wotročkowski, Łaz (wjes) — Łazowski; Budestecy — budesčanski (*přísp. 2*).

Přísp. 2. Budyski njewukhadža wot słowa ,Budyšin' (Budissin, Bautzen), ale wot swójbneho mjena ,Budyeh'**, po kotrymž je město Budyšin w saskich Hornich Łužicach pomjenowane; přir. *p.* Sobieski a ,Sobieszyn'. — Wjes ,Budestecy' pola Budyšina ma budesčanski (za: budesteč-an-ski, § 91; přir. *il.* ,čowčanski čowč-an-stwo' *čłowaki čłowjestwo*).

§ 97. Přiwješk *нште* — — něhdy *нш-те* [přir. horka *нш-тѣ*] abo *нско*, *p.* hišće ,isko', č. ,iště', *il.* ,ište', pola nas ,isko' a ,iščo' (§ 92) — — je po krknikach a syčawkach přijerčeny, hewak pak jenož přijóčeny: n. př. *тргъ-ъ* č. trh — *тргънште* tržiště torhojščo, *нлс-ж* — *пашнште* pastwisko (hubjena pastwa), *пастъ-а* — *пастнште* pastwiščo, *жен-а* žon-a — *женнште* žonisko žoniščo, *мужъ* muž — *мужище* mužisko mužiščo, plód — plódžisko, prut — pručisko, rub — rubiško rubiščo (ein tuch) rubješko rubješčo (přir. *домншко*); postela *тоžo* — *послешчо**** (za: postleščo, das deckbett).

* We ,kralestwo' steji ,e' za zastarske *h*: kralstwo.

** Swójbne mjeno ,Budyeh (Budich)' je w Budyšnje derje znajome.

*** Twórba ,iško, iščo' — rubješko, poslěščo — pokazuje na to, zo stej so w tym přiwješku něhdy *h* a *h* měšaloj.

§ 98. Přívješk *нзга* abo (krótšo) *лиа** je před krknikom a sučawku ,c' přijerčeny, hewak jenež přijóčeny: n. př. *дрогг-ъ* — *дрогжина*, *птак* — *птаčina*, *suchi* — *sušina* (*Јерем. 17, 6*), *пóлаки* — *polszczyzna* *p.*, *пóлšćina*, *дол-ъ дол* — *долнаа dolina*, *вóто* — *wótcina* (*wótcny kraj*), *глуб-окъ* *глуб-оки* — *глубинаа hlubina*, *бѣл-у* — *bělizna*, *мыдл-о* — *mydlizny*, *слóд* — *słodzizna*, *had* — *hadžina*, *прут* — *prućina*, *пуст-у* — *pusćina*, *брѣза* — *brězyna* (§ 84), *смjelzyna* [*zastarske smjelzina* 'steji hišće w psalmach 68, 31].

§ 99. 1. Přívješk ,iši' a ,é' — kiž je so ze starosłowjanskeho *нш*, *ьши*, *е* (= *ѣе: ѣе*) wutworil — *da* krknikam a jednorým sučawkam přeńó, při čimž so počatne ,i' zwjetša zhubi: n. př. *лих-ъ*** *plodny* — *лишний лишьши лише*, *блүки* — *blučiši* abo *blučšiši*, *suchi* — *suššiši*, *loh-ki* — *lózšiši*, *близ-къ* *bliz-ki* — *ближний ближьши ближе bližšiši bliže*, *niz-ki* — *nižšiši niže*, *выс-окъ* *wys-oki* — *вышний вышьши выше wyššiši* (z dvojim ,š') *wyšé* (z jen. ,š'); *але: суз-у* — *сузyšiši*. — *Starosłowjanščina* přetwori po swojim wašnju tež *hubniki* a *zubnikaj* (§§ 65—67): *глуб-окъ* *hluboki* — *глублинь* *глубльши* *глублю* *hlubje*, *слад-къ* *słod-ki* — *слаждий* *слаждьши* *слажде*.

2. Druhe *suhlósnyki* so před přívješkom ,iši' jednorje zmjehča, z wuwzacóm *zubnika* ,t', kiž so pola nas přetwori: n. př. *mócn-y* — *mócnišiši*, *jasn-y* — *jasnišiši*, *hłupy* — *hłupišiši*, *kruty* — *kručišiši*, *husty* — *husćišiši*.

3. *Džasnik* ,l' přeńdže do ,l': n. př. *khrobly* — *khroblišiši*, *čoply* — *čoplišiši*; ,běl-y' ma *bělšiši* (přir. č. 1).

4. Druhdy wučisnje ,iši' swój počatny *hlósnyk* (ь), a ,ši' powjesy so na słowny *korjeń*, *kotrehož* *hlósnyk* so při tym rad zmócní. To stanje so wosebje při *korjenjach* na ,d, t' a při *přidawnikach* z přívješkom ,oki': n. př. *twerd-y* — *twerdšiši*, *młod-y* — *młodšiši*, *bohaty*

* Přirunaj *раз-уэ* — (*разна*) *rana*'.

** Wot teho naše ,*lichwa* (*fenus*, *wucher*), *lichownik*'.

— bohatši, hlub-oki — hlubši, dal-oki, šěr-oki — dalši, šěrši; runje tak: luby — lubši, *lepy *rjany* — lěpši (melior, besser), a snadž někotre druhe. — Tolsty' ma lóžšeho wuprajenja dla tołši (za: tołstši).

Přisp. K přidawnikej, mały' liči sò mjenši, mjenje, *меньшій меньше* (wot kórjenja, *мьн*, mjen': přir. řáč. *mi-n-or*). ,Mjenši, mjenje' wupraji so po budysku z jasnym ,e', kaž ,mejní, mejnje', hewak kaž ,ménši, ménje'.

§ 100. 1. Słowjesny přiwješk *ити* (i'ć) je před krknikom přijerčeny: n. př. *грѣхъ — грѣшити, грѣхъ — грѣшитъ*, hrěch — hrěšić; *толк-у — толкути* tlo-čić; *хробл-у — со skhroblic*.

2. a. Druhe hlósniiki so jednorje zmjehča: n. př. *труба-а труба — трубити* trubić, *везъ везу* wjesu, *везъ везу* wjezu — *носити носить* č. *nositi*, *возити возитъ* č. *voziti*; pola nas so mjehki přidych zasrěbnje: *nosуć, wozуć*. — b. Jednora sučawka ,e' pak přendže do zhuscěneje, a w jenotliwych padach tež ,z' a ,s': *hólc — со zhólčić*; *низ-къ низ-кй* niz-ký niz-ki — *сънизити* abo *сънизити* *сънизитъ* znižiti znižić abo *ponižić*, *близ-къ близ-ки* — přibližić, *кнѣз — кнѣз-ж-и*, *wysoki — powyšić*.

§ 101. 1. Hdžež před přiwješkom ,k' (-k, -ka, -ko) pismikaj ,én' stejitaj, słyšimy po budyskim wuprajenju jasne ,e' (před něhdušim pohibliwym ѣ): n. př. *wumjen-ic* — *wumjenk* (das ausgedinge), *přeměn-ic* (přemjenić) — *přemjenk* (der wechselbalg), *pječen-a* — *pječenka* (stück backobst), *šiplenka* (die hagebutte), *łopjeno* (folium, das blatt), *koleno* — *łopjenko*, *kólenko* (po budysku čitane ,wumejnk, łopejnk' atd., hewak ,wuménk, łopénko' atd.); *ččenk* abo, kaž nětko *klinči, ščenk**; (*denko*): *denčk o* (bret zum auftragen, kuchenbret).

2. Tehorunja słyši so po budysku jasne ,e' w podwojenych zmjenšadłach na ,énčko', kotrež wot sło-

* Ččenk (čěsk. čteník, die zaspel) wotwodža so wot zastarskeho ,ččénije' abo ,ččenje', das zählen, ,čt-u', numero ich zähle, ,čisic' zählen (číslo, die nummer).

wjesnych wčenikow na ,enje wukhadžeju: n. př. zdych-
njenje, žiwjenje, prašenje — zdychnjenčko, ži-
wjenčko, prašenčko.

§ 102. Přiwješk ,ny' žada překhad krknikow a
syčawki ,c': §§ 71 a 85; přir. § 103, 1 b.

§ 103. 1. a. Hdžež je so suhlósnik wosrjedz słowa
abo na kóncu teho sameho hnydom w mjenowaku
zmjehčil abo přetworil, tam wostanje wón tajki při skło-
njowanju a we wotwodach: n. př. wucho, woko — wuši,
woči, wušow, wočach; nrtře piće — pičný; *урава-а
— kruwaf, kruwafk, kruwafnja, kruwafski;
kruwafstwo; kosć — w kosćach, kosćowy, lubosć
— z lubosću; daň — daňski; džen — dženk.

b. Cunjej syčawcy pak so před přiwješkom (k' a
,ny') radej zaso do zubnikow wróćitej: n. př. žerdz, nič
(něhdy: žerd-i, nit-i) — žerdka, niška, kósć — kós-
tka, puć — putnik, smudzić, mućić; syćić — smudny,
mutny, sytny (wuwzate: piće, jědz — pičný, jědzny
a podobne [tež pućnik pódla ,putnik']). Tak tež pólski:
n. př. kmiec — kmiołek (kk).

2. Přetworjene suhlósničky přenjeje wosoby we
štwórtěj rjadowni słowjesow přenošeja so sobu na cyłu
přjatu a šestu a na wotwody: n. př. ражу-ти: ража
(§ 66) — поража-ти, родить: рожду — рождать,
оуправити управить: оуправляю управлю — оуправити
управлять, p. pućić: puszcę — puszczać, č. za-
platiti, staroč. zaplaci (nětko ,zaplatim') — zapláceti,
zaplacovati; pola nas: so radzić — so poradzić,
so poradžować, nasycić — nasycěć, nasycować,
njes-ć, nosyc: nošu — přinošěć, přinošować, při-
nošk, *płodonošny, po-wjesyc: po-wješu — so wje-
šěć, powješěć, přiwješěć, přiwješować, při-
wješk, wjez-ć, wozyć: wožu — přiwozować. (Wot
słowjesa třećeje rjadownje ,ryčěć' [korjeň: rjek, rjek-
nu, rjec] wukhadža twórba ,so rozryčować', VI.; tež
,rozryčam so', V. [w pěsničkach]).

M. Zmnožene zmjehčowanje.

§ 104. 1. Přijerčeny hlósniik přetwori (abo zmjehči husto dwaj prjednišej suhlósniikaj: n. př. město, w měsće — měšćan (аш), měško (za: městako, měšćko), Wujezd (wjes), we Wujezdze — Wuježdžan, Lipsk — Lipščan, piak-ac — пшак-ац (za: пшак-ац) piščel, autorak — zmorščić, wał, doł — walčk, dólčk (аш), kał-am — kólnja (аа: ја).

2. Wukónc ,ość' ma w pólskej a delnjełužiskej naryči stajnje zmjehčene ,s (ś)': n. př. kósć — kość, luboś — lubość. Přičina toho leži najskerje we zaplěwje zastarskeho s, runjež oць za přenjatnu twórbu ocm stoji, wot kotrejež je so we wjetšim džělu naryčow hač na džensniši džěń oць, oś, ość (z twerdym ,s' zakhowało: n. př. кость, коś (kost), kósć.

3. W jenotliwych padach zdžěli tež přijóčeny hlósniik swoju mjehkosć dwěmaj suhlósniikomaj — štož so w pólsčinje přeco stanje —: n. př. Róžant (wjes) — w Róženće, polny — pjelnić, po-wjesć po-wjema — wěšćić (ale: ,wěsty — zawěšćić'), horsć — (we wšědnym žiwjenju) horšč, Liebegast (wjes) — serbski: Lubhość, pjeršč; čefwjeny, čefpjec; śpiewać, świeca, gwiazda *hwězda* — na gwieždzie, gniazdo *hnězdo* — zagniezdzic.

Přisp. Zmjehčenje a překhod před přijóčeny m hlósniikom móžemy na někotrych ranišosłowjanskich słowach wobkedźbować, hdyž je z wječornosłowjanskimi přirunamy. We předstawiznowskim ГЕВЪДА, КЕВЪТЪ, ГЕНЪДАТН, kotrež na pólskim a serbskim ,gwiazda hwězda, kwiat-ek kwět-ka, gwizdać hwizdać' póznajemy, je zmjehčeny hubnik s prjedniši krknik zmjehčil a jón při tym do runorodneje sycawki přetworil: ГЕВЪДА, КЕВЪТЪ, ГЕНЪДАТН. Napřećiwu tomu dyrbyešć ГВОЗДН, ГВОЗДЬ *hózdź* swój krknik zakhować, dokažъ в před hlósniikom ,o' twerde zawosta.

Wohlady.

§ 105. Při wučbje wo zmjehčowanju smy póznali, zo słowjanščina, runjež nic jena naryč tak jara kađ draba,

mjehki přidych před hlósnikom lúbuje, a zo ma něšto kharakteristiske na nim. Móžemy prajić, zo je so tady miły kharakter słowjanskeho naroda dospoľnje wutworil, a zo so we ryči kaž we hladawcy (abo špihelu) pokazuje: kharakter teho luda, kiž ma při jadriwej ryči a muskej khroblosći něšto mjehke a cunje we cyłym swoim wašnju, po čimž su jón tež hoľbjacy narod pomjenowali*. Mjehkotu wuprajena pak je Słowjan, runjež w jenej naryči mjenje dyžli w drugej, hač na džensniši dzeń swěru zakhował. Tež po mjehkich syčawkach wostanje mjehki přidych scěhowaceho hlósника wjacy abo mjenje słyšomy. Napiš n. př. Němcej, tschas, tscheho, duscha, nasche dusche a Francowzej jana, nojai, rodženemu Serbej pak čas, čeho, duša, naše duše, žana, nože, a potom posłuchaj, što Serb před hlósnikom wjacy wurjeknje.

Dobo pak smy zhónili, zo mjehki přidych hlósника na prjedniši suhlósnik zaplěwuje (abo skutkuje). Při tym smy widželi, zo a kak wón wosebje krkniki a zubnikaj přetworja, a so přeswědčili, zo móža wone jenož před mjehkim hlósnikom překhadzeć. Hdžež pak mjehki přidych hnydom před wočimaj njeležeše; tam smy, kaž pola ruka — rucy, noha — nóžka atd., za nim slědžili a jón nadešli.

§ 106. Za wuknjaceho njebudže bjez wužitka, hdyž jemu zynki serbskeje ryče zjednočene před woči stupja. Podawamy tehodla scěhowacy přehlad z potrebnymi wułoženjemi, kotraž wšě nuzne prawidła we krótkosći wobjimaju. Hdy bychmy při tym jeno na to džiwali, kajke su serbske zynki našich dnjow, dha by nam něštožkuli njezrozumliwe abo tola njejasne wostało. Tehodla pokazujemy serbske zynki ze słowjanskeho přirunowaceho stejišća, na kotrymž so jenotliwe wubjerki serbskeje ryče kaž same wot so zrozumja.

* Z teje mjehkosće wutroby a cyłeho byća, kotraž je so we ryči najjasnišo wučićaća, wukhadća tež nabožna mysl słowjanskich splahow: tamna pokornosć, kiž njepraji „To sym ja!“ ale kotraž so ruki teho přima, kiž wáitko ze swojej mocu wodźi.

§ 107. Přehlad zynkow serbsakeje ryča.

Zynk	trajny		zatorhnjeny		Džasniki	Hlósniiki	měšane hl.
	slabši	mócniši	slabši	mócniši			
Krkniiki	h: (j)	ch:	g	k	ł	i (y)	-
Zhusćene syčawki	ž	š	dž	č	ř	e	ě
Jednore syčawki	z	s	dz	c	r	a°	-
Zubnikaj	-	-	d	t	n	o	ó
Hubniiki	w	f	b	p	m	u	-
Po klinku:	Dychawki		němiki		zyn-čawki	,i' mjehke	,e' mjehke

§ 108. 1. Wysoki hlósniik ,i' je přeco sćišćany a tehodla mjehki.

2. Starosłowjanščina znaje tež hlubše ,i', z polhlósniikom ѣ (°) zjednocene: ѡ. Nětčiše naryče maju za to jednory hlubši hlósniik ,y', kotrež je njesćišćane a tehodla twerde.

§ 109. 1. Wysoki hlósniik ,e' je najhusćišo sćišćany a mjehki (,é'). — Stsiske e so přeco mjehke wupraji.

2. Mjehke ,e' steji wo něšto wyše, hač twerde ,e', kotrež nětčišim naryčam cuze njeje.

§ 110. Měšany hlósniik ,ě' je nuznje mjehki.

§ 111. Starosłowjanščina má dwaj nósniikaj, ѡ, ѣ, kotrež polščina přez ,ię ia, ą e' wučišći. Druhe naryče staja tudy poľne hlósniiki.

§ 112. 1. Wosrjednaj polhlósniikaj, ѣ, ѡ so w nětčišich naryčach zwjetša přez přiwuzne hlósniiki zastupitaj.

2. Na kóncu słowa je ruske ѣ znamjo twerdeho a ѡ znamjo zmjehčeneho suhlósniika.

§ 113. Hlósniik na počatku słowa so rad najóći.

§ 114. 1. Hlósniċ po suhlósniċu pŕiwozmje husto mjehki pŕidych j' a je potom pak pŕijóčeny (n. pŕ. ja, ju'), pak pŕijerčeny (n. pŕ. ja = ja, ju').

2. Tež nósniċi so pŕijóča abo pŕijerča.

3. Pŕijóčene a pŕijerčene hlósniċi rěċaju z mjehčene abo mjehke.*

4. Zaplěw pŕijóčených a pŕijerčených hlósniċow je rozdělny.

§ 115. Suhlósniċ j' — kotryž smy ,pódlanski krċnik' mjenowali — čini pŕěhed k hlósniċam (,i'), a ,u' zaso k suhlósniċam (,w').

§ 116. 1. Krċnikaj ,h' a ,ch' staj prazynkaj, jednory a zesyljny.

2. Krċniki ,h, ch, g, k' pŕěndu a. pŕed pŕijóčenym hlósniċom do jednorych syčawkow: n. pŕ. noha — nozy (za: noz-je, woza);

b. pŕed pŕijerčenym hlósniċom do zhusčených syčawkow: n. pŕ. woko — woči, hrěh — hrěšić.

3. Krny džasniċ ,r' pŕěndže do čěčnika ,l': n. pŕ. koło — koleša.

§ 117. Zhusčene syčawki su po swojim nastaču stajnje mjehke: n. pŕ. žiwy, žadač (a).

§ 118. 1. Jednore syčawki zasrěbnu pola nas mjehkotu pŕijóčeneho hlósniċa: n. pŕ. noha — nozy (za: noz-je).

2. Jednore syčawki pŕěndu pŕed pŕijerčenym hlósniċom do zhusčených: n. pŕ. nosyč, wozyč — nošu, wožu.

3. Džasniċa syčawka ,r' so druhy do ,r' pŕetwori: n. pŕ. wótry — wótrěč.

§ 119. Serbskej zubnikaj ,d, t' pŕěndžetaj do cunjaju syčawkow ,dž, č' (č ě): n. pŕ. wjedu, mjetu — wjedžeš, mjечеš.

§ 120. Hubniki ,w, f, b, p' a džasniċi ,r, n, m', kiž so pŕez scěhowacu mjehkosć sobu zmjehča (pŕir. čłowjek, dobri), dostanu na kóncu sylbow (pŕed wostorčenym i'om) znamjo mjehkosće: n. pŕ. čefč, čič, zleń-taj.

* Delnjožučan wučišći zmjehčenje hlósniċow jara pŕihodnje tak, zo so znamjo mjehkosće z hlósniċom samym zjednoči, nimale kaž we starosłowjanskijnje: n. pŕ. pás (čít. pjas), pos, wěra, lód, lúd.

A b e j č e j.

§ 121. Rjadownje serbskich zynkow přehladawši, prašamy so za pisnym scěhorjadom tych zynkw abo za alfabetom, wot kotrehož ryčnicarjo hewak zwjetša počinaju. Porjad pismikow je, kaž so zda, pola wšitkich ludow připadny; a wostawa móhl-rjec morwy wobraz, jeli zo njejsy prjedy póznał, kak zynki nastawaju, što ma kóždy wosebneho na sebi, a wě kajkej přiwuznosći steja; tehodla přizankuje so abejcej abo azbuka hakle tudy jako na tym měsće, na kotrymž je wuknjacemu dohlad do wobšěrnišeho wobsaha słowjanskich zynkow hižom na wšě strony wotewrjeny.

Wječorpi Słowjenjo (łaćanskeho pisma) su swój abejcej po łaćanskim zrjadowali, raniši swoju azbuku po grichiskim alfabeće. Při tym buchu słowjanske zynki, kiž ani we tym ani we tamnym njeběchu, na přihodnym měsće přistajene, a někotre pismiki so jako njepotrjebne w nowšich časach wuwostajichu.

§ 122. Serbski abejcej wobjima 35 (abo ze zmjehčenymi 42) pismikow, 8 hlósnikow a 27 (abo 34) suhlósnikow:

Znamjo	Mjeno	Němski	Znamjo	Mjeno	Němski
A a	A	a, a	I i	i	i, i
B b, b̄	bej	b, b	J j	jót	i, j
C c	cej	ç c	K k	ka	f, k
Č č	čej	tsch	Kh kh	kha	—
Ć ć [h̄]	cej	—	Ł ł	eł	—
D d	dej	đ, d	L l	el	l, l
Dž dž [h̄]	dzej	—	M m, m̄	em	m, m
E e	ej	e, e	N n, n̄	en	n, n
Ě ě	ět	—	O o	o	o, o
F f	ef	f, f	Ó ó	ót	—
G g	gej	g, g	P p, p̄	pej	p, p
H h	ha	h, h	R r f	er	r, r
Ch ch, ch'	cha	ch, ch	Ř ř	erž	—

Znamjo	Mjeno	Němaki	Znamjo	Mjeno	Němaki
S s	es	š, ss	Y y	y*	y, y
Š š	eš	sch	Z z	zet	z, s
T t	tej	t, t	Ž ž	žet	(žour)
U u	u	u, u	Dž dž [u]	dža	(dsch)
W w, w	wej	w, w			

Pismiki ,q (qu), v, x' naloža so jeno w cuzych słowach: n. př. Quirinus, Flavius, Alexander.

1. Hlósniiki ,a, e, o, ó, u' so zmjehča: ja, je (= é), jo, jó, ju'.

2. Klačka nad suhlósniikami ,b, ch', m, n, p, f, w' je připadna. (Za ,f' žaneho příklada nimamy; za ,ch' je jedyn: trjechić — trjech'.)

3. Suhlósniiki z bytnej (nuznej) klačku abo čarku su stajnje mjehke: ,č, š, ž, dž, é, dž'; tehorunja j' a ,l'.

[Znamjo u wužiwa so wot južnych Serbow a Botharjow we wšelakich cuzych słowach: n. př. s. пакати *šučet*, b. перперъ *wokno*.]

§ 123. Cyrilska azbuka, pornjo grichiskemu alfabetej zestajana, je tale:

grich.	cyr.	rusk.	mjeno	srbek.
Α A	А	a	az	a
(B)	Б	Б ó	buky	b
B	В	В	wědy	w
Γ	Г	г	glagoli	g
Δ	Δ	Δ	dobro	d
Ε E	Ε, ΙC	e	jesti	é, je
(Z)	Ж	ж	žiwěté	ž
(Z)	Σ	—	zělo	(z)
Z	Ζ	з	zěmlja	z
H η	—	—	—	—
Θ	—	—	—	—
(H)	Η	и	iže	i
I	Ι	i	i •	i
K	Κ	κ	kako	k
Λ	Λ	λ	ljudi	l

* ,Y', twerde ,i', ypsilon. — †T ψιλόν rěka ,hole i'. Ale što to to je? Wšěće ničo druge haž ,i bjez mjehkeho přidyha'.

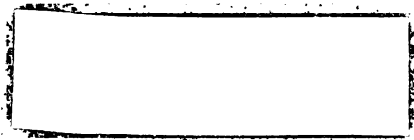
grich.	cyr.	ruak.	mjeno	srbok.
M	М	м	myalité	m
N	Н	н	naš	n
Е ѣ	—	—	—	—
O	О	о	on	o
П	П	п	pekoj	p
P ѣ	Р	р	rci	r
Σ C	С	с	słowo	s
T	Т	т	twrdo	t
(x) or	ΟΥ	y	uk	u
—	Ѧ	—	jus	—
Ф	Ф	ф	fért	f
X	Х	x	chér	ch
ψ	—	—	—	—
Ω ω	Ω	—	ot	—
—	Ц	ц	ci	c
—	У	ч	čerw	č
—	Ш	ш	ša	š
—	ШТ, Ѱ	щ	šca	šč
—	Ъ	ъ	jer	—
—	Ы	ы	jery	y
—	Ь	ь	jef	—
—	Ѣ	ѣ	jav	ě
—	—	э	e	e (tw.)
—	Ю	ю	ju	ju
—	ѦК	—	ja	—
—	ѦА	я	ja	ja
—	А	—	je	—
(Ѧ ѣ)	Ѧ	—	ksi	—
(ψ)	Ѧ	—	psi	—
(Ѧ ѡ)	Ѧ	ѡ	thita	—
(x)	Ѧ	v	ižica	(y).

Za ,qu, v, x' staji ruaka pismo KB, B, KC abo K3.

Pfisp. Pismik s, poprawom njewužitne znamjo, plači runje tak wjele kaš z a namaka so w cyrileških rukopisach druhdy na počatku słowa, porédko wosjedža: n. př. s m n d.

Рече господь : неосаждайте, да неосаждени видите. нмыже бо сядемъ сядите, сядите са камъ : и къ нмыже мѣрѣ мѣрите, вѣзмотрити са камъ. убо же видими сядуць, нже мѣсть къ оуеси брата твоюго, а вѣрѣнна, нже мѣсть къ оуеси твоюму, неоуѣши; или како речеши братоу твоюмоу : остави и изымъ сядуць из оуесе твоюго : и се вѣрѣнно къ оуѣ твоюму; лице-мѣре, изымн прѣже вѣрѣнно из оуесе твоюго, тогда оуѣршиши издати сядуць из оуесе брата твоюго. неаддите сядитѣго нмысомъ : ни помѣтайте вискрѣхъ нашихъ прѣдъ свѣдѣннми, да неперѣжъ ихъ ногами своимн, и вѣрѣше са растрѣгнжъ къ. просите и дасть са камъ, нѣште и обрѣште : тѣцѣте, и отѣрѣзѣте са камъ. вѣсакъ бо просайи приниеть, и ницѣй обрѣтаеъ, и тѣмъ-цоуѣмоу отѣвѣрѣзѣте са. — рече господь : нмы оуѣо немноко-щете, да творитѣ камъ условѣци, тако и къ творите нмы : се бо мѣсть законъ и профѣци. вѣннѣте жѣхъкими братаи; или про-страда брата и широмъ нѣтъ вѣводнѣй къ плгоуѣж : и мѣнози сѣтъ вѣходнѣн нми. колъ жѣхъи брата, и тѣснѣ нѣтъ вѣводнѣй къ животъ и мало ихъ мѣсть, нже и обрѣтаеъ. вѣннѣте отъ лѣжнѣннхъ профѣцѣ, нже приходитѣ къ камъ къ одеждахъ оубѣ-уахъ, жѣрѣшдоу же сѣтъ вѣлци и хѣщѣннѣци. отъ плодѣ ихъ познаете м. еда обѣннѣмажѣ отъ урѣннѣ грозвѣ; или отъ рѣ-ннѣи смонѣнн; тако вѣснѣно древо добро плодѣ добра творитѣ : а хѣло древо плодѣ хѣлн творитѣ. неможѣтъ древо добро плодѣ хѣлн творити, ни древо хѣло плодѣ добра творити. вѣснѣно древо, нже нетворитѣ плодѣ добра, постимажѣ и къ огнѣ вѣмѣтѣмажѣ. тѣмъ же оуѣо отъ плодѣ ихъ познаете м. не вѣсакъ глаголомѣи мѣнит : господи господи, вѣннѣтеъ къ царѣннѣи небесѣноуѣ : нѣ творнѣи колъ отѣца моюго : нже мѣсть ил небесѣхъ.

N a w ě š t k .

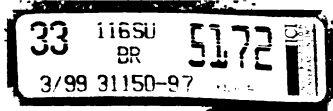
Towarstwo Mačicy Serbskeje chce so z wudawanjom dobrych narodnych a nawukownych spisow, kaž tež časopisa za nawjedžitosć serbskeho luda starać. Teho dla je podpjeranje teho sameho na wšelake wašnje jara žadana a zaslužbna wěc. Do Mačicy móže kóždy w kóždym času přistupić, kiž jako sobustaw I. rjadownje 1 tol. a 10 nsl. abo jako sobustaw II. rjadownje 25 nsl. kóždolětnje pola pokładnika M. S. zapłaci. Za to dostawaja přeniši wšitke mačične knihi z časopisom, posledniši pak te knihi bjez časopisa. Kóždy sobustaw wotebjera sej potom spomnjene spisy pola knihiskładnika M. S. abo da sej je wot njeho wobstaráć. Předsydstwo a wubjerk sydli w Budyšinje, hdžež so tež kóžde lěto srjedu po jutrach hłowna zhromadžizna wotbywa. W tu khwilu (po wuzwo-
lenju w l. 1861) su we předsydstwje a wubjerku: ryčnik Rychtař, předsyda; knihikupc Smoleř, městopředsyda; wikar Hórnik, přeni sekretar; aktuar Wjela, druh sekretar; překupc Jakub, pokładnik a knihiskładnik; seminarski wučer Fiedleř, knihownik; progymnasialny direktor Buk, redaktor časopisa; scholastik Buk; krajsko-
direkcijny pokładnik Henč; Dr. Pful; fararjo Imiš, Jenč a Seileř.

Mačične knihi noweho prawopisa.

W kommissii J. E. Smolerja w Budyšinje.

1. *Časopis towarstwa Mačicy Serbskeje*. Lětnik I.—XIV. po 15 nsl. abo 24 zešiwkow po 7½ nsl.
2. *Serbski słownik* wot Dr. Pfula. A — Sławnosć. 1857—1860. Štyř zešiwki po 20 nsl. Dokončenje wuńdže něhdže za lěto.
3. *Šěsć spěwow serbskich* za tenor abo sopran z přewodom fortepiana wot K. A. Kocora. 10 nsl.
4. *Pěseň wo xwonu* wot Bjedricha Schillera. Zeserbšćena k Schillerowym stolětnym narodninam wot H. Dučmana. (Wosebity wočiš z Časopisa towarstwa Mačicy Serbskeje.) 1859. 2 nsl.

Čišeal E. M. Monse w Budyšinje.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

